

Les Festes de Sant Joan de Ciutadella de Menorca, un estudi de la festa. El centre d'interpretació com a proposta de gestió patrimonial.

Catalina Bosch Cardona

Màster en Patrimoni Cultural: Investigació i Gestió

Assignatura: Treball Fi de Màster

Tutor: Eduardo Carrero Santamaria

4 de Setembre de 2009

c.e.: catibosch@hotmail.com

Telèfon: 636920779

ÍNDIX

1.- Introducció.....	p. 1-2
2.- Fonts bibliogràfiques i d'hemeroteca.....	p. 3-7
2.1.- L'estat de la qüestió (bibliografia santjoanenca).....	p.6-7
3.- El patrimoni immaterial. L'estudi de la festa.....	p. 8-41
3.1.- Definició de patrimoni immaterial.....	p.8-9
3.2.-Com el podem conservar?	
La interpretació, una possible proposta.....	p. 10
3.3.- Valoració del patrimoni i cultura locals.....	p. 11
3.4.- L'estudi de la festa.....	p. 12-39
3.4.1.- Àmbit peninsular i europeu.....	p. 12-24
3.4.2.- Àmbit internacional.....	p. 24-27
3.4.3.- Mallorca i Menorca.....	p.28-38
3.5.- Recapitulació.....	p. 39
4.- les festes de Sant Joan.....	p. 40-48
4.1.- Protagonistes.....	p. 40-42
4.2.- Actes principals.....	p.43-48
5.- Aportacions històriques.....	p. 49-77
5.1.- Orígens.....	p. 49-52
5.2.- Sant Joan al llarg de la història.....	p.53-77
5.2.1.- Segle XVI.....	p. 53-54
5.2.2.- Segle XVII.....	p. 55-56
5.2.3.- Segle XVIII.....	p. 57-65
5.2.4.- Segle XIX.....	p. 66-72
5.2.5.- Segle XX.....	p. 73-77
5.2.6.- Segle XXI.....	p. 78

6.- Visió antropològica.....	p. 79-108
6.1.- Elements identificatius de la festa: símbols.....	p. 83-88
6.2.- Costums antigues vs costums noves.....	p. 89-94
6.3.- Tradició oral.....	p.95
6.4.- Festa religiosa.....	p.96-98
6.5.- Realitat sociocultural. Sant Joan vs turisme.....	p. 99-107
6.6.- Recapitulació.....	p. 108
 7.- Proposta de gestió: projecte d'un centre d'interpretació sobre Sant Joan....	p.109-115
7.1.- Propostes anteriors: el Museu de Sant Joan.....	p. 113-114
7.2.- Situació i característiques estructurals.....	p. 115-121
7.3.- Activitats possibles i propostes de difusió.....	p. 122-124
7.4.- Personal i recursos.....	p. 126
 8.- Recapitulació final.....	p. 126-128
 9.- Bibliografia.....	p. 129-137
9.1.- Bibliografia general.....	p.129-131
9.2.- Bibliografia específica.....	p. 132-137

1.- INTRODUCCIÓ.

El present treball, té com a objecte, l'estudi de les festes de Sant Joan de Ciutadella de Menorca des d'una perspectiva multi disciplinar amb eix central el patrimoni. Per això, es diferencien dos grans blocs temàtics:

- La vessant de la investigació del patrimoni, en aquest cas immaterial .
- La vessant de la gestió i difusió del patrimoni.

La idea es presentà després de realitzar ja un treball previ en una assignatura del màster titulada “Turisme i patrimoni” en el qual es desenvolupava un projecte de fer un centre d'interpretació de les Festes de Sant Joan. En aquest cas però el que s'ha fet és intentar donar una visió de l'estudi de la festa en general i, llavors un cas concret, el de Ciutadella de Menorca. De les festes de Sant Joan s'han treballat diferents àmbits per tal de donar-ne una visió el més ample possible. Es a dir, l'estudi fa un recorregut per diferents aspectes de la festa fins a arribar al projecte del centre d'interpretació.

Així idò, en el treball s'inclouran les següents parts:

- 1.- Les fonts utilitzades per realitzar el treball.
- 2.- El patrimoni immaterial i l'estudi de la festa des d'un punt de vista patrimonial i de la història de la cultura.
- 3.- Descripció dels actes principals de la festa.
- 4.- Orígens històrics i esdeveniments històrics que tenen a veure amb la festa al llarg dels anys, des del segle XVI fins gairebé avui dia.
- 5.- Anàlisi de la situació actual de la festa a través d'un estudi social i cultural amb aspectes antropològic.
- 6.- Projecte d'un centre d'interpretació: objectius, ubicació, composició, activitats...

Amb tot això, el que es pretén és a través de les festes de Ciutadella, analitzar la situació del turisme pel que fa al patrimoni a Menorca i proposar una alternativa que funcioni com a referent pel turisme de l'illa però també pels propis menorquins. Es creu que un centre d'interpretació sobre les festes de Sant Joan és una de les possibilitats millors per desenvolupar aquest objectiu i oferir un altra tipus d'oferta al turisme cultural.

A través de tot el projecte s'intentarà argumentar aquesta afirmació, i donar arguments de perquè al final es proposa el centre com a metodologia de gestió.

Apart de tot això el que es pretén es aglutinar en la manera del possible els coneixements que es tenen de la festa. No el que sempre s'ha estudiat i treballat sinó que també aspectes ara un poc ignorats com és el tema de l'antropologia des del punt de vista de l'estudi de la història de la cultura. És interessant veure l'evolució que ha sofert la festa al llarg de les darreres dècades, cronologia amb la que s'ha treballat sobretot per l'apartat antropològic.

Per acabar, resumir i remarcar quin és l'objectiu del treball, en aquest cas triple: en un primer estadi, estudiar i analitzar les tendències entorn al tema de l'estudi de la festa, en segon lloc la festa de Sant Joan des de diferents perspectives i per acabar, la proposta de gestió del patrimoni, en aquest cas, un centre d'interpretació.

2.- FONTS BIBLIOGRÀFIQUES I D'HEMEROTECA.

Abans de començar a desenvolupar els diferents apartats del treball, s'ha cregut interessant i oportú incloure un breu comentari sobre les fonts utilitzades per dur-lo a terme pel que fa als aspectes de la Festa. S'ha pensat així ja que en la gran part, s'empra premsa específica i local i cal una breu explicació.

En primer lloc i com a documents més nombrosos i on s'ha extret la major part de la informació sobre la festa, hem d'esmentar les revistes sobre Sant Joan. Ha estat un treball de recerca d'hemeroteca centrat sobretot en les darreres dues dècades, es a dir, a partir de 1990 fins avui dia, es a dir els darrers deu anys per dues publicacions diferents i a vegades fins i tot tres.

Cada any, abans de les festes, els diaris locals més importants, publiquen una revista sobre la festa i els seus protagonistes de cada any. Estem parlant del "Diari Menorca", el "Setmanari el Iris", i el "Diari Ponent" que actualment ja no existeix. Aquestes revistes són interessants sobre tot, perquè tracten aspectes concrets de la festa i a més, s'entrevisten a molts protagonistes de la mateixa cosa que reflexa de primer mà la manera en què el poble viu la festa. La més antiga que s'ha consultat és un especial del "Semanario El Iris" de 1990 i la més moderna les d'aquest any 2009. Es tracta d'un recull de revistes des de la dècada dels noranta fins avui dia, com a mínim, dos exemplars per any. Podem comptar que entre tot s'hauran consultat entre quaranta i cinquanta revistes d'aquests tipus.

També s'ha consultat l'Última Hora Menorca d'aquest darrer any, sobretot el 2008 ja que un mes abans de Sant Joan ha anat publicant articles a dins un "Diari de ses festes". Majoritàriament aquestes fonts s'han utilitzat per elaborar els aspectes antropològics i la segona part de la història de Sant Joan.

Pel que fa als orígens, el que s'ha treballat és la bibliografia que s'ha publicat sobre el tema, tot i que alguns llibres també s'han emprat per altres apartats. S'ha de dir que la bibliografia sobre les festes de Sant Joan és bastant abundant, gairebé podem afirmar que sobretot els darrers anys es publiquen un o més llibres cada any. El que hem de destacar però es que o bé són guies dels principals actes de les festes (amb molta fotografia) o tracten sobre els orígens, tema ja molt explotat i treballat.

La majoria de les publicacions esmentades té un caràcter històric i d'investigació, són obres fetes pels diferents arxivers de Ciutadella els quals tenien accés a la informació més fàcilment. Tot i això cal recalcar que totes les obres consultades són científiques i duen una investigació rigorosa al darrere.

Un dels que mereix especial menció és l'obra: Pons Lluc, Josep: *Protocolos de les Festes de Sant Joan de Ciutadella*. 1977, reeditada al 2004. Basada en una d'anterior poc coneguda: Pons Lluch, Josep i Catany, Toni: *Las fiestas de San Juan de Ciutadella*. Bankunion, 1980. Parla de les festes de l'any 1979 però les referències històriques i culturals són molt valuoses.

Aquesta obra és molt destacada per dos aspectes, el primer el seu autor, que podríem considerar l'investigador més important de les festes de Sant Joan. Josep Pons Lluch (1910-1987) a partir de 1963 comença la recerca de documents històrics sobre Sant Joan i apart dels llibres ja esmentats publica: *Las fiestas de San Juan en Ciutadella, Origen religiós de les festes de Sant Joan de Ciutadella, Les festes de Sant Joan durant el regnat d'Elisabet II, 1833-1860, Sis anys sense caixer senyor, 1869-1874...*

En segon lloc destacar l'aparició d'aquest llibre que significà un abans i un després en la història de l'estudi de la festa ja que podríem dir que fou la primera vegada en què es posaven per escrit i es publicaven unes normes o costums que s'havien transmès de manera oral generació darrere generació.

A banda dels estudis de Josep Pons Lluch, hi ha d'altres investigadors que han treballat el tema, és el cas de Florenci Sastre, Bep Al·lès, Joan Mercadal... Però hem volgut destacar a Lluch ja que si s'ha de destriar-ne un, seria ell.

D'altra banda, existeix una col·lecció anomenada "Quaderns de Menorca" es que tracten aspectes històrics més concrets de la festa de Sant Joan, almenys en els volums consultats. En aquesta publicació és on s'ha pogut trobar més informació bibliogràfica de les festes, és el marc on es plasmaven gairebé totes les investigacions (a banda de les revistes anuals). Aquests quaderns també tracten altres temes del folklore menorquí i són editats per l'editorial ciutadellenca Nura, paradigma dels estudis d'història cultural a Menorca.

S'ha de dir que en no s'ha volgut detallar en aquest apartat els llibres concrets ja que al final del treball hi ha una bibliografia específica sobre Sant Joan que intenta aglutinar a nivell bibliogràfic tots els coneixements sobre el mateix que existeixen avui dia, juntament amb els articles consultats de les Revistes especialitzades.

En darrer lloc hem de fer esment a la bibliografia de temes com: patrimoni immaterial, interpretació del patrimoni, estudi de la festa... ja que en aquest projecte hi ha una part important d'altres temes relacionats amb la festa de manera general

En aquest cas, s'han utilitzat diferents fonts depenent dels apartats que anàvem treballant:

- En el del patrimoni immaterial hem de destacar que s'ha desenvolupat a través de fonts bibliogràfiques però també en gran part per fonts de la xarxa, sobretot pel que fa a pàgines webs de festes, entitats...

- En el darrer apartat, el d'interpretació del patrimoni i el centre com a proposta hi ha hagut una obra que ha servit de referència alhora de fer el projecte: Morales, Jorge: *Guia práctica para la Interpretación del Patrimonio*. Sevilla, Consejería de Cultura de la Junta de Andalucía, 2001.

Ha estat una gran referència alhora de programar el centre en sí ja que s'ocupa de molts d'aspectes formals i de funcionament molt únics, més bé imprescindibles per fer un projecte d'aquestes característiques. Apart, també ha estat de molta utilitat la web del Grup d'interpretació del patrimoni i totes les publicacions que hi tenen penjades.

Al final del treball també hi ha una bibliografia en aquest cas, de caire general amb tots els articles, llibres i pàgines web consultades alhora de fer la recerca.

En aquest cas, no hem desenvolupat massa l'explicació perquè és molt diversa la temàtica tractada en el treball a banda de les festes i, de cada tema, hi ha bibliografia abundant, de manera que n'hem escollit un parell d'exemples de cadascun, sense esser així tant rellevant i tant específica la recerca com en el anterior cas.

Per acabar de parlar de les fonts, dir també que a l'apartat antropològic s'ha fet una breu referència a la tradició oral com a via de transmissió dels coneixements sobre la festa que també podria esser considerada una font.

2.1 ESTAT DE LA QÜESTIÓ (BIBLIOGRAFIA SANTJOANENCA)

En els aspectes bibliogràfics, les publicacions que tracten sobre la festa es creu que mereix un especial esment ja que sofreixen un doble problema:

- És una bibliografia antiga, moltes vegades ja esgotada.
- Són poques les persones que han fet estudis seriosos sobre la festa, pel que fa a aspectes històrics, antropològics... Això fa que a vegades, les publicacions d'un mateix autor (o diferents) contengui la mateixa informació.

Per tant, manca fer un estudi renovat, amb noves investigacions i de manera seriosa. També fa falta donar un altre aire a l'estudi de la festa pel que fa a canviar un poc d'àrees estudiades, ja que la majoria de les obres versen entorn als orígens històrics de la festa i de l'estudi d'uns períodes històrics concrets i sempre els mateixos. En general crec que el que fa falta és diversificar les visions investigades sobre la festa. Tractar la festa com el fenomen cultural més important de Ciutadella i fer-ne investigacions més actuals i multidisciplinàries, sense menysprear els estudis preexistents sobre el tema.

El fet és que en el moment que vaig haver de treballar amb el tema hem vaig trobar molt limitada pel que fa a fonts bibliogràfiques ja que totes elles es repetien en menor o major mesura, fet que hem va conduir a cercar informació a d'altres mitjans com el que he esmentat abans de fons d'hemeroteca.

Tots sabem que de fa uns anys cap aquí, el patrimoni és un dels temes que s'han posat més de "moda". El que és interessant és conèixer el patrimoni per poder respectar-lo, així, no és suficient en què un ciutadellenc tingui un sentiment molt gran per la Festa quan en moltes ocasions no la coneix suficientment.

La majoria dels títols han estat publicats per Edicions Nura, una editorial de Ciutadella, en un article de l'Última Hora Menorca del 27 de maig de 2008, el principal responsable comenta:

- *"un tema que molta gent de Ciutadella es pensa que té clar però que en realitat desconeix (...) tenim una memòria històrica molt selectiva en referència a Sant Joan."*
- *"Sant Joan sempre ha estat força flexible (...)"*

- “la gent el que cerca es veure’s a una foto (...)”¹

El que no farem ara és reproduir títol per títol les obres que existeixen sobre el tema ja que amb la específica consultada ja és suficient com per saber quines són les principals publicacions (consultades en aquest cas) existents sobre la festa de Sant Joan.

Un altra tema de les publicacions sobre la Festa, és el de l’aparició d’enregistraments en vídeo i, actualment en DVD. Cada any surt a la venta un “documental” de les festes en el que es mostra un poc de cadascun dels actes que es duen a terme. Sa veritat es que, igual que el que passa amb els llibres, aquestes reproduccions són comprades (per gairebé totes les famílies ciutadellenques) amb l’únic objectiu de veure si algun d’ells apareix gravat. Cal però esmentar una excepció la del DVD que ha sortit enguany abans de les festes: “Festes de Sant Joan pas a pas”, tot i que tota la informació que es diu està extreta de la ja comentada obra de Josep Pons Lluch, trenca un poc amb aquesta tradició dels darrers anys i va més enllà del que es sol dir en aquest tipus de reproduccions.

Amb tot el que s’ha dit, es fa palesa la problemàtica existent avui dia entorn a les publicacions sobre la festa de Sant Joan que penso que necessita una reestructuració i una nova visió.

---

¹ Juanico, Joan: “Sant Joan, en lletres”. *Ultima Hora Menorca*, 27 de maig de 2008. Pàg. 24-25

3. EL PATRIMONI IMMATERIAL, L'ESTUDI DE LA FESTA.

3.1 DEFINICIÓ DE PATRIMONI IMMATERIAL

Després d'haver consultat bibliografia sobre el tema, crec que hi ha molta confusió pel que fa al mateix significat de l'expressió, a vegades substituïda per patrimoni intangible. La definició posada en qüestió, es va adoptar a la "Convención para la salvaguarda del patrimonio cultural inmaterial", a París, l'any 2003. L'important d'aquesta convenció però, radica en què es comença a donar importància al patrimoni immaterial, fou necessari un llarg camí per arribar a n'aquesta.² Es defineix el concepte en el segon article de la convenció que diu així: "(...) usos, representaciones, expresiones y técnicas que, junto con instrumentos, objetos, artefactos y espacios culturales que le son inherentes, las comunidades y grupos en función de su entorno, interacción con la naturaleza y su historia infundiéndoles un sentimiento de identidad y continuidad contribuyendo así a promover el respeto de la diversidad cultural y la creatividad humana".³

El problema de tot això, es que aquesta definició esta molt vinculada amb la de cultura cosa que pot dur a problemes i ambigüitat (tots sabem la gran quantitat d'estudis existents sol per definir la cultura). La qüestió més important es que sembla que parteix de l'oposició al patrimoni material⁴, cosa errònia perquè tot el patrimoni ja sigui material o immaterial, es fruit de la cultura. Són dos conceptes totalment lligats i que no poden esser separats tant dràsticament.

Un dels articles que s'han consultat sobre el tema i ha resultat interessant és el de Javier Marcos Arévalo titulat: "El patrimonio antropológico. (A propósito de la realidad cultural extremeña)". Aquest parla de les dues definicions amb les que es treballa en aquest projecte: el patrimoni immaterial i el patrimoni antropològic. Per començar parla de la "modernitat" del tema del patrimoni i de la moda que aquest està creant avui dia, patrimoni entés com a "forma de cultura vives", definició que representa perfectament el cas de les Festes de Sant Joan.

---

² Brugman, Fernando: "La Convención para la Salvaguarda del Patrimonio Cultural Inmaterial". *PH cuadernos : Patrimonio inmaterial y gestión de la diversidad.*, 2005, n°17, P. 55-66

³ Carrera Díaz, Gemma: "La evolución del patrimonio (inter) cultural: políticas culturales para la diversidad". *PH cuadernos : Patrimonio inmaterial y gestión de la diversidad.* 2005, n°17, P. 21

⁴ Guanche Pérez, Jesús: "¿El patrimonio de la cultura popular tradicional es realmente material o intangible?" *El catoblepas.* Septiembre 2003, n°19, P. 10 A:

<http://www.nodulo.org/ec/2003/n019p10.htm> [consulta 13 juny 2008]

Per tant apart d'assimilar el patrimoni com allò que reben dels nostres avantpassats també hem d'incloure les noves formes de cultura que es van formant.⁵ De fet, aquest és un dels problemes quan parlem de les Festes de Sant Joan, les quals molts volen que sempre siguin igual sense incorporar canvis o evolucions de la mateixa. Hem de saber incorporar els nous elements i les noves adquisicions culturals que van sorgint al llarg del temps perquè d'això radica un bon estudi sobre qualsevol festa, la qual té un caràcter molt canviant, com ja veurem,

Pel que fa al patrimoni antropològic, aquest s'entén com al que conformen les formes culturals, les costums però també les persones (els seus coneixements). Amb tot això podem concloure que els vertaders protagonistes del patrimoni són els mateixos subjectes que el creen ja que els objectes (per posar un exemple) no existirien sense aquests). Es a dir i tornem a insistir, el patrimoni no només significa bens materials, objectes o bens sinó que també el conformen els aspectes culturals d'una societat. Ens ho resumeixen aquestes dues afirmacions: “*El sujeto del patrimonio es la sociedad. Y el patrimonio sus formas culturales propias.*”⁶

---

⁵ Marcos Arévalo, Javier: “El patrimonio antropológico. (A propósito de la realidad cultural extremeña)”. *Revista murciana de antropología*. nº3, 1996, nº3, p. 79-97

⁶ *Ibid*, p. 80

3.2 COM EL PODEM CONSERVAR? LA INTERPRETACIÓ, UNA POSSIBLE PROPOSTA

Una de les vies per aconseguir la conservació del patrimoni és la interpretació, aquesta és la que s'ha escollit per desenvolupar el projecte. Pel que fa a aquest tema, existeix una institució que hi treballa i que l'està tractant des de moltes perspectives és la Asociación para la Interpretación del Patrimonio. A partir de la pagina web i del Boletín de Interpretación, ens hem pogut documentar sobre el tema.

El significat d'interpretació és: *“un proceso de comunicación diseñado para revelar al público los significados e interrelaciones de nuestro patrimonio cultural y natural a través de experiencias de primera mano con un objeto, artefacto, paisaje o sitio.”*⁷ *“sinónimo de activación, de puesta en valor, o de gestión patrimonial en conjunto”*⁸ Segons Tilden⁹, la interpretació del patrimoni es basa en sis principis:

- S'ha de relacionar la informació que es dona amb les experiències dels visitants.
- La informació no és interpretació però forma part de la mateixa.
- La interpretació és un art que en combina molts d'altres.
- L'objectiu principal de la interpretació és la provocació.
- Ha de presentar un tot i dirigir-se a l'ésser humà en conjunt.
- La que va dirigida als nins necessita un programa especial.

La interpretació apropa el patrimoni als ciutadans i a la vegada, ajuda a la seva conservació. En el cas que ens ocupa, hem de dir que s'ha de relacionar la interpretació del patrimoni (les Festes de Sant Joan) amb el factor turístic. Així, algunes directrius per tal de promoure un turisme respectuós i revaloritzar el patrimoni serien les següents: participació activa de la comunitat local, un programa d'**interpretació del patrimoni**, conservació del patrimoni i disseny de campanyes de difusió.¹⁰

---

⁷ Peart, Bob: El debate continúa. La definición de interpretación. *Boletín de Interpretación*. [s.d.], nº 14, p. 13

⁸ Prats, Llorenç. “Concepto y gestión del patrimonio local”. *Cuad. Antropol. Soc.* [online]. ene./jul. 2005, no.21 [consultat 1 setembre 2009], p.17-35. Disponible en la World Wide Web: http://www.scielo.org.ar/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1850-275X2005000100002&lng=es&nrm=iso ISSN 1850-275X.

⁹ Tilden, Freeman : *La interpretación de nuestro patrimonio*, Pamplona: Asociación para la Interpretación del Patrimonio, 2006. p. 36-37

¹⁰ Toselli, Claudia: “Turismo y patrimonio. Algunas reflexiones para un uso revalorizador del legado cultural.” *Boletín de Interpretación*. [s.d.], nº14

3.3 VALORACIÓ DEL PATRIMONI I CULTURA LOCALS.

Carles Vicente Guitart ens dona una definició de patrimoni local:

*“Patrimonio local o territorial es, por una parte, el producto de la evolución histórica de un territorio determinado y aquello que conforma la sociedad, es decir, lo que el tiempo ha ido sedimentando (hechos, acontecimientos, testimonios...) y que constituyen la memoria colectiva”.*¹¹

Segons Llorenç Prats:

*“(...) el patrimonio local está compuesto por todos aquellos objetos, lugares y manifestaciones locales que, en cada caso, guardan una relación metonímica con la realidad cultural”*¹²

Com a exemple il·lustrador pel que fa al tractament local del patrimoni, Javier Marcos Arévalo estudia el cas extremeny. En la seva opinió el patrimoni local, moltes vegades infravalorat ara està agafant un nivell important de reconeixement així com ho demostra el creixent interès de les administracions amb el mateix. És un canvi que s’ha produït recentment amb una valoració cap a les coses tradicionals enfront al món actual, en el qual estan en perill aquest tipus de manifestacions. Aquestes s’han d’estudiar en investigar en el seu context¹³, sense el qual no tenen sentit i que a la vegada donen una identificació a la localitat en aquest cas. Aquest és un tema que té un doble component ja que a nivell local és fàcil que en el moment que es revaloritza el patrimoni sigui prest i els habitants del lloc en concret l’adoptin com quelcom propi i que els diferencia dels demés. Moltes vegades, com explica Francisco Cruces, en el cas d’un paratge natural extremeny anomenat Los Pilonés, la gent no valora el que té fins que no ve alguna informació de fora o de les institucions, fins i tot ho recomanen sense conèixer-ho.¹⁴

Una cosa semblant podríem dir que passa a Ciutadella, per una banda es tracta d’unes festes de les quals ens sentim orgullosos i que recomanem a tot aquell que estigui interessat (a vegades menyspreant les dels altres pobles de Menorca) però de les que realment no en tenim ni la meitat del coneixement.

---

¹¹ Vicente Guitart, Carles: “Museos, Patrimonio y territorio. *BMM* N°55 (2001) a: http://www.publicacions.bcn.es/bmm/quadern_central/bmm55/7.Vicente.pdf [consultat 27 agost 2009]

¹² Prats, Llorenç: *Op. cit.*

¹³ Arévalo, Marcos: *Op. Cit.*, p. 81-83

¹⁴ Cruces, Francisco: “Problemas en torno a la restitución del patrimonio. Una visión des de la antropología.” *Alteridades*, n°8. 1998, p. 75-84

3.4 L'ESTUDI DE LA FESTA

Després d'haver fet una breu passada per les definicions de patrimoni immaterial i de la interpretació del patrimoni anem a veure alguns dels autors pioners en l'estudi de la festa com quelcom antropològic, cultural o patrimonial. També es plasmaran una sèrie d'exemples sobretot a nivell espanyol que cal tenir en compte alhora de treballar el tema de la festa.

De fet, paral·lelament a l'estudi del patrimoni, l'estudi de la festa és una cosa més o menys moderna moltes vegades vinculada al restabliment de costums perduts i viceversa.

La intenció d'aquest apartat és veure dues coses, per una part, alguns exemples de conservació o recuperació de la festa i, en segon lloc alguns dels exemples bibliogràfics sobre el tema, començant a nivell nacional, internacional i llavors fent una mirada al panorama balear i menorquí. Sobre els diferents ítems, s'ha seguit el criteri cronològic per parlar de bibliografia sobretot.

3.4.1.- Àmbit peninsular i europeu.

Seguint amb el tema de la història cultural, Peter Burke ens en dona una bona aproximació i definició. Ens diu que la història cultural, com està entesa actualment aglutina molts dels temes que s'estudien de manera fragmentada, és una història preocupada pels símbols i la seva interpretació. Com en tots aquests temes, la controvèrsia sempre és present i en l'estudi de la història cultural la procedència de l'investigador, es a dir, les diferents nacionalitats sempre estan presents¹⁵ (veurem seguidament el cas francès). Entre 1800 i 1950 existeix el que es denomina el període de la història cultural clàssica en el que historiadors com el suís Jacob Burckhard com l'holandès Johan Huizinga descriuen el retrat d'una època i es centren en la història dels clàssics, de les obres mestres d'art, literatura, filosofia... aquesta història cultural es desenvolupa a les terres de parla alemanya abans de la unificació d'Alemanya en el moment que era una nació més cultural que política.¹⁶ Altres estudiosos d'aquest període foren els que no formaven part del món de la història com el sociòleg Max

---

¹⁵ Burke, Peter: *¿Qué es la historia cultural?* Barcelona: Paidós, 2005. p. 14-16

¹⁶ *Ibid*, p. 20-21

Weber en un assaig en el que volia trobar una explicació cultural del canvi econòmic.¹⁷ Altres del mateix estil foren Norbert Elias o Aby Warburg, Ernst Gombrich... ja que no es tracta de fer una història de la història cultural, anem a veure l'època del seu apogeu, es a dir la dècada dels anys setanta del segle XX. Moment en que història i antropologia s'unien a través de la cultura i que naixia el terme "antropologia històrica".¹⁸

Entre 1968 i 1989 Aguirre Rojas ens parla de "Los Annales de las Mentalidades y de la Antropología Histórica", 1968 ja ens dona una fita important de la història de les mentalitats: la revolució cultural a nivell mundial. A partir d'aquesta foren moltes les estructures socials i culturals modificades a tot el món.¹⁹ Arrel d'aquest fenomen, la historiografia no en quedarà al marge i es veurà afectada en la mesura que la història cultural tindrà un auge, es comença a donar importància als fets socials i culturals en detriment o en complement dels estrictament polítics, d'aquesta manera matèries com l'antropologia, la filosofia i la psicologia social es tindran més en compte en comptes de la geografia, l'economia i la sociologia,. Ho demostra el fet d'una ruptura a partir d'aquells moments i una total discontinuïtat amb la història econòmica i econòmica-social defensada per Marc Bloch i Fernand Braudel.²⁰ En aquests anys, els Annals es caracteritzaran per una multi polaritat historiogràfica: l'antropologia històrica d'Emmanuele Le Roy Ladurie, la història de les mentalitats de Jaques Le Golf, la història experimental de Marc Ferro, la història antropològica de Lucette Valenso o els enfocaments d'Andre Burguiere i Jaques Revel entre d'altres...²¹ Tot i que això afectà de ple l'Escola dels Annals i, com hem vist és la característica d'aquest període, cal dir que aquesta serà una tendència que sofriran totes les historiografies a partir de 1968. és un moment també en el que es produeix una descentralització de la historiografia i que sorgeixen diferents tendències o es reforcen de ja existents com: la *psicohistory* anglosaxona, la *histoire de les mentalites* francesa, l'antropologia històrica rusa, la *intellectual history* nord-americana, la *neue sozial geschichte* alemanya...²²

---

¹⁷ *Ibid*, p. 23

¹⁸ *Ibid*, p. 47

¹⁹ Aguirre Rojas, Carlos: *La escuela de los annales. Ayer, hoy y mañana*. Barcelona: Montesinos, 1999. p. 142

²⁰ *Ibid*, p. 149

²¹ *Ibid*, p. 156

²² *Ibid*, p.145-146

Així idò, podem constatar aquesta data com a punt de partida en l'interès de temes d'història cultural i de vida quotidiana²³ i com veurem en el desenvolupament d'aquest apartat, aquest interès no ha aturat de créixer. Una prova d'aquesta afirmació n'és aquest treball que intenta fer un estudi d'aquests aspectes entorn a la festa de Sant Joan.

El punt de partida de molts treballs sobre història cultural, estudi de mentalitats o de la religió és l'obra del francès Jacques Heers: *Carnavales y fiestas de locos*. Una de les primeres que aglutina els coneixements sobre la festa i que en el que és tractada com un tema històric més. Heers defensa la festa com “*diversión (...) a menudo gratuita (...) fuera de la rutina y el ritmo de vida habitual*” “*La fiesta, relejo de una civilización, símbolo, vehículo de mitos y leyendas, no se deja atrapar fácilmente. (...) se anuncia también como reflejo de una sociedad y unas intenciones políticas*” “*Estas diversiones (...) pueden exaltar la fuerza del Municipio (...)*” “*Se produce un efecto distinto de la fiesta (...) la exaltación de las posiciones y los valores, más aún de los asentamientos, los privilegios y los poderes (...)*”²⁴

Només amb aquest petit fragment de l'obra de Heers hi podem trobar tota una sèrie de característiques de la festa que, com veurem, s'anirà reproduint en els investigadors posteriors. Es tracta que la festa és diversió, fugida del quotidià, feta per símbols i reflexa d'una societat que en el moment festiu exalta els poders socials de la mateixa. Però això no significa que, com passava a l'edat mitjana (per exemple amb els tornejos) la festa estigui reservada a una classe social o a un grup de persones. És més, els poders polítics coneixen l'aconteixement social què és la festa de manera que n'aprofiten el moment i, com més públic tingui, millor (fet aprofitat sobretot en èpoques anteriors). En definitiva: “*La fiesta, no puede disociarse de un contexto social que la secreta, le impone sus impulsos y sus colores*”²⁵

L'autor, alhora de comentar l'estat de l'estudi de la festa, diferencia dos tipus de llibres: uns que tracten la festa des d'un punt de vista folklòric o etnològic i uns altres en els que els autors tenen en compte la perspectiva històrica. D'altra banda, denuncia també que molts autors, sobretot del XIX han ignorat el fet que moltes de les festes “medievals” tenen un caràcter religiós indiscutible i que per suposat s'ha de tenir en

---

²³ Veure també: Peter Burke, *La revolución historiográfica francesa*. La escuela de los Annales, 1929-1984, Barcelona, Gedisa, 1999

²⁴ Heers, Jacques: *Carnavales y fiestas de locos*. Col·lecció Historia/Ciencia/Sociedad 209. Barcelona: Península, 1988. p. 6-14

²⁵ *Ibid*, p. 17 i 25

compte així com també se li han de tenir les intencions polítiques de les mateixes.²⁶ És clar que el que s'hauria de fer (baix el meu punt de vista) és combinar les dues tendències de les que parla Heers, es a dir, estudiar la festa a través del folklore però sense perdre de vista i tenint molt en compte la perspectiva històrica així com la naturalesa de cadascuna, en molts casos la religiosa ja que sense comprendre aquesta, poc es comprendrà de la festa en sí.

Una altra de les obres en les que molta bibliografia consultada fan referència és la dirigida per Uwe Schultz: *La fiesta. Una historia cultural desde la antigüedad hasta nuestros dias*, en aquesta obra el que trobem és més bé una història de la festa, a través de les diferents èpoques històriques ens van descrivint com era la festa i les manifestacions culturals. El que no farem és anar desenvolupant tota l'obra i, per això, anem a veure de quina manera descriuen la festa què és el que realment ens interessa. El que hem de destacar entorn a l'antiguitat i la festa és la presència dels déus si els homes tenen dies de repòs després d'uns quants de feina, els déus fan el mateix. Així podem concloure que la festa no és més antiga que la religió ja que en els inicis les dues coses estan totalment lligades però tot i que això fos així, ha sobreviscut en una gran quantitat de formes.²⁷ Apart dels deus, l'home també relaciona la festa amb els animals, com per exemple la mitologia.²⁸

L'home pot celebrar la festa de forma individual, com per exemple el dia del seu aniversari però gairebé sempre, en el moment de celebrar festes la seva individualitat és veu minvada a favor de la col·lectivitat.²⁹ Els autors comparen la festa a una obra d'art, la qual passa per diverses etapes abans d'acabar: preparació, desenvolupament i acabament de la mateixa. La festa és una intensificació de la vida en un breu lapsus de temps, per tot això, es necessària una senyal que superi aquest temps, així la festa s'ha convertit en una modificació de la vida quotidiana i en un fenomen marginal de la mateixa.³⁰ Després de fer un recorregut històric de la festa començant per l'antic Egipte i acabant a Nova York l'any 1969, ens il·lustren una visió de la festa des de l'òptica filosòfica que ens aporta noves dades i sobretot un nou punt de vista:

---

²⁶ *Ibid*, p. 254 i 260.

²⁷ Schultz, Uwe : "El ser que festeja" a Schultz Uwe (dir). :*La fiesta. Una historia cultural desde la Antigüedad a nuestros dias*. Madrid: Alianza, 1993. p. 11

²⁸ *Ibid*, p. 12

²⁹ *Ibid*, p. 13

³⁰ *Ibid*, p. 14-15

Es divideix la descripció de la festa en quatre moratòries de la quotidianitat:

1.- Moratòria de la quotidianitat: la festa.

La festa és un fenomen que només celebren els éssers humans i per antonomàsia l'home és un ésser festiu i necessita la festa així com participa de la mateixa encara que sigui de forma involuntària. Odo Marquart, defensa que la festa s'ha de donar paral·lela a la quotidianitat, i que no l'ha de suprimir com moltes tesis defensen, ja que sinó aquesta no té sentit.³¹

2.- Moratòria de la quotidianitat: la guerra.

En aquest cas el que es defensa és que la guerra en el sentit de fugir de la quotidianitat comparteix la característica amb la festa. La guerra és una cosa que molts homes desitgen, encara que de manera inconscient. És per exemple l'exaltació que gaudí la primera guerra mundial.³²

3.- Moratòria de la quotidianitat: obra d'art total i vida alternativa

En contraposició a la necessitat d'un estat d'excepció (fins a arribar a una guerra) és l'existència d'una cultura de la guerra. Les festes s'entenen com a : “(...) *obras de arte al hacer de la experiencia de las mismas una experiencia estética* (...)”³³

4.- Al·legat a favor d'una cultura de la festa.

L'autor defensa com antídot de la perversió de la festa la mateixa festa sobretot pel que fa a les festes religioses. L'home necessita la festa cosa que sinó la té pot acabar en formes pitjors com en aquest cas, la guerra.³⁴

Un altre exemple que veurem és el llibre de Jordi Bertrán i Luengo titulat: *Fiestas de Cataluña. Una muestra de la diversidad del patrimonio popular*, penso que té una molt bona introducció pel que estem parlat ja que fa un repàs dels que han parlat i estudiat la festa. El llibre en general, és una espècie de guia de les festes catalanes però sobretot destaca per la fotografia ja que forma la gran part del llibre.

---

³¹ Marquart, Odo: “Una pequeña filosofía de la fiesta” dins: Schultz Uwe (dir). :*La fiesta. Una historia cultural desde la Antigüedad a nuestros días*. Madrid: Alianza, 1993, p. 360

³² *Ibid*, p. 361

³³ *Ibid*, p. 362

³⁴ *Ibid*, p. 366

La festa és patrimoni. Però què és patrimoni? Per Henri Rivière, el patrimoni està format pels bens materials e immaterials en els que la comunitat es reconeix i en el que cerca l'explicació de perquè ocupa el territori en què està o com eren els pobles que l'han precedit.

La festa s'entén com: “(...) *manifestación del patrimonio vivo de una comunidad* (...)”.

L'autor ens dibuixa una sèrie de factors (en el cas de Catalunya) que han fet que s'hagin revaloritzat aquest tipus de manifestacions i són els següents: “(...) *el regreso de la democracia en los años de 1970, la reinstauración del Gobierno de la Generalitat, la revalorización de la calle como espacio comunitario, la identificación de la fiesta tradicional y popular con la identidad del país* (...)”. Destaca també que algunes d'elles han estat recuperades i d'altres creades totalment de nou així com alguns elements de les mateixes han estat revaloritzades i d'altres enterrades a un segon plànol³⁵.

La festa a Catalunya es caracteritza per una gran diversitat, tot i que moltes vegades s'hagin donat més importància a unes que a d'altres, moltes d'aquestes superen fins i tot el corpus municipal. En el ritus festiu, el principal destinatari és la comunitat i per participar en el mateix, és en la lògica pròpia de la mateixa en què ens hem d'inserir.³⁶

Entre 1976 i avui dia Catalunya ha viscut una vertadera explosió en el camp de les festes cosa que ha general meravelles culturals que avui podem contemplar. El que hem de tenir en compte també que el fet que anteriorment algunes festes restaren prohibides o relegades al seu caràcter estrictament religiós, és el cas del Carnaval i de la Setmana Santa respectivament. L'autor també ens diu que tot i que en aquest camp s'ha avançat moltíssim, que tot i la característica constant de canvi de la mateixa, per molts sectors socials segueix essent ignorada i menyspreada.

Joan Maria Pujals és l'encarregat d'escriure un pròleg amb totes les indicacions sobre l'estudi de la festa i la seva evolució que tot seguit plasmem:

La cultura tradicional i és la que provoca experiències col·lectives sense que moltes vegades en ens adonem. Per això s'explica millor a través de símbols que de paraules i dona mostra de la gran diversitat amb la que es pot expressar la convivència humana.

---

³⁵ Bertrán i Luengo, Jordi: *Fiestas de Cataluña. Una muestra de la diversidad del patrimonio popular*. Barcelona: Lunewerg, 2001. p. 10

³⁶ *Ibid*, p. 12

Aquesta cultura popular començà a interessar en el moment en què va començar a formar part de les vivències quotidianes... aquesta suscità un gran interès a partir del segle XIX amb l'esperit romàntic (que bé reflecteixen alguns viatgers que visiten les illes en aquell segle com ...) aquest reivindicava la pèrdua d'un món on la tradició era l'element més important.³⁷ Paral·lelament al creixement de l'interès per les tradicions també s'han anat estudiant els elements que abans ens feien diferenciadors i ara constitueixen un símbol de riquesa.

A la Catalunya de la Renaixença i el Modernisme, el folklore era considerat el *súmmum* de la cultura que per molts moriria amb el Noucentisme. Això però no fou del tot veritat ja que amb aquest es creà, per exemple a 1915 l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, un símbol inequívoc de la bona salut de la cultura popular en aquells moments. Una figura molt important d'aquells moments a nivell estatal i català fou l'antropòleg Josep M. Baptista i Roca.

L'inventari del patrimoni folklòric era el que més preocupava en aquella època.³⁸ Ja en el segle XX, es viu una exaltació de la festa després del franquisme, com a un element de cohesió social, en molts pobles s'han hagut de recuperar tradicions perdudes com a manifestació de caràcter participatiu.

La festa també contribueix en gran manera en la creació d'identitat de grup i en el reforçament de la mateixa.³⁹ La festa estimula el sentiment d'identitat i pertinença a un grup, de manera què aquest és el motiu (entre d'altres) perquè encara es mantinguin i siguin un fenomen sobretot mediterrani. És important destacar quin és el paper de la festa en la vida quotidiana i és que romp amb la rutina de cada dia i la feina i provoca sensacions emotives.⁴⁰

En el mateix àmbit, el de la parla catalana, ens trobem amb una eina de difusió molt important, la pàgina web <http://www.festes.org/index.php> un lloc on s'aglutinen totes les informacions entorn a les festes populars d'indrets catalans però també d'altres, amb publicacions, notícies, agenda....

---

³⁷ Maria Pujals, Joan: "La fiesta: un tiempo sin tiempo." A: Bertrán i Luengo, Jordi: *Fiestas de Cataluña. Una muestra de la diversidad del patrimonio popular*. Barcelona, Lunwerg, 2001. p. 7

³⁸ *Ibid*, p.8

³⁹ *Ibid*, p. 9

⁴⁰ *Ibid*, p. 10

Ja hem vist l'evolució de la festa a Catalunya, que en certa manera podem comparar a la de les Balears i Menorca en aquest cas, però anem a veure quins són els exemples peninsulars de gestió de la festa i l'estudi de la mateixa, en tots aquests casos, el que s'ha fet és una recerca a la xarxa i comprovat els recursos que en podem obtenir.

- Fundación Joaquín Díaz.

Dita fundació compta amb un centre etnogràfic amb tots els objectes donats per Díaz. Aquest fou un dels pioners en l'estudi de la cultura popular i tradicional a partir dels anys seixanta. Apart de nombroses publicacions sobre el tema, també ha gravat multitud de cançons i música popular. Una altra de les seves aportacions en aquest camp és que dirigí la Revista Folklore, una revista que apareix durant els anys vuitanta i que aglutina tot el coneixement peninsular sobre el tema. També es director de la fundació que duu el seu nom i situada a la villa de Urueña, que a la vegada és una de les millors en el seu àmbit.⁴¹

Un dels grans punts forts de la pàgina web de la Fundació, és una hemeroteca amb tots els articles publicats a aquesta revista, classificats per tema, autor, títol...⁴² La informació que tenen aquests articles és molt valuosa en tant que en ells podem construir una evolució de l'estudi de la cultura popular i apart, podem conèixer moltes de les manifestacions a l'Estat Espanyol.

- *El grup GIESRA*: “Grupo de Investigación y Estudios sobre la Religión en Andalucía.” De la Universitat de Sevilla.

El fet que la majoria de festes d'Andalusia restin en el component religiós com a principal protagonista, fa que aquest grup d'investigació resulti interessant pel que fa a l'estudi de la festa. Apart, aquest grup té una doble línia d'investigació, en primer lloc trobem el que seria estrictament la història de les religions però també l'antropologia social. A la seva pàgina web podem trobar quantitat de publicacions i articles que versen sobre el tema.⁴³

Anem a veure, ara tres exemples del que significa donar importància a una festa com a tal i recuperar-la o seguir celebrant-la en tot el seu esplendor. És impossible fer una descripció llarga de cadascuna d'aquestes ja que en podríem fer un treball monogràfic

---

⁴¹ <http://www.funjdiaz.net/semblanza.cfm> [consulta: 19 d'agost 2009]

⁴² <http://www.funjdiaz.net/folklore/index.cfm> [consulta: 19 d'agost 2009]

⁴³ http://www-en.us.es/giesra/publicaciones_produccion.htm [consulta : 19 d'agost 2009]

però el que sí s'ha fet, és parlar-ne de manera breu, destacant el més important i llavors, fer una al·lusió als llocs on hi podem trobar tota la informació. Estem parlant de tres dels casos més coneguts:

- El misteri d'Elx.

El misteri d'Elx és un drama assumpcionista de finals del segle XV, cantat en llengua catalana i que es produeix a l'interior i als voltants de l'església de Santa Maria d'Elx els dies 14 i 15 d'agost. Es tracta d'una representació d'arrels medievals, dividida en dos actes, s'escenifica i recrea la Mort, l'Assumpció i la Coronació de la Verge Maria, i en conjunt, presenta molts aspectes historicoartístics a tenir en compte. El 14 es representa la primera jornada (la «Vespra»), en la qual s'escenifica la mort de Maria acompanyada dels apòstols i l'ascens al cel de la seua ànima; i el 15 la segona (la «Festa»), amb l'assumpció i la coronació de la Mare de Déu. L'acció d'aquest misteri està basada en els relats tradicionals sobre l'Assumpció de la Verge Maria que es transmetien de manera oral els primers anys del cristianisme i que a partir del segle IV foren recopilats i denominats Evangèlics Apòcrifs.

És important que hagi durat fins avui dia ja que el Concili de Trento prohibí les escenificacions a l'interior de les esglésies, així es posa de manifest la importància de la mateixa en tant que és un exemple viu del teatre religiós europeu d'origen medieval. A 2001 la UNESCO la declararia Obra Mestra del Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat.

Però la representació teatral no és l'únic acte que es celebra entorn a la mort i glorificació de la Verge sinó que se'n fan d'altres i conformen les anomenades festes d'agost: “(...) destaquen la Nit de l'Albà, ofrena de focs d'artifici que els il·licitans llancen en honor de l'Assumpta el dia 13; la Roà, processó individual i espontània que vetlla la Mare de Déu morta la nit del 14; la processó-soterrament del matí del 15 i les Salves, que corresponen a l'octava de l'Assumpció, entre el 16 i el 22. (...) el dia 6 d'agost se celebra la Prova de Veus al saló de Sessions de l'Ajuntament d'Elx, on els xiquets que participaran en la representació canten els seus papers davant el consistori, fet que recorda l'època en què el Consell municipal organitzava i tenia cura de la Festa; i el 10, a l'església de Santa Maria, se celebra la Prova de l'Àngel, amb la finalitat de

comprovar si els xiquets que han de davallar amb els aparells aeris tenen por a l'altura.”⁴⁴

Entorn a aquesta festa, hi ha dues pàgines webs de les que podem extreure molta informació:

<http://www.misteridelx.com/> És la web oficial de la festa i té un caràcter més institucional.

<http://www.lafesta.com/> És la web no oficial de la festa, i en aquesta podem trobar multitud d'articles e informació sobre el tema, a més, cal dir que ja fa deu anys que funciona de manera que la recopilació de documents és important.

- La patum de Berga.

En aquest cas, la informació sobre la festa l'aglutina una sola pàgina web, ja que si entres per la de l'Ajuntament també ens remet a la mateixa: <http://www.lapatum.cat/> Una altra de les eines de difusió amb que compta aquesta pàgina web, és la possibilitat de seguir la festa en directe pas a pas, via televisió. Apart d'això i abans de començar a descriure la festa, el que en destaca és el naixement d'un patronat per tal de conservar-la, el Patronat Municipal de la Patum. Aquest aparegué a 2001 i és un organisme autònom local encarregat de preservar, organitzar... tot el que tingui a veure amb la festa.

La Patum és la celebració del Corpus Christi, caracteritzada per un gran immobilisme poc donat als canvis. Es tracta d'una altra representació de teatre popular medieval tot i que només es tingui documentada a partir del segle XVII, però les característiques ens duen a pensar en un origen medieval. Es més, es diu que la Patum és la commemoració de l'alliberament del antic poble de Berga que a 1393 passa del domini feudal de Joana d'Aragó, comtessa de Foix al domini reial de Joan I d'Aragó i Catalunya.⁴⁵ Relatar tots els actes que es fan per aquesta festa seria ininterminable, de manera que anem a veure estrictament el què és la Patum. Tot i que hem dit que té un origen religiós, el Corpus, també inclou alguns aspectes pagans en la representació. Fou declarada per la UNESCO a 2005 com a Obra Mestra del Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat.

---

⁴⁴ <http://www.lafesta.com/?q=node/1> [consulta: 19 d'agost 2009]

⁴⁵ Bertrán i Luengo, Jordi, *Op.cit.*, p. 99

Apart del que es fa a la festa, és important remarcar la gran feina feta pel tema de difusió i conservació de la mateixa, penso que si hem d'escollir un exemple a seguir entorn a l'estudi, gestió, conservació i difusió de la festa seria molt probablement aquest. Ja hem esmentat l'existència d'un Patronat però també hem de fer referència a la futura construcció de la "Casa de la Patum" on es tindran les comparses, hi haurà un taller de reparació de les mateixes... però també d'un centre d'interpretació, que ens serveix d'exemple alhora de dissenyar el projecte. El disseny i projecte del mateix és pot consultar a la pàgina web. Tant la Patum, com la Sibil·la de Mallorca, la Dansa de la Mort de les Verges, els balls parlats de les comarques tarragonines i la festa d'Elx són uns exemples magnífics de les mostres existents de la pràctica escènica d'origen medieval, la majoria úniques a Europa.⁴⁶

- Ordo Prophertarum

Ens anem ara al nord peninsular on tenim un altra exemple, en aquest cas però no de conservació de la festa sinó de creació de la mateixa, arribant, avui dia a esser un dels reclams turístics de la Catedral de Santiago. Aquest cas també és diferent ja que no compta amb una pàgina web pròpia sinó que són d'altres les que recomanen l'assistència a aquest acte. A la xarxa trobem informació que ho defineix com a quelcom turístic: "*Espectáculo turístico en la Catedral de Santiago: Ordo Prophertarum*"⁴⁷

Es tracta de la "processó dels profetes", que representa el drama litúrgic del segle XII representat amb la reproducció de personatges e instruments que componen el pòrtic de la Glòria. Segons Serafín Moralejo, catedràtic d'Història de l'Art Medieval aquest drama degué inspirar les figures del pòrtic, en el que els cristians conviuen amb la Sibil·la, Virgili o la Reina de Saba. Es sol representar el dia 30 de desembre però realment es celebrava la nit de Nadal, un dels vestigis d'aquest acte litúrgic és el cant de la sibil·la que encara avui dia es pot sentir a molts llocs de Mallorca la nit de Nadal, més endavant en parlarem. La importància de l'Ordo és el fet de la recuperació d'una cosa ja perduda tot intentant fer una reconstrucció el més fidel possible a la realitat ja que els investigadors s'han basat en fonts documentals, artístiques e històriques per poder dur-ho a terme.

---

⁴⁶ Kovács, Lene: "La ciutat com a escenari: les entrades reials i la festa urbana." *Quaderns d'història*, n°9. 2005, p. 71-82

⁴⁷ <http://turismoengalicia.blogspot.com/2006/12/espectculo-turstico-en-la-catedral-de.html> [consulta : 19 d'agost 2009]

La sibil·la és un altre dels cants medievals que han perdurat fins avui dia i que mereix almenys un breu esment ja que, per exemple a Mallorca encara es conserva. A França i Espanya són varis els documents que parlen d'aquests cants, que solien esser cantats en coral que repetia el refrany mentre que els solistes cantaven les coples, en un principi solien esser interpretats per monjos i clergues. Era el més freqüent trobar-los en la seva versió llatina tot i que foren traduïts al català, occità i castellà. Les traduccions fan que ara qui reproduceixi els versos de la sibil·la sigui un escolanet disfressat de pitonissa i acompanyat d'altres quatre que es mantenen silenciosos; dos amb espelmes i els altres dos amb espases agafades amb la punta en alt que simbolitza el *Sermo de symbolo* que precedeix directament als versos de la Sibil·la, amb aquesta espasa es vencen simbòlicament als enemics de Crist. La traducció comportà també la seva adaptació musical.

Després del Concili de Trento, a molts llocs es deixaren de cantar aquests versos, és el cas de la catedral de Barcelona, on es cantaren per darrera vegada a 1575, en la de Tarragona on això ocorreria cinc anys després (des de mitjans del segle XV s'interpretaven en català). A Toledo això no passaria fins a finals del segle XVIII molt després que es deixessin de cantar a tota Espanya. Mallorca és l'excepció, aquesta costum encara perviu avui dia, té lloc al finals dels "maitins" de Nadal just abans de la missa del gall i són interpretats per un nin vestit de pitonissa. A Mallorca, el número d'estrofes és més reduït que antigament però es canta amb la melodia de sempre.⁴⁸

El cant el protagonitza un nin de veu blanca vestit amb una túnica, un mant de seda, un gorro i una gran espasa entre les mans. El cant fou proclamat "Bien Inmaterial de Interés Cultural" pel Ministeri d'Indústria, Turisme i Comerç dia 16 de gener de 2004.⁴⁹ El passat mes de juliol, el cant de la sibil·la i la Serra de Tramuntana foren escollides com a candidates a Patrimoni Cultural Inmaterial i Patrimoni Mundial com a representants espanyoles a la UNESCO.⁵⁰

---

⁴⁸ María del Carmen Gómez Muntané, "El canto de la Sibila: Orígenes y fuentes", en Fuentes musicales en la península Ibérica (ca. 1250-ca. 1550) : actas del Coloquio Internacional, Lleida, 1-3 abril 1996 / coord. por Maricarmen Gómez, Universitat de Lleida, 2002, pp. 35-70

⁴⁹ <http://www.illesbalears.es/esp/islasbalears/fiestas2.jsp?SEC=FIE&id=00001331&lang=0001> [consulta : 20 d'agost 2009]

⁵⁰ http://www.conselldemallorca.net/?id_section=470&action=news&id_article=9669&id_lang=1 [consulta : 20 d'agost 2009]

Juntament amb Mallorca, un altra dels llocs on es conserva aquesta tradició és a l'illa de Sardenya a la ciutat de l'Alghero. No deixa d'esser curiós que es conservin aquest tipus de manifestacions religioses medievals a dues illes del Mediterrani.⁵¹

3.4.2.- Àmbit internacional.

Molts dels estudis entorn a la festa, ens venen des de llatino-Amèrica, lloc en què l'estudi de la mateixa està molt extès i que en són diferents associacions i entitats que treballen sobre el tema, de la mateixa manera que hem vist les del territori espanyol, anem a veure alguns exemples interessant d'aquesta àrea:

- Revista de Patrimonio Cultural.

Es tracta d'una publicació trimestral promoguda per la Dirección de Archivos, Bibliotecas y Museos de Xile. Es publica des de 1995 i a cadascuna de les revistes monotèmàtiques es tracta un tema entès com a fenomen cultural que influeix a la societat.⁵² A la pàgina web també hi podem trobar una gran part de la publicació.⁵³ Alguns dels temes que parla són: oci, memòria, mitjans de comunicació...

De totes les revistes, ens interessa una en especial, un monogràfic sobre la festa publicat a 2008 en el qual trobem diferents articles que descriuen algunes de les festes xilenes, però també algunes aportacions molt vàlides pel tema que estem tractant.

En un dels articles, es fa una entrevista a Isabel Crua de Amenábar, una historiadora de l'Institut d'història de la Universitat Catòlica que ha publicat un llibre sobre el tema titulat: *La fiesta: metamorfosis de lo cotidiano*. Publicat per la Universitat Catòlica a 1995. en aquest fa una definició clara de la festa: “(...) es la creación de un ámbito espacio-temporal extraordinario que trasciende lo cotidiano (...) acontece como una metáfora estética y simbólica del mundo”⁵⁴

---

⁵¹ <http://www.esdiari.com/16106-canto-sibilla-mallorca-candidato-tesoro-patrimonio-cultural-inmaterial-espana.html> [consultat 31 agost 2009]

⁵² http://www.dibam.cl/patrimonio_cultural/colofon.htm [consulta : 19 d'agost 2009]

⁵³ http://www.dibam.cl/patrimonio_cultural/index.htm [consulta : 19 d'agost 2009]

⁵⁴ http://www.dibam.cl/patrimonio_cultural/pdf_revistas/patrimonio_fiesta.pdf [consulta : 19 d'agost 2009]

- Convenio Andrés Bello.

És una entitat de Bogotá que estudia l'àmbit educatiu, científic-tècnic i cultural. En aquest darrer es dona molta importància al patrimoni de manera que fins i tot han creat una red que es denomina "Somos patrimonio" un espai virtual per debatre sobre aquests temes.⁵⁵

Les publicacions d'aquesta entitat ens interessen en bona mesura però concretament, farem menció d'una publicació en concret: Pizano Mallarino, Olga (et.al): *La fiesta, la otra cara del patrimonio. Valoración de su impacto económico, cultural i social.* Colòmbia, Convenio Andrés Bello, 2004. En aquesta hi podem trobar tota una tesi sobre la festa que és molt interessant pel tema que estem tractant, és un llibre més o menys extens de manera que anirem a destacar alguns dels temes importants.

Anem a veure directament com defineix l'autora el terme de festes i quines són les característiques:

*"La necesidad festiva está presente en la actividad de todas las sociedades humanas y se expresa a través de celebraciones rituales y acontecimientos conmemorativos que se organizan para regocijo público. Las fiestas son construcciones míticas simbólicas en que se manifiestan las creencias, mitos, concepciones de la vida y del mundo y los imaginarios colectivos y están asociadas a algunas etapas del ciclo vital, de la economía, de las creencias religiosas, de la política y de otras motivaciones humanas. Se transmiten por tradición y son originales y propias de una sociedad, en un espacio y tiempo determinados."*⁵⁶

Penso que aquesta es una de les declaracions del concepte de festa més apropiades pel sentit que li volem donar i perquè engloba a totes les característiques de la mateixa: es construeixen a través de símbols que representen la identitat d'un grup social i es fan per diferents motivacions humanes a un lloc i un moment concrets.

Una altra de les característiques de l'acte festiu és que els que en són protagonistes tinguin aquesta consciència de pertinença i es mostrin hospitalaris envers als visitants. Però la festa, també compta amb alguns factors que la posen en perill com són: la globalització, el desenvolupament econòmic, els desplaçaments voluntaris i forçosos, la

---

⁵⁵ <http://www.convenioandresbello.info/index.php?idcategoria=1247> [consulta : 19 d'agost 2009]

⁵⁶ Lizano Mazarino, Olga (et al.): *La fiesta, la otra cara del patrimonio. Valoración de su impacto económico, cultural i social.* Colòmbia: Convenio Andrés Bello, 2004., P.20

manca de recursos, la irrupció del turisme internacional, la folklorització de la festa...⁵⁷ En aquests factors, en podem trobar alguns que podrien fer que les Festes de Sant Joan desapareguessin o si més no, perdessin el sentit que tenen, els més importants ara mateix penso que serien la irrupció del turisme internacional i la folklorització de la festa, elements que poden semblar positius en certa manera però que també comporten certs perills per la conservació de la festa. Però d'aquest tema se'n parlarà en pròxims apartats.

Segons Pizano, la festa es conservarà en tant que es reforci la identitat cultural i el reconeixement de la diversitat, especialment a través del patrimoni cultural.⁵⁸

Anem a veure la proposta de definició de festa en relació a patrimoni cultural:

*“La fiesta es un hecho cultural colectivo que evoca un ser o acontecimiento sagrado o profano a través de ceremonias rituales o actos conmemorativos. Es transmitida por tradición, tiene permanencia, evoluciona y es propia de la sociedad que la celebra y la dota de significado.”*⁵⁹

Llavors el que es fa en els següents capítols de la publicació és analitzar les vessants econòmica i social que afecten la festa peròensem que ha quedat clara la definició de la mateixa què és el que ara ens interessa.

Hem de comentar un altra exemple extra peninsular de festa. En aquest cas parlem de la ciutat d'Oristano a Sardenya on es celebra “La Sartiglia”, hi fem menció especial pel fet que és una ciutat agermanada a Ciutadella (des de març de 1991) a causa de les semblances entre les dues festes. Aquest n'és un exemple més de conservació de festes en tot el seu esplendor, són moltes les ocasions en què les autoritats ciutadellenques acudeixen a visitar aquestes festes i viceversa.

Igual que Sant Joan, “Sa Sartiglia” constitueix el valor més elevat per els oristanencs, aquesta aparegué en l'època dels senyorijs com a representació de les classes dominants i ha estat preservada fins avui dia, sembla que els orígens els trobem en els tornejos militars sarraïns importants dels cavallers cristians de la segona croada allà al segle XII.

---

⁵⁷ *Ibid*, p. 21

⁵⁸ *Ibid*.

⁵⁹ *Ibid*, p 28

El moment culminant de les festes és quant un genet amb una llança o espasa vol enfilem un anell suspès d'una corda cavalcant a gran velocitat.⁶⁰ Sens dubte, acte que recorda i molt al del joc de s'ensortilla de les festes de Sant Joan. Igual que les festes ciutadellenques, la Sartiglia també es representava en els moments en què es produïa un esdeveniment important. sembla ésser que arran de la pèrdua de llibertat, els locals emparentaren el carnaval i “Sa Sartiglia” de manera que avui dia els genets corren disfressats i amb màscares.⁶¹

Realment, la festa consta de tres moments:

- La Vestizione: la imposició de l'uniforme.

El protagonista el “Cumpunidori” es vestit per unes joves que s'han de mantenir pures almenys aquest dia. Vestit a un tamboret del qual no es pot moure fins que acaba la cerimònia és dut a braços dalt el cavall.

- Il Corteo: desfilada.

Desfilada molt vistosa amb tambors i rics vestits que recorre varis carrers de la ciutat acabant a la plaça on hi havia el palau dels Giudici.

- Il Torneo: el torneig.

És el moment culminant de la festa i que ja s'ha descrit anteriorment.⁶²

Anem a veure semblances entre ambdues festes, la principal diferència és que en les ciutadellenques, el caràcter religiós romà molt marcat. Semblances: “Su Componidori” equival al “Caixer senyor” i la figura del fabioler també té el seu homònim sard i el que destaca més és el joc de l'ensortilla⁶³ però també que les dues manifestacions estan dedicades a Sant Joan.⁶⁴

---

⁶⁰ Al·les Serra, José: “Unas fiestas como las nuestras III”. *Revista Extraordinaria El Iris*. 1990, P. 53-57

⁶¹ *Ibid*, p. 55

⁶² *Ibid*, p. 57

⁶³ [s.n.]: “De Oristano a Menorca. Una exposición sobre “Sa Sartiglia” ha despertado la atención y el interés en una de las islas de las Baleares, en donde el patrono San Juan, se celebra al galope.” *Revista Extraordinaria El Iris*. 1991, P. 59-60

⁶⁴ Concas, Romolo: “El descubrimiento de unas fiestas gemelas separadas por el mar y por el silencio de los siglos”. *Revista Extraordinaria El Iris*. 1991, P. 61

3.4.3.- Mallorca i Menorca

Ja per acabar aquest apartat, el que es pretén es veure de quina manera es treballa aquest tema a àmbit mallorquí i menorquí, l'objectiu no és fer una descripció de totes les festes del panorama balear (ja que no estem fent un inventari) sinó que destacar-ne algunes festes o publicacions que ens puguin interessar.

Mallorca

Anem a veure, en el panorama mallorquí, un dels primers en tractar el tema del folklore fou Gabriel Llompart que fou pioner a nivell estatal en l'estudi de la cultura material des d'una perspectiva antropològica. La seva obra magna és: *La pintura medieval mallorquina : su entorno cultural y su iconografía* Palma : Luis Ripoll, 1977-1980. una de les coses que donen tanta importància a l'obra de Llompart és l'estudi que fa a partir de fonts inèdites i la reproducció de les mateixes, cosa que ha fet que se'n puguin fer estudis posteriors, sempre partint d'aquest per excel·lència.

I llavors, també destacar les publicacions dels anys vuitanta, dues compilacions d'articles en referència a aquest tema del folklore. S'han consultat aquestes dues darreres i podem veure quina era la visió d'aquest pioner mallorquí sobre el folklore (sobretot religiós) i la història de l'art. Llompart fou un gran estudiós de la història de la religió catòlica i de l'església també com a fet cultural per això ens interessa pel tema que estem tractant ja que les festes hi estan totalment lligades.

En escriure sobre el folklore de Mallorca, Gabriel Llompart estudià per antonomàsia la cultura popular tradicional europea. Als anys vuitanta, el folklore de les Illes Balears estava en una primera fase de recollida d'informació i elements com ho demostra el fet de la reimpressió de treballs bàsics que tracten el tema en aquests moments, com pot esser les obres que estem comentant que no són més que una reimpressió i recollida d'articles escrits per Llompart dedicats al folklore mallorquí.⁶⁵ En un article en què descriu algunes festes populars de l'edat mitjana, Llompart ens diu que la majoria d'aquestes han arribat gairebé intactes al moment actual o que almenys en conserven la

---

⁶⁵ Llompart, Gabriel: *Religiosidad popular. Folklore de Mallorca. Folklore de Europa*. Palma de Mallorca: Jose J. De Olañeta, 1984. p. 7

substància tot i que l'entorn no hagi estat massa propici per aquesta conservació. L'eix principal d'aquestes festes és l'ofici religiós.⁶⁶

Les festes de Sant Joan podrien ben incloure's a dins d'aquestes festes ja que es tracta d'unes festes de base religiosa i que han perdurat en la seva essència des de l'edat mitjana fins avui dia. A lo millor la diferència amb les de Mallorca radicaria en que no es té tanta documentació per estudiar-la, deguda entre altres coses a la cremada de l'Arxiu Municipal, i en conseqüència de tots els documents a partir de l'assalt turc de 1558.

Una de les festes que podem dir que comparteixen totes les illes són les que provenen d'un aspecte medieval, la gratitud religiosa per la conquesta de les illes als musulmans durant el segle XIII. Així tenim a Ciutadella la festa de Sant Antoni (17 de gener) a Eivissa el dia de San Ciriac (8 d'agost) i a Mallorca els sants Silvestre i Coloma (31 de desembre).⁶⁷ Una de les publicacions que tracten el tema de la festa de l'Estandart és la següent:

Quintana i Torres, Antoni: *La Festa de l'Estendard. Cultura i cerimonial a Mallorca (segles XIV-XX)*. Catarroja, Afers, 1998.

En aquesta obra, l'autor ens dibuixa l'evolució de la festa de l'Estendard de forma cronològica però també profunditza en els diferents temes que hi tenen relació, fent una descripció de la festa molt ample i amb molt de detall. Té un corpus estructural molt ample i molt ben estructurat de manera que tots els aspectes tant històrics com estructurals de la festa queden coberts. Es a dir, apart del estudi acurat que es fa de la festa, és una obra molt valuosa pel que fa a la metodologia utilitzada alhora de fer-ho.

Aquesta festa és la festa civil més antiga d'Europa i a partir de 1997 ha sofert un canvi pel que fa al seu sentit i al que representa ja que es tracta d'una festa amb caràcter reivindicatiu en el que avui dia, apart de reivindicar-lo com a símbol de l'illa també es escenari de reivindicacions de caire polític.

---

⁶⁶ Id.: "Fiestas populares y bandas de juglares en el medioevo mallorquín" A Llompart, Gabriel: *Religiosidad popular...* p. 479-480

⁶⁷ Id.: La festa de l'Estandart (D'Aragó). Una liturgia municipal europea a Mallorca (segles XIII-XIV) A Llompart, Gabriel: *Religiosidad popular...* p. 299

A finals de segle XVIII semblava que la festa havia tocat fons però a partir de 1904 renaixerà de les seves cendres.⁶⁸ Tenim idò, un altra dels exemples de conservació o perduració d'una festa al llarg del temps. Però quins són els motius d'aquesta perduració? Podríem resumir que els símbols i la capacitat de canvi de les mateixes així com la capacitat de complir una funció en la societat en tant que representa una identitat. El cas de les festes de Sant Joan, hem detallat els símbols a continuació i es clar, són part inequívoca de la conservació de la festa així com la gran capacitat de canvi o la identitat que representa per tot els ciutadellencs. De les tres coses, a lo millor, la darrera seria la més interessant alhora de fer un anàlisi de les festes de Ciutadella ja que tots els habitants esperen tot l'any per la festa i es senten part de la mateixa.

Seguint un ordre cronològic i seleccionant les obres de més transcendència e importància hem de citar-ne dues més:

- El catàleg d'exposició: *L'esplendor de la festa. Màgia i misteri de les festes antigues*. Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2006.

Es tracta del catàleg de l'exposició que millor representaria el que estem tractant a nivell insular. De manera cronològica i per estacions, es van parlant de les festes més importants a nivell balear i no en el sentit de fer descripcions dels principals actes sinó plasmades en l'àmbit literari. És important remarcar aquest fet ja que durant gairebé dos mesos es va celebrar aquesta exposició, pionera en el camp del patrimoni immaterial a les Illes i que marca un abans i un després en l'estudi del mateix només pel fet que es demostra la mateixa exposició en sí ja que posa de manifest el creixent interès pel coneixement, investigació, conservació i difusió d'aquestes festes tant valuoses.

L'objectiu de l'exposició és desvetllar la memòria de la festa aproximant-se en aquesta a través de l'estètica i de l'emoció per les coses que ens son familiars: balls, processions, esdeveniments religiosos...⁶⁹ Val la pena remarcar dues coses, la primera les aportacions que apareixen al pròleg del llibre, entre elles les de Gabriel Janer Manila i del ja esmentat Gabriel Llompart. Anem a veure el que diuen, molt certerament entorn a la festa:

---

⁶⁸ Quintana i Torres, Antoni: *La Festa de l'Estendard. Cultura i cerimonial a Mallorca (segles XIV-XX)*. Catarroja: Afers, 1998. P. 13-14

⁶⁹ Janer Manila, Gabriel: *L'esplendor de la festa a Munar* Munar, Felip (com.): *L'esplendor de la festa. Màgia i misteri de les festes antigues*. Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2006. P. 11

La festa forma part del patrimoni immaterial del poble de les illes i com a tal, està amenaçat per la globalització, amb la seva revisió constant es contribueix a la seva pròpia conservació. La festa és també un element unificador de les comunitats de persones i per això esdevé un fenomen sociològic amb ressonàncies culturals importants. A través de la festa i els símbols i rituals que se'n deriven, es reconeix la cultura pròpia i un s'identifica amb la mateixa per tant ens és necessària també en la mesura en que recupera els aspectes culturals, reivindicatius i lúdics.⁷⁰

La festa, és un parèntesi en la vida quotidiana de les persones, un temps d'oci d'alegria i a la vegada una exaltació d'una sèrie de valors: religiosos, socials, polítics... d'un col·lectiu concret.

És interessant l'evolució de la festa a les Balears descrita breument per Gabriel Llompart on en primer lloc hem de tractar les festes patronals provinents del Pirineu català, posteriorment d'altres festes majors ja no de caràcter local que conformen l'any cristià i que són generals arriben a les Illes al segle XIII.⁷¹

En segon lloc, destacar la importància que se li dona a les Festes de Sant Joan en aquesta publicació, són varies les pàgines dedicades a la festa i diferents les reflexions aportades entorn a la mateixa.

Gabriel Llompart ja en parla dient:

*“Entre les festes d'estiu de les illes segurament la més esponerosa és la de Sant Joan de Ciutadella. Val la pena dedicar-li algun espai, tant perquè representa el tipus de festa de confraria illenca (...)”*⁷²

En el catàleg, com hem dit, en dediquen unes pàgines amb aportacions de Joan López Casanovas, Maria Antònia Salvà, Antoni Maria Alcover, Andreu Murillo, Ignasi Mascaró, Pau Faner i Angel Ruiz i Pablo entre d'altres. Algunes de les frases són les següents:

---

⁷⁰ Ibid, p. 9-10

⁷¹ Llompart, Gabriel: De l'arrel a la Cuculla: saba i sentit de les nostres festes. A: Munar Munar, Felip (com.): *L'esplendor de la festa. Màgia i misteri de les festes antigues*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2006. P. 14-15

⁷² Ibid, p. 20

“La festa és aquí (...). Tradició immaculada i mirall d’una societat que ha mort, part de nosaltres mateixos i, tanmateix, tant viva com mai.”, “(...) com dos amants vivísims, Ciutadella i Festa de Sant Joan han començat a galanejar-se (...) els dos dies mítics ciutadellencs (...)”, “(...) la festa és una explosió popular, sobretot els anomenats “caragols” on la música toca a rompre i s’organitza una mescla de gent enfollida que fa saltar els cavalls (...)”, “El que més m’ha meravellat de Sant Joan (...) és aqueix miratge que fa que (...) els carrers apareguin nevats, a Ciutadella (...) d’aquella arena blanquíssima (...)”⁷³

Tots escrits que descriuen de manera subjectiva els sentiments que provoca la festa a aquests personatges protagonistes de la cultura menorquina i ciutadellenca ja que cadascun reproduïx la imatge, sentiment o moment que per ells representa les festes de sant Joan.⁷⁴ Tot acompanyat d’una sèrie de fotografies que n’il·lustren alguns dels moments més importants. Amb aquest exemple del catàleg comprovem la voluntat de representar la memòria de la festa ja que es plasmen sentiments que aquesta provoca i això és el que la manté viva ja que si un poble no sent la seva festa, aquesta no té sentit en sí mateixa. És interessant no només, i per suposat les altres festes que es reproduïxen en aquesta obra amb la que ens podem fer una idea del panorama festiu i tradicional que es conserva a les nostres illes i que sembla que està actualment en auge. És una visió de la festa des d’una òptica diferent a les que s’havien fet fins ara, d’aquí la seva importància a l’aportació de l’estudi de la mateixa.

- Andreu Vives Joan i Serra i Busquets, Sebastià (dir.): *Les fires, els mercats i les festes populars dels nostres pobles*. Palma, Consell de Mallorca, 2007.

En aquest cas, estem davant de l’obra imprescindible per conèixer totes les festes de l’illa de Mallorca. Es tracta d’un document pràctic i a mode de guia que descriu cada poble en tres parts: Descripció general: situació, població..., mercat i festes majors.

Al final de cadascun es fa un quadre resum amb les dades principals i amb la bibliografia consultada. A banda de les descripcions de cada poble, el que ens interessa en aquest cas, són els capítols previs als mateixos i l’estructura seguida per descriure cada poble.

---

⁷³ Munar Munar, Felip (com.): *Op. cit.*, P. 127

⁷⁴ *Ibid*, p. 120-127

Apart d'un article introductori ens trobem amb un llistat a mode de calendari amb totes les fires i mercats que hi ha a l'illa i seguidament un llistat d'obres sobre el tema. La importància de l'obra és que hauria d'esser considerada com el "catàleg de les festes de Mallorca". El que cal destacar d'aquesta obra que conté les festes dels pobles de Mallorca és la presència de les fires i mercats, fet diferenciador de Mallorca i Menorca ja que en l'illa menor no hi ha tradició (o almenys tan arrelada com a la major) dels mercats i les fires. A aquest tema se'n dedica l'article que precedeix la descripció poble per poble.

Sembla esser que aquests dos són elements presents des de molt antic a la història de Mallorca, que sembla que tenen el seu origen en les fires que hi havia als mercats mallorquins de la baixa edat mitjana. A Jaume II se li atribueix la posada en marxa dels mercats tot i tenir una aparició espontània. A l'edat moderna aquestes fires i mercats continuen baix la tutela del mostassaf una figura encarregada de vetllar pel seu correcte funcionament. Les fires, com a mercats excepcionals, gaudiren sempre d'una gran influència comarcal (tal com podem observar avui dia) moltes d'elles perquè s'hi estipulaven coses importants com mesures, preus... A l'època contemporània les fires eren el marc perfecte pel desenvolupament d'actes de caire festiu, aquí tenim idò la relació entre fira i festa. En el segle XX, tots els esdeveniments polítics i socials afectaren a les fires, mercats i festes. Avui dia podem dir que es donen les fires i mercats tradicionals però també d'altres de més moderns o nous sobretot pel que fa a la fira entorn a un tema: la fira del fang, la fira de l'oli, la fira de la perdiu... totes aquestes esdevenen un reclam turístic i comarcal que contribueixen a la desestacionalització, donen a conèixer els pobles de Mallorca, són un actiu econòmic i contribueixen a la identitat d'un poble.⁷⁵

Anem a reflexionar, avui dia la fira resulta un element identificador del poble en que es duu a terme i a la vegada reforça una comunitat d'individus així com trenca la monotonia diària... Podem idò confirmar que té les característiques d'una festa i que com a tal es viscuda amb gran intensitat, és canviant i atreu a molta gent... La fira en aquest cas seria l'identificador comú de les festes de Mallorca (en aquest sentit) ja que són molts els llocs on se'n celebren...

---

⁷⁵ Andreu Vives i Serra Busquets, Sebastià: Dos mots sobre les fires i els mercats i les festes populars dels nostres pobles. Origen, evolució històrica i realitat actual. A: Andreu Vives Joan i Serra i Busquets, Sebastià (dir.): *Les fires, els mercats i les festes populars dels nostres pobles*. Palma: Consell de Mallorca, 2007. p. 17-21

Vist el tractament de l'obra sobre les mateixes, si ho traslladem al cas menorquí l'element comú de les festes és el cavall, el jaleo i la qualcada així com el denominador comú de la religió. No es podria fer una obra com aquesta per estudiar la festa menorquina en global i sense tant d'individualisme?

Un altra dels estudis en referència a la festa és un dels darrers publicats, en aquest cas a Pollença. Es tracta d'una obra d'Antoni Mayol i Llompart titulada: *La festa a l'època medieval (Pollença, 1350-1450)*. En aquest cas, estem parlant d'un període concret i no d'una evolució però el que ens interessa en aquest cas és el pròleg de Pere Sales el qual aporta una sèrie de nocions sobre la festa:

“ La festa és la solemnitat amb què es commemora un esdeveniment, més o manco important del passat o del present, de la col·lectivitat, d'una família o d'un individu.”⁷⁶
En aquest cas, la definició s'amplia i ja no només afecta a un grup social més o menys ample sinó que també ho fa d'un nucli familiar (el naixement d'un infant, un dinar...) o d'una persona a nivell individual (el seu aniversari...).”

Però la festa, també ha d'esser allò contrari a la quotidianitat de manera que l'home la necessita per poder-se lliurar de la quotidianitat. Però aquesta festa, per complir això, ha d'esser periòdica i puntual sinó perd aquest sentit de rompre amb lo quotidià, en moltes ocasions també és tradicional com per exemple la commemoració anual d'un fet històric concret.⁷⁷

Ens interessa però una festa en concret de les que es celebren a Pollença encara avui dia, El Corpus ja que en aquesta, es celebra el *ball de les àguiles i Sant Joan Pelós*, ens hem d'aproximar a aquesta figura que representa a Sant Joan Baptista i duu un benet petit així com una creu amb la ma així com la cara tapada amb una màscara. Es celebra aquesta tradició a mitjans del mes de juny.⁷⁸ No ens recorda aquest personatge a s'home des bé de Ses festes de Sant Joan?

La importància d'aquesta figura, la de Sant Joan Baptista (conegut com a Sant Joan Pelós), a Mallorca esdevé a través del ball, a Menorca, com ja hem vist, aquesta no és la seva funció.

---

⁷⁶ Sales Vives, Pere: De la necessitat de la festa. A Mayol i Llompart, Antoni: *La festa a l'època medieval (Pollença, 1350-1450)*. Pollença: El Gall, 2008, p. 7

⁷⁷ *Ibid*, p. 8

⁷⁸ <http://www.culturapollensa.com/es/corpus-christi-2009-baile-aguilas-joan-pelos/> [consulta : 20 d'agost 2009]

Tot i que Llompart ens diu que no es tracta d'un ball sinó d'una marxa en aquest cas.⁷⁹ El fet de dur el be, o almenys una representació del mateix a les dues illes ens en demostra la frase: “*Tots tenim i Sant Joan te es xot*”⁸⁰

Abans d'acabar cal remarcar la importància de la conservació encara avui dia a Mallorca del cant de la sibil·la que, com ja ha estat treballat en anteriors apartats, no repetirem aquí.

Menorca

El primer menorquí en analitzar i estudiar el folklore de l'illa fou Francesc Camp i Mercadal, més conegut com a Francesc d'Albranca, aquest, apart dels múltiples articles publicats a la revista de Menorca publicà la seva obra cabdal a 1918 titulada: *Folklore menorquí. De la pagesia*. Fins llavors ningú havia fet una cosa semblant en l'àmbit menorquí, ja hem vist l'homònim en el cas de Mallorca. Tant fou així que a 1911 aconseguí el premi convocat per l'Ateneu de Maó.

En aquests dos volums, Francesc d'Albranca fa un recorregut en pla de costums de la gent de Menorca, en aquest cas, centrat en el camp i els pagesos (població i sector predominants en aquells temps)... També descriu llocs, llegendes, persones, eines, poemes, cants, jocs, celebracions religioses, sants... un compendi de la vida quotidiana pagesa menorquina. En el segon tom, fa una referència que mereix especial menció degut al tema que estem tractant, el dedicat a les festes majors que hem de comentar.

Diu així:

“*A Ciutadella la fan per Sant Joan Baptista (...) És festa típica, que cap altre poble la fa amb tal formulari. Conserva l'antiga representació per braços socials (...)*”

Parla però del braç pagès ja què és el més representat i el més protagonista en aquestes festes.

“*Sa tocada de fabiol (...) sempre és sa mateixa, i aumón més de Menorca es toca (...)*”

---

⁷⁹ Llompart, Gabriel: La danza religiosa de Sant Joan Pelós a las Islas Baleares. A Llompart, Gabriel: *Entre la historia del arte y el folklore. Folklore de Mallorca, folklore de Europa*. Miscelanea de estudios II. Palma: Gabriel Llompart, 1984. P. 535

⁸⁰ *Ibid*, p. 544

Defensa que el fabiol de Sant Joan és un “cornetí d’ordres” ja que creu que seria de la manera que s’avisaria a l’herald de la cavalleria feudal de l’arribada d’ algú, per poder posar el pont llevadís.

“En s’enverament dels cavalls per sa renou de sa música i s’esvalot de sa gernació prest es veu es pageset que té bona mà i bons calçons. I no en parl més, perquè seria sortir des solc, des meu solc de la pagesia...”⁸¹

Després esmenta de passada les altres festes però sense descriure’n gairebé res. El que ens interessa d’aquesta aportació a l’estudi de les festes de Sant Joan és doble en aquest cas:

- El punt de vista de la pagesia, en aquells moments i com encara es reflexa a la festa, grup social predominant.
- La visió de la festa a principis del segle XX per un estudiós migjorner de les costums i folklore de Menorca.

Per acabar destacar el llenguatge emprat per Francesc d’Albranca alhora de redactar les seves obres. S’haurà notat que utilitza un menorquí molt popular i amb moltes expressions que en recorden el parlar de l’illa, fet que fa que aquest es conservin almenys plasmades en els seus escrits i que el valor de les costums que ell mateix descriu sigui major en ser expressat i escrit en el llenguatge popular.

Ja analitzarem més concretament el cas de l’estudi de les Festes de Sant Joan però com s’estudien les altres festes? Concretament la realitat cultural de Menorca és bastant optimista en aquest sentit, el que vull dir és que les festivitats i celebracions gaudeixen de molt bona salut i molt bona acceptació entre els menorquins. Una altra cosa és parlar de l’estudi d’aquestes festivitats, a igual que passa amb Sant Joan, l’estudi de les mateixes, moltes vegades es limita a fer-ne una descripció dels actes que s’hi duen a terme i poca cosa més. Tampoc podem pensar que les festes de Menorca tenen la mateixa difusió que, com per exemple la Patum de Berga, en aquest cas, podríem dir que la que en té més per excel·lència són les festes de Sant Joan. (i tampoc es que aquesta sigui massa completa).

---

⁸¹ Camps i Mercadal, Francesc: *Folklore Menorquí. De la pagesia*. Tom II. Maó: Francesc Florit Nin, 1987. p. 105-107

La resta és limitada a haver-hi una breu explicació a les pàgines webs dels Ajuntaments i poca cosa més que els horaris dels principals actes de les mateixes.

Tot i així, són algunes les obres que existeixen entorn de les festes de Menorca. Gairebé tota la bibliografia sobre el tema la trobem publicada als Quaderns de Folklore, editats pel Col·lectiu Folklòric Ciutadella tots els volums de dita sèrie tracten envers de les festes de l'illa, almenys la sèrie titulada "Festes de Menorca", amb alguns dels títols següents: Sant Antoni, Carnaval, Setmana Santa, Nadal, Cap d'any i Reis, festes religioses menors, celebracions civils tradicionals, festes pageses, cicle de la vida (bateig, casament, defunció), celebracions en temps de Franco, invenció de la festa, i les diferents festes de cada poble.

Una de les festes recuperades els darrers anys són els darrers dies de carnaval, els quals estan instaurats avui dia amb molta força a la illa. Les causes per les que aquestes festes s'han instaurat a Menorca són: la imposició de la ciutat envers del camp, la secularització que s'ha donat principalment a llevant i l'espai públic que guanya terreny a espais privats, configuració de diferents actes pels darrers dies de carnaval...⁸² Són diferents les localitats que celebren el carnaval de manera important, entre d'elles Ferreries i Alaior.

Un d'aquests quaderns té un pròleg de l'antropòleg Jesús Contreras Hernández que hem de destacar per veure quin és el panorama de la festa en l'àmbit menorquí. Es tracta de la presentació de la sèrie de dotze llibrets que hem comentat anteriorment, estem a l'any 1988 però tot i això ens pot donar algunes de les pautes sobre l'estudi de la festa d'aquells moments.

Tot i que més endavant es farà referència a una obra de la mateixa sèrie entorn a la sociologia i antropologia de les Festes de Sant Joan, anem a veure el que ens diu aquest antropòleg. Segons Contreras Hernández, en els darrers quinze anys i coincidint amb les acaballes del franquisme, s'ha incrementat un doble interès en la recuperació de les festes populars, d'una banda la participació en les mateixes i de l'altra l'interès per part dels estudiosos en el tema, antropòlegs, folkloristes, historiadors i sociòlegs...

---

⁸² Portella, Josep: *Darrers dies de Carnaval*. Col·lecció Les Festes de Menorca II n°46 Ciutadella: Col·lectiu Folklòric Ciutadella, 1992., p. 3-4

En el primer cas, hem de tenir en compte que a partir de la constitució democràtica dels municipis la voluntat per part de les corporacions municipals per dur a terme aquestes celebracions ha quedat totalment palesa.⁸³

Les festes constitueixen un dels objectes més interessants pels estudiosos de la vida social en tant que compleix les següents funcions: biològiques, psicològiques, d'integració e identitat, econòmiques, polítiques, ideològiques i estètiques de manera que la festa esdevé un reflexa de la mateixa història de la festa. D'aquesta mateixa manera, la festa està en total canvi i moviment ja que tots aquests factors canvien al llarg del temps.⁸⁴ Altres factors intervenen en els canvis de la festa com: el pas d'una societat eminentment agrícola a una industrial, més laica que religiosa, no obeeix en igual mesura les pautes del calendari litúrgic. Això ho demostra el fet que moltes festes de base religiosa tot i seguint amb aquesta base, han estat secularitzades, l'exemple és clar quan passem de la celebració de la Setmana Santa a les vacances de Pasqua, Nadal reis...⁸⁵

Per acabar en el comentari de la illa de Menorca, hem de parlar de les altres festes dels pobles de l'illa. En gran majoria aquestes reben molts visitants de les altres poblacions de l'illa així com els turistes que en aquells moments resideixen a l'illa. L'afluència no és tant exagerada com a Ciutadella però el que s'ha de tenir en compte la importància que tenen aquestes festes, majoritàriament per la població jove de Menorca que acudeix a totes les localitats ja que durant tot l'estiu es repeteixen arreu aquest tipus de festes. És interessant però recalcar el fet que el panorama festiu menorquí és molt ample i que gairebé durant tot l'estiu podem gaudir "d'una festa de poble" cada cap de setmana, moltes vegades coincidint-ne dues i tot. Així apart del sol i la platja les "festes de poble" són un element identificador dels estius menorquins, començant per Sant Joan i acabant per Sant Nicolau "que tanca ses portes en clau". Aquesta és una festa atípica ja que el que es fa és una comitiva a cavall amb un representant de cada poble i la bandera dels mateixos que pugen a la muntanya del Toro en senyal de final de festes.

---

⁸³ Contreras Hernández, Jesús: Pròleg a : Portella Coll, Josep: *La Festa de Sant Antoni*. Col·lecció Les Festes de Menorca I nº32 Ciutadella: Col·lectiu Folklòric Ciutadella, 1988. P.3

⁸⁴ *Ibid*, p. 5

⁸⁵ *Ibid*, p.6

3.4.- RECAPITULACIÓ

L'objectiu d'aquest apartat era si més no triple:

- Conèixer algunes de les festes que es celebren avui dia, ja per esser existents i ara amb una importància major o bé per esser recuperades després d'un temps sense existir.
- Dibuixar en grans línies algunes de les tendències i definicions entorn al concepte de festa i el seu estudi.
- Comprovar bons models de gestió e investigació de la festa.

En línies generals crec que els tres objectius s'han complert passant per diferents àrees geogràfiques ja fossin a nivell internacional, peninsular o balear.

Sa veritat és que de cadascun dels exemples que s'han citat s'hagués pogut aprofundir molt més en el seu desenvolupament però com que l'objectiu del capítol era fer una repassada general de les coses que s'estan treballant avui dia en aquest camp, el que s'ha fet és ressaltar si més no el que ens interessa més de totes les festes que hem descrit.

Penso que aquest apartat complementa molt bé l'anterior dedicat al patrimoni immaterial en tant que es centra més en la festa, una de les manifestacions de patrimoni immaterial. Hem vist a través de dits exemples que la festa neix i es desenvolupa sobretot com a allò que fuig de lo quotidià i que significa identitat i pertinença per part d'un poble.

Ja centrant-nos en les festes de Sant Joan, veurem a través de la resta de treball tots aquests aspectes més o menys treballats però que podem dir que compleix aquests dos requisits en tant que durant aquests dos dies el poble i els seus habitants canvien totalment i, en el segon cas, si hem de cercar un exemple d'identificació i pertinença, Sant Joan és un dels millors. Més endavant veurem quina és la seva problemàtica. A partir d'aquest punt ja tenim la base metodològica e ideològica per desenvolupar la resta del treball i centrar-nos més en les festes de Ciutadella. Tots aquests exemples ens hauran servit per reflexionar sobre el que passa a d'altres indrets i sobretot la manera en què és treballa la festa a altres àmbits. S'haurà observat com molta de la informació està extreta de la xarxa però cal tenir en compte que es volia treballar amb la informació el més actual possible, d'aquí la principal utilització d'aquest mitjà.

4.- LES FESTES DE SANT JOAN.

Anem a passar a parlar de forma no massa extensa i només per proporcionar una idea de quins són les principals característiques i actes que es duen a terme durant ses Festes de Sant Joan.

- Lloc de realització: Ciutadella de Menorca.
- Dies: 23 i 24 de juny i el cap de setmana anterior.

Abans de començar a explicar els actes que conformen la festa, és millor començar per descriure als seus protagonistes, per tal d'entendre de quina manera es desenvolupa.

4.1 PROTAGONISTES

La “cualcada”: conjunt de genets i cavallers que participen a la Festa, es compon de caixers i cavallers.

- Els cavallers.

Són els que protagonitzen sa Festa ja que són els genets dels cavalls. Aquests, han de treballar en el camp i en el terme municipal de Ciutadella.

La vestimenta dels mateixos consisteix en: calçó curt i botes de muntar amb esperons, jaleco, frac, guindola (capell apuntat) i espasí. Duen la vestimenta negra mentre que els artesans ho duen blanc.⁸⁶

- Els caixers.

Són els cavallers que conformen sa Comitiva, són els genets que tenen un càrrec especial a cada bienni. Els caixers es canvien cada dos anys. Les figures que hi ha són:

Caixer senyor: designat per la Comissió de Sant Joan formada a la vegada per antics Caixers Senyor. És el que representa la noblesa, de fet, representa a una família nobiliària de Ciutadella. És l'encarregat de vetllar perquè les Festes vagin bé. Igualment, ell és el que designa a la resta de caixers. Pel que fa a la vestimenta, duu unes “buldrafes” (tapall que es posa a damunt la part de darrera del cavall) i pistoleres

---

⁸⁶ Bosch i Anglada, José: *La fiesta de San Juan en Ciudadela*. Menorca: Nura, 1987. p. 35

amb el símbol de la seva família noble, un fuet amb plom de plata, espasa de polit plom i guants blancs. No duu pompó a les botes.⁸⁷ El cavall no duu flocs a la cua.

Caixers Pagesos: en participen dos, un de migjorn i un de tramuntana, es a dir, de les dues parts del municipi.

Aquests representen als “camperols” i han d’esser “l’amos”, es a dir encarregats d’un lloc i han d’esser fills de pagesos. Forçosament han d’esser “l’amos” de llocs propietat del caixer senyor.⁸⁸ Pel que fa a la vestimenta, duen corbatí negre i camisa blanca amb calçons curts i botes de qualcar amb pompó i esperons. Guardapit, frac, guindola, espasí curvilini i fuet, Van sense guants.⁸⁹ Es la vestimenta pròpia dels cavallers de la cualcada.

Caixer menestral o casat: és el que representa els menestrals de Ciutadella, de manera que ha de tenir un ofici manual i tradicional: sabater, forner, pescador, manobre... No pot tenir un ofici liberal o modern com per exemple la informàtica. Per suposat, ha d’estar casat i ha d’esser fill de menestrals. La bandera és de la seva responsabilitat en els moments en què no la duu el caixer fadrí. De fet, del dia d’es bé a Sant Joan, la bandera s’exhibeix des del balcó de casa seva i, la seva dona és l’encarregada d’entregar-la al caixer fadrí.⁹⁰

Pel que fa a la vestimenta, duu calçons blancs, un fuet semblant al del caixer senyor i la capellana. Va sense guants, amb pompó a les botes i espasí.⁹¹

Caixer fadrí: és dos any menestral i dos anys pagès. Ha d’esser fadrí. És l’encarregat de portar la bandera durant totes les festes, la rep del caixer senyor abans de sortir el dia des bé. L’ha de dur per la mà dreta agafant-la per la meitat de l’asta, per saludar ho ha de fer amb el cap. Té una gran responsabilitat ja que segons diuen, si la bandera toca el terra, s’acaben les festes. La resta de l’any la bandera roman a càrrec de l’ajuntament.⁹²

---

⁸⁷ *Ibid*, p. 37

⁸⁸ Pons Lluch, Josep: *Protocolos de les Festes de Sant Joan de Ciutadella*. Menorca: Nura, 2004 P. 15

⁸⁹ *Ibid*, p. 38

⁹⁰ *Ibid*, p. 16

⁹¹ *Ibid*, p. 39

⁹² *Ibid*, p.17

Pel que fa a la vestimenta, va com el caixer casat quan és menestral i com els pagesos quan és del camp. Quan va dalt cavall no duu fuet.⁹³

Caixer capellà: ha d'esser natural de Ciutadella o almenys residir-hi. Representa l'estament clerical i es l'encarregat de la part religiosa de la festa.⁹⁴ Originàriament, era l'encarregada de dur els utensilis metges per si hi havia algun ferit. Pel que fa a la vestimenta, va tot de negre amb el coll clerical blanc i amb una capeta curta recollida a l'esquena. A les botes no duu pompó i porta guants blancs. No duu tampoc, ni espasa ni espasí a causa de la seva condició de religiós.⁹⁵ El cavall no duu flocs a la cua.

El flabioler: és l'encarregat de guiar la cualcada, ocupa el càrrec de municipal. Va damunt un ase, conegut popularment com "Sa Somereta" i ha de tocar el tambor i el flabiol durant totes les festes. També és l'encarregat de posar la bandera a les peanyes quan es necessari i tornar-la al caixer fadri.⁹⁶ Pel que fa a la vestimenta, va igual que el caixer casat però sense fuet, amb el tambor i el flabiol, un a cada mà.

Ordre de la cualcada:

- Flabioler.
- Caixer Fadri.
- Caixer casat.
- Caixers pagesos, més jove i més vell.
- Cavallers.
- Caixer senyor.
- Caixer capellà.

---

⁹³ *Ibid*, p. 40

⁹⁴ *Ibid*, p. 13

⁹⁵ *Ibid*, p. 36

⁹⁶ *Ibid*, p. 30

3.2 ACTES PRINCIPALS

3.2.1.- Es bé.

Es cap de setmana abans de dia 23 i 24 de juny, es celebra es dissabte i es dia d'es bé. En el cas que els dies de Sant Joan siguin dilluns i dimarts, es fa tot seguit, es a dir es comencen ses festes es divendres i duren fins al dimarts. És el que ha passat aquest any.

Aquesta celebració té com a principal objectiu el que la junta de caixers a peu, acompanyin a “s' Homo d'es Bé” a recórrer es casc antic de Ciutadella visitant casa per casa per convidar-los a ses Festes.

S' Homo d'es Bé

És un home designat pel caixer pagès de cada any, es a dir, cada any canvia. El primer en haver d'aportar-lo és el caixer pagès més vell. El bé ha de tenir banyes i el caixer pagès ha de tenir-ne dos preparats per si a un falla. La seva família és l'encarregada de netejar-lo per tal que el dia que surt estigui ben blanc.⁹⁷ Va vestit amb un vestit realitzat amb pells de bé les quals prèviament ha escollit el caixer pagès i la seva dona ha confeccionat el vestit i, a damunt l'esquena transporta l'animal en qüestió. Als peus i el front duu pintades creus de color vermell i al cap duu una visera en la que s'hi broda l'agnus dei.⁹⁸

Representa la figura de Sant Joan Baptista, amb l'anyell de Déu a l'esquena.⁹⁹

Té un ajudant què és el que li dona una mà alhora de carregar i descarregar el bé. S' homo d'es bé es qui es queda l'animal una vegada han acabat ses festes.

Sa vetlla d'es bé.

La vigília abans del dia d'es bé, el caixer pagès corresponent ha de mostrar a dins la cotxeria de casa seva, al bé que sortirà el dia després. La gent del poble el va a veure i el “vetllen” perquè no s'embruti.

---

⁹⁷ Pons Lluch, Josep: *Op. cit* p. 18-19

⁹⁸ Bosch i Anglada, José: *Op. cit*

⁹⁹ *Revista especial de Sant Joan*. Cap de Ponent, Revista de Menorca 1993, nº110, p. 8

En la matinada del diumenge d'es bé, la família del caixer pagès és l'encarregada d'adornar el bé amb una sèrie de llaços de colors que han confeccionat prèviament. (Anomenats popularment "floquets i clavellines")

Diumenge d'es bé.

Ja s'ha dit que el que es fa és un recorregut visitant diferents cases del poble. Les cases normalment, han de tenir una relació directa amb ses festes: esser convidats per algun caixer, sortir a "sa cualcada"... El principal objectiu de les visites apart de tot això és el recaptar doblers que en acabar el dia es donen al caixer casat, qui en teoria no té cavall perquè no ve del camp i té més despeses.

Aspectes històrics.

Aquesta és una part de la festa que ha estat menys investigada per part dels historiadors però es sap que és una cosa recent, de 1843, fa només 165 anys. Cosa que no molta gent coneix i que creu que té la mateixa antiguitat que la festa. Sembla esser que es primer dia d'es bé fou el dia 18 de juny de 1844.¹⁰⁰

Sembla esser que aquesta tradició prové que abans, els caixers anaven lloc per lloc per convidar als "l'amos" (pagesos) en nom del caixer senyor a participar a ses festes i també a recaptar diners per l'ermita de Sant Joan de Missa. Això es canvià per donar-les al caixer casat per pagar la beguda que es fa a casa seva.

L'any esmentat, el caixer senyor, de la Baronia de Lluriach decidí escriure un reglaments de la festa i canviar el anar lloc per lloc per anar a les posades dels pagesos. Sembla esser que també introduí els fracs que es vesteixen actualment i que a la vegada creà la figura de s'Homo d'es Bé per donar més "brillantor" a la festa.¹⁰¹

---

¹⁰⁰ Casasnovas i Camps, Miquel Àngel: "Dates històriques sobre Sant Joan". *Revista extraordinària, Diari Menorca*. 1992, p. 27-28

¹⁰¹ Torrent, Carles: Belles pells per s'Homo d'es Bé. *Diari Última Hora Menorca*, 25 de maig de 2008. p. 28

3.1.2 – Dissabte de Sant Joan.

Per tal de no allargar massa aquesta part del treball que és merament explicativa, s'inclourà una pàgina en la qual es veuen tots els actes de la festa representats segons l'hora i el dia en què es desenvolupen. Per això, en aquest apartat només es tractaran els actes principals. (Document 1 de l'annex)

Com que la majoria de coses són caragols, anem a explicar de què es tracta. És que tota la “cualcada” va voltes entorn a un espai: Sa Plaça d'es Born, Ses Voltes, Santa Clara... Solen esser tres caragols a cada lloc però el caixer senyor pot canviar el número segons el seu criteri i com es vagi de temps.

- Caragol d'es Born.

Després d'haver fet el primer toc a les dues del capvespre, el primer element de la festa és aquest caragol, que s'inicia a les sis. En aquest, el caixer senyor ha d'entrar al galop en aquesta hora a dins la plaça en senyal d'inici de les festes. En els seus orígens, consistia en saludar al governador de la ciutat, ja es sabut que és allà on al segle XVIII s'hi situa “l'alcàsser del governador”.¹⁰²

- Ermita de Sant Joan de Missa.

Després del Caragol, sa “cualcada” es dirigeix a l'Ermita de Sant Joan de Missa (d'on és originaria la festa) per celebrar “Ses Completes” o com es diu avui dia, sa missa. Tornen cap al poble quan ja es fa fosc, mai abans.

- Entrega de la canya verda.

En la tornada, els caixers i cavallers, passen per “Es Cavallitos” un lloc on se'ls hi entrega una canya verda, sense la qual no poden assistir a la beguda que té lloc aquell vespre a Ca es caixer senyor.

- Caragol de Ses Voltes.

És un acte molt representatiu ja que es realitza a l'espai emblemàtic de Ciutadella que són ses Voltes.

---

¹⁰² Bosch i Anglada, José: *Op. cit.*, p. 26

Abans, s'hi feien corregudes i els jocs que avui es fan a n'és pla, però avui dia això no és possible. Abans també, els cavalls pujaven a dalt ses Voltes per espantar a sa gent.

El símbol que es duu a terme aquest caragol, és la bandera penjada davall una volta de “Sa plaça d'es bé” que quan es lleva, vol dir que ha acabat. Aquest caragol té el seu origen en que abans de construir l'actual plaça de la Catedral, s'hi ubicava la Universitat, per això es fa aquest caragol.

- Caragol de Santa Clara.

Aquest, apart d'esser el que tanca sempre les jornades de festa és molt peculiar perquè en aquesta ocasió els cavallers entren a dins les cases que conformen el recorregut, convertint-se en un acte del més estimats pel poble. Originàriament, es feia per tal d'anar a saludar a les parents del caixer senyor ja que antigament moltes eren les filles de famílies nobles de Ciutadella que eren tancades a dins el convent.

Era tradició també que les monges ho veiessin des de la finestra i que acabés abans de les nou. Avui dia, cap d'aquestes dues coses es compleix.¹⁰³

- Beguda a ca es Caixer Senyor.

Acabada la jornada la “cualcada” ara ja a peu, va a ca es caixer senyor on es seuen i mengen i beuen tots junts.

3.1.3.- Dia de Sant Joan.

- Jocs d'es Pla.

Sens dubte, és el que caracteritza a la festa i tal volta el que més impressiona als visitants. Es duen a terme a la colàrsega del port de Ciutadella i es realitzen dues tandes, una al matí on es fan proves i assajos per la que té lloc el capvespre. Alguns apunten que aquests jocs sí tenen origen en els que practicaven els cavallers de Malta. Els jocs que s'hi duen a terme són:

---

¹⁰³ *Ibid*, p. 27-28

Ensortilla: el cavaller amb una espècie de llança de fusta ha d'endevinar s'ensortilla, un redó fet de metall i penjat a la seva altura. Si ho aconsegueix, se li entrega una canya verda i una cullereta de plata.

Pot esser que en els seus orígens, una dama n'era protagonista (la promesa o dona del caixer senyor), la qual tirava un dels seus anells al terra i els cavallers l'havien d'agafar amb llances.

Córrer abraçats: es tracta de galopar dos cavallers a la vegada, normalment pares i fills, germans o familiars i en el moment en que s'abracen, donar-se una besada en la galta en senyal d'haver-ho aconseguit.

Ses carotes: cada any per Sant Joan, es pinten una sèrie de caricatures sobre personatges de Ciutadella o sobre ses Festes i són utilitzades en es jocs d'es Pla. Corren dos cavallers, un duu sa Carota i s'altra sa "vidriola" (un utensili ceràmic de forma ovalada) i el segon ha de rompre la Carota al primer amb aquest utensili.

Sembla esser que en un principi, els jocs de parella es feien corrent un cavaller a cada banda, imitant a les justes medievals. Però això fou suspès al 1818 a causa d'un accident que provocà que un dels dos genets participants perdés la vida.¹⁰⁴

- Caragols.

Abans de començar i acabar els jocs, a n'és pla també es fa un caragol. Quan pugen cap al poble repeteixen el de Ses Voltes i el de Santa Clara, tant el matí com el capvespre.

- Missa de caixers.

És tal volta, l'esdeveniment religiós més important de totes les Festes. És una missa celebrada a la Catedral al migdia, on hi assisteixen tots els membres de la qualcada i molta gent de Ciutadella. La missa es oficiada pel caixer capellà.

- Begudes.

Es fa una beguda a la posada de Sa Capellana al migdia després de la missa i una el vespre a Ca es Caixer Senyor.

- Benedicció de ses monges de Santa Clara.

---

¹⁰⁴ *Ibid*, p. 30-34

Abans d'anar cap a n'és pla, els cavallers passen pel convent de Santa Clara per demanar protecció i sort a n'és jocs a d'abadessa.

L'encarregat de fer-ho és el caixer senyor, l'abadessa, sense sortir del convent (són monges de clausura) li dona la seva protecció i promet resat mentre es dugin a terme els jocs. El caragol que es duu a terme en aquell esdeveniment és el conegut popularment com "Caragol dels casats."¹⁰⁵ És un dels moments més emocionants de la Festa ja que es poc conegut i la gent que hi va ho viu molt intensament.

- Sa convidada.

Aquest és l'únic esdeveniment on la corporació municipal del moment pren protagonisme. Des del balcó de l'Ajuntament, tota la corporació veu passar la cualcada. Els cavallers en senyal de respecte s'han de treure el capell en passar davant l'Ajuntament. Quan ja passa el Caixer Senyor, el penúltim de la "cualcada" aquest demana permís per començar els jocs des Plà a l'alcalde qui acaba amb la frase: "En es plà ens trobarem"

- Darrer toc de Flabiol.

És l'acte que clausura les festes, en acabar de la beguda de Ca es Caixer Senyor, la cualcada, a peu, es dirigeix a la casa de la Capellana on es col·loquen deixant un passadís pel qual aquesta va passant i s'acomia dels caixers i cavallers un per un dient: "Fins l'any que ve si Déu vol". Mentre el flabioler toca tot el temps el tambor i el flabiol.

Tot i que aquest és un resum ràpid i sense massa detall i aprofundiment, un es pot fer una idea quins són els esdeveniments més importants de la festa i de com aquesta es caracteritza, amb un marcat sentit religiós i tradicional.

---

¹⁰² Al·lès Salvà, Bep: *Ses festes de Sant Joan, ses festes de Ciutadella*. Palma: Institut d'Estudis Balearics; Ciutadella: Setmanaris i Revistes S.L. Setmanari el Iris, 2009. p. 114

5- APORTACIONS HISTÒRIQUES.

En aquest apartat, descriurem la festa de Sant Joan des de el vessant més històric. Gràcies a la tasca de diferents investigadors de la festa, hi ha diversos estudis que tracten el tema. Apart de la bibliografia especialitzada, trobem molta informació en les revistes anuals especialitzades en la festa.

El que s'ha fet és un buidatge d'aquestes fonts fent especial referència als temes històrics pròpiament dit. L'apartat l'hem estructurat en varis blocs seguint un patró cronològic, es a dir, primer es parlarà dels orígens i després dels fets més rellevants per segles des del XVI fins el XX.

5.1 ORÍGENS

Pel que fa a l'origen de les festes, sembla que és bastant incert, el fet de que l'any 1558 es cremessin tots els arxius municipals, en dificulta la investigació. Igualment, no es creu que existís un document explícit que fes referència al seu origen sinó informacions al respecte, el que si es creu es que es remunta a mitjans del segle XIV o que al menys els seus fundadors la feren arrel de les costums d'aquell segle.¹⁰⁶

Una de les hipòtesis defensada per varis investigadors de la festa de Sant Joan (sobretot pels primers investigadors) es que en els seus orígens, tenen a veure amb l'ordre dels cavallers de Malta els quals haurien arribat a l'illa amb Alfons III a finals del segle XIII per ajudar-lo en la conquesta als musulmans. Per això, la bandera de les festes duu la creu que els simbolitza. L'autor en aquest cas, José Bosch i Anglada, defensa que no és així ja que aquest símbol era utilitzat per molts altres motius i que segurament el número de cavallers d'aquesta ordre no era massa nombrós com per deixar una petjada tan gran.¹⁰⁷ Sa veritat es que aquesta hipòtesi ha estat vigent durant molt de temps i, a vegades, a certes informacions sobre la festa encara s'incorpora... Tot i que està gairebé demostrat que no fou així, encara n'hi ha partidaris actualment.

Sembla esser idò que la hipòtesi que actualment te més força que en un primer moment, les festes tindrien un caràcter civil i religiós creades en l'entorn de les Obreries.

---

¹⁰⁶ Bosch i Anglada, José: *Op. cit.* p.5

¹⁰⁷ *Ibid*, p. 7

La que ens interessa en aquest cas és la que hi havia a la parròquia de San Juan Evangelista de Monastrell, després anomenada de Sant Joan d'Artrutx (actualment l'ermita de Sant Joan de Missa) parròquia creada arrel del Pariatge i amb una importància documentada.¹⁰⁸

L'assistència a aquella església sembla que sempre fou abundant per la pagesia dels voltants sobretot pel que fa a la quaresma i la setmana santa. Sembla que sempre hi havia d'assistir un obrer, com ens ho confirma aquest document del 5 d'abril de 1676 “*era precisa la assistència del Obrer en la Iglesia de Sant Joan estos días de la Semana Santa*”.¹⁰⁹ Es interessant però constatar que tampoc es feien moltes eucaristies en aquella parròquia pel fet que sortien més cares que les del poble ja que el capellà s'havia de desplaçar fins allà.¹¹⁰

De l'administració de l'església i la celebració de les festes que es feien, s'encarregaven els obrers nomenats pels jurats representants de tots els estaments ciutadellencs, dedicats a recollir almoines “*i a gastar aquestes para conservació de dita iglesia i celebració de algunas festivitats en ells*” (document de 1685). Aquesta obreria fou l'origen de les nostres festes per antonomàsia les de Sant Joan.¹¹¹

L'origen de la festa, com bé diu Josep Pons Lluch a la seva obra *Origen religiós de la festa de Sant Joan*, el nucli d'aquesta fou una celebració religiosa gremial.

A Ciutadella, un dels gremis més importants era el dels pagesos. El caràcter assistencial anava totalment lligat al religiós que es concretava en el culte en el seu patró, Sant Joan, a través d'una confraria. Les funcions religioses per honorar sant Joan foren les primeres en existir: completes i la missa... afegint-se després altres actes... accessoris de la festa.¹¹²

L'“Obreria de Sant Joan” estaria formada per pagesos ja que aquesta parròquia es trobava en el medi rural.¹¹³

---

¹⁰⁸ Pons Lluch, Josep: *Las fiestas de San Juan de Ciudadela*. Barcelona: Bankunion, 1980. p. 24

¹⁰⁹ Sastre Portella, Florenci: *Aportacions a la historia de Sant Joan de Missa*. Quaderns de Menorca nº31. Menorca: Nura; Ermita de Sant Joan de Missa, 1997. p. 7

¹¹⁰ *Ibid*, p. 35

¹¹¹ *Ibid*, p. 8

¹¹² *Ibid*, p. 11

¹¹³ Pons Fraga, Josep: *Op. cit*, p. 32

Sembla però que els obrers no només tenien la funció la celebració de la festa sinó que s'estenia a tots els afers materials, mentre que els espirituals s'encarregava el paborde.¹¹⁴ Els obrers pagesos eren els que feien acaptes de blat, mentre que qui ordenava els pagaments era l'obrer eclesiàstic, alguns pagesos deixaven almoines a la parròquia.¹¹⁵

Així, s'ha arribat a la conclusió que a causa de la importància d'aquesta parròquia rural, i gràcies als actes religiosos que s'hi celebraven els que formaven part de l'Obraria, s'havien de desplaçar constantment fins allà, cosa que els resultava més ràpida si anaven a cavall. Les celebracions més importants eren les que es duen a terme el Dissabte i el Dia de Sant Joan i el dia de Santa Elisabet (mare de Sant Joan).¹¹⁶ A més, tenim un document de la Universitat que data del 1730 que diu que ja fa quatre segles que es celebren ses Festes.¹¹⁷

L'any 1564, segons consta a l'Arxiu Històric Municipal de Ciutadella, l'"Obraria de Sant Joan Baptista" estava formada per:

- "*Un Obrero eclesiástico*" encarregat de la part religiosa de la festa.
- "*Un Obrero caballero o clavario*" encarregat de l'administració dels bens i del patrimoni.
- "*Dos Obreros payeses*" encarregats de recaptar els donatius anant pels "llocs", un s'encarregava de la zona nord (Tramuntana) i l'altra del sud (Migjorn).
- "*Un Obrero menestral*"

El problema que es presentaria es que l'"amiguisme" era moltes vegades, per no dir totes, la manera d'escollir aquests representants, de manera que a 1687 s'estableixen "Ses termes" un document que en regula la tria. A partir de llavors cada bienni eren nomenades tres persones per cada càrrec i les Junes de Caixers de Sant Joan s'elegien mitjançant els vots dels Jurats i Consellers.¹¹⁸

---

¹¹⁴ Sastre Portella, Florenci: "Aportacions...". p. 24

¹¹⁵ *Ibid*, p. 34

¹¹⁶ Pons Fraga, Josep: *Op. cit*, p. 32

¹¹⁷ [s.n.]: Origen de ses Festes. *Primer especial de Sant Joan, Cap de Ponent*, 1997, P. 25

¹¹⁸ Mercadal, Joan: "De nomenar..." *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998 n°351, p. 13-15

Era la representació dels estaments del segle XVI. L'any 1611 s'afegiria el Caixer Fadri, conegut com "peoner" perquè era l'encarregar de dur el peó (la bandera). Aquest nom li seria posat posteriorment ja que fins al 1657 no durà sa bandera.¹¹⁹

Els jocs medievals, (jocs d'es Pla), possiblement s'haurien incorporat en el moment en que es varen difondre per tota Europa, durant el segle XIV ja després de la creació de l'Obreria.¹²⁰ Totes les fonts denominen "injerto" a les festes pel que fa als jocs medievals. A 1818 a causa del xoc entre dos janets, els pagesos de "Son Sintes" i "Son Sivineta" provocà la mort dels dos cavalls i el d'un dels cavallers cosa que provocà que es deixessin de fer les corregudes imitant a les de l'edat mitjana partint un de cada extrem.¹²¹ Un altre aspecte a tenir en compte es que Sant Joan es caracteritza per esser una festa en constant renovació ja des dels seus inicis, una festivitat en constant evolució, cosa que provoca grans debats i controvèrsies.

Al segle XVII es coneixia l'actual joc de ses carotes com el joc de lladrioles que consistia en què un dels cavallers portava en una mà cinc lladrioles, una a cada dit i que les llençava al que portava l'escut o carota que s'havia de defensar de l'atac demostrant la seva destresa. Aquest joc com ja hem pogut comprovar, es feia en moments en què hi havia visites importants al poble. Sembla esser que dits escuts es convertirien en carotes a partir de la revolució de 1869 ja que abans era un joc seriós i no es podia fer burla dels que havien atacat l'illa en anterioritat com moros i turcs. No es sap en presició quin és el moment en que aquest i la resta de jocs que es celebren en l'actualitat apareixen en l'escena de les festes.¹²²

Segurament estem parlant de principis del segle XVII ja que al Llibre de Determinacions (1686-1705) de la General Universitat parla de les corregudes de l'any 1680.¹²³ Més endavant farem referència a altres aspectes històrics més concrets dels protagonistes de la festa però el que podríem reafirmar es que l'origen de les festes prové de l'Obreria de Sant Joan.

---

¹¹⁹ Bosch y Anglada, José: *Op. cit.* p. 19

¹²⁰ Pons Lluch, Josep: *Las fiestas...* p. 31

¹²¹ Mesquida Cavaller, Antoni: "¿Por qué fue suprimida "sa cuera" en el juego de "s'ensortilla"?" (Ciutadella, Junio de 1950)", *Revista Extraordinaria de El Iris*, 2000, p. 34-37

¹²² Al·lès Salvà, Juan Manuel: "Del joc de lladrioles a ses carotes de Sant Joan." *Revista Extraordinaria El Iris*, p. 57

¹²³ [s.n.]: "Un afegitó." *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998, n°349, p. 53

5.2 SANT JOAN AL LLARG DE LA HISTÒRIA

Anem a veure tot seguit, els moments més interessants en què Sant Joan ha sofert canvis o modificacions al llarg de la història. Com que hem utilitzat fonts bibliogràfiques ens remetrem a estudiar des del segle XVI fins al XIX. Apart, al punt anterior ja s'ha tractat tot el tema dels orígens de la festa, cosa que no repetirem. Sobretot s'han plasmat els fets anòmals de cada segle en referència a la festa.

Per treballar aquest apartat, sobretot s'ha extret informació de les revistes i aquesta s'ha contrastat amb la bibliografia específica.

5.2.1.- El segle XVI

En tenim poques referències per no dir gairebé nul·les del que passà amb la festa de Sant Joan en aquests anys marcats per la defensa de l'illa i els atacs turcs de Maó i Ciutadella a 1535 i 1558 respectivament.

El que si sabem es que just després de l'atac turc a Ciutadella, va tenir seu a la ciutat una dotació d'infanteria, una d'artilleria i una companyia de cavalls cos que depenia del governador de l'illa. Els càrrecs passaren de pares a fills i generació darrere generació s'anaren integrant a la vida menorquina desenvolupant càrrecs de menestrals ja que ja no podien viure de les rentes reials. En un moment posterior es sumaria a la companyia de cavalls el grup de cavalleries de Menorca, les unitats pertanyents als senyors de cavalleria obligats per la Monarquia a tenir un cavall en defensa de l'illa. Aquest contingent a cavall participava a mostres i assajos per fer front a possibles atacs.

Amb motiu de la diada de Sant Jordi, patró dels cavallers, aquest grup sortia i per celebrar-ho feien exercicis com el de córrer l'ensortilla. També sortien per Carnaval i per Sant Joan acompanyant als cavallers. Es ara impossible imaginar que altres nobles poguessin acompanyar al caixer senyor però hem de destacar la seva funció eminentment militar d'aquells moments. De fet a 1713 quan els anglesos suprimeixen aquestes cavalleries els nobles no veren cap motiu per continuar sortint a la cualcada, cosa que posà en conflicte amb la població. Perduda la funció militar, les festes entrarien en una altra època.¹²⁴

---

¹²⁴ Pons Alzina, Joan: "La Companyia de Cavalls de Ciutadella i les festes de Sant Joan." *Revista Especial Diari Menorca*, 2009, p. 81-82

Aquest fet si més no sorprenent el que ens demostra és la vessant militar que en aquest segle i anteriors tenia el cavall i cavaller en sí.

Antoni Quintana i Torres ens en fa una molt bona descripció ja que ens parla de la funció militar de cavall i cavaller al llarg de la història sobretot de Mallorca on a 1529 les úniques forces que hi havia eren els cavalls forçats.¹²⁵ La presència del cavall durant aquest segle es va anar intensificant a la festa de l'Estendart com a element dissuasori per a qualsevol aldarull, tot això provocat pel la revolta de la Germania.¹²⁶

Florenci Sastre Portella també fa una sèrie d'apunts entorn a aquest segle. Segons aquest, l'obreria de Sant Joan es reorganitzaria a 1564 només vuit anys després de l'assalt turc a Ciutadella. Entre aquest any i 1690 no apareix cap referència dels jocs eqüestres de la festa, vol dir això que la festa només era religiosa en aquells moments? Tot i que això no vol dir què és celebressin aquest tipus de jocs a altres moments.¹²⁷

El segle XVI marcat pels assalts turcs i per la posterior defensa i fortificació de les costes, ens deixa un parell de fets importants per a la festa, el protagonisme del cavall en la seva vessant militar i, d'altra banda, la cremada d'arxius que es provocà amb els assalts, cosa que fa que d'aquests temps se'n sàpiga poca cosa de les festes de Sant Joan.

---

¹²⁵ Quintana i Torres, Antoni: *Op. cit.* p. 132

¹²⁶ *Ibid*, p. 137

¹²⁷ Sastre Portella, Florenci: "Sant Joan no és originalmente una festa cavalleresca." *Revista Extraordinària El Iris*, 1994, p. 45-49

5.2.2.- El segle XVII.

Durant els anys 1654-1656, la festa es va suspendre a causa de l'epidèmia de pesta que afectava a tota l'illa. A 1666 el 24 de juny coincidí amb la festa del corpus i sant Joan es celebrà en cap de setmana els dies 26 i 27 de juny.¹²⁸

Segons tots els indicis, els jocs del pla serien un afegitó de la festa que dataria de principis del segle XVII. El llibre de determinacions (1686-1705) de la General Universitat, parla de les corregudes del pla de l'any 1680. No tenim referències escrites del jocs abans del segle XVII. Sembla que a l'edat mitjana a Mallorca no eren prou poderoses les autoritats per poder organitzar justes medievals de manera que sembla que tant a Mallorca com Menorca aquests es posaren de moda al XVII quan a Europa ja estaven en total decadència. Així els jocs del pla s'emprarien per commemorar esdeveniments importants.¹²⁹ Una demostració en són els actes que volia fer el Governador de l'illa durant la visita del Príncep de Lansgrave a 1643: Joc d'alcancies (o lladrioles) a càrrec de dotze cavallers, agrupats de dos en dos; joc de "sortilla" i "estafirmo" (ninot de fusta giratori que els genets fereixen i dona un cop al corredor menys hàbil). Els tres jocs s'incorporarien més tard a la festa de Sant Joan tot i que el darrer acabés desapareguent.¹³⁰ El joc de córrer l'anella, "sortilla" a Ciutadella, mot que vé de sort, és un dels que requereix més habilitat i destresa i estat físic que tothom no tenia. A Mallorca també es fan espectacles eqüestres del segle XV fins al XVII.¹³¹

Sembla esser que a 1679 els caragols de Sant Joan es feien dins el mateix pati de Santa Clara però el governador prohibí als seglars entrar de manera que a partir de llavors es feren fora del mateix.¹³²

El bienni 1684-1685 es caracteritzà per la negativa a participar del caixer clavari Gabriel Saura Morell al·legant la minoria d'edat, cosa que aconseguí. Finalment però hi participà el bienni 1686-1687.

A 1688 Joan Ametller Sancho estava malalt i fou substituït pel seu cunyat Pau Carreras Serra qui el segon any tampoc es trobava bé i no es celebraren les festes.¹³³

---

¹²⁸ Mercadal, Joan: "Sant Joan sense festa i anys d'aigua." *Revista Especial Diari Menorca* 1993. P. 31-32

¹²⁹ [s.n]: "Un afegitó" Extraordinari Cap de Ponent, n°349 1998, P. 53

¹³⁰ Sastre Portella, Florenci: "Sant Joan no és originalmente..." p.47

¹³¹ Quintana i Torres, Antoni: *Op.cit*, p. 143

¹³² Mercadal Femenias, Joan: "Curiositats de la festa." *Revista Especial Diari Menorca* 1999, P. 8

Com podem veure, no és massa la informació que tenim d'aquest segle. La poca que tenim ens fa veure que l'important és que fou el moment en què s'introduïren els jocs del pla (o almenys daten del mateix) ja comencem a veure la negativa dels caixers, sobretot capellana i caixer senyor a participar a les festes. Això era perquè en molts casos eren els que s'havien de fer cas de les despeses que ocasionaven les festes de manera que renunciaven al càrrec, al·legant multitud de coses. Hem vist que en els dos casos d'aquest segle, es permet que aquests no participin o bé directament es suspèn la festa.

A continuació veurem la multiplicació dels casos en què es vol dimitir del càrrec però amb una diferència, la mediació de les autoritats locals.

Podem idò dir que el segle XVII destaca per la inestabilitat de les festes així com també les poques notícies o estudis que en tenim de les mateixes.

---

¹³³ *Ibid*, p, P. 31

5.2.3.- El segle XVIII.

Al segle XVIII Menorca viurà una de les seves èpoques més convulses políticament parlant, en la mateixa centúria anirà canviant de propietaris, alternat-se entre anglesos, francesos i espanyols cosa que afectarà tots els aspectes de la vida quotidiana i, es clar, les Festes de Sant Joan.

La cronologia de les dominacions és la següent:

- El 13 de juliol de 1713 Espanya i la Gran Bretanya signaven a Ultretch el tractat de pau entre ambdues potències. A l'article onzè del mateix es reflectia la cessió de Menorca a la Gran Bretanya.¹³⁴ Seria el principi de la primera dominació anglesa, que aniria des del 1713 a 1756.
- Els francesos també pugnaren per l'illa i en tingueren el domini entre els anys 1756-1763.
- La segona dominació britànica seria els següents anys: 1763-1782
- Els espanyols també hi tingueren cabuda i dominaren l'illa els anys 1782-1798.
- La tercera i darrera dominació anglesa s'inicià a 1798 i acabà a 1802 amb el Tractat d'Amiens, amb el qual Menorca seria finalment i definitivament espanyola.¹³⁵

Abans de la primera dominació anglesa anem a veure el que passà el bienni 1703-1704. Bienni conegut per la no celebració de les festes a causa del plet que originà Bernat Josep Olives i Nadal que volia eliminar “Sa Qualcada”¹³⁶ una informació que ha transcendit de manera equivocada ja que el que ell realment volia era “*anar sens tamborino*”, el que deia es que si no es podien celebrar les festes de la manera que ell creia que mereixien era millor no celebrar-les. Fa algunes informacions com aquestes: “(...) és causa d'irrisió y mes si se acèrtan alguns estrangers, per los quals mes valdria contenir les nostres probesas guardadaas e casa (...)”¹³⁷

---

¹³⁴ Casasnoves Camps, Miquel Àngel: *Història de Menorca*. Palma, Moll, 2005. p. 311

¹³⁵ *Ibid*, p. 312

¹³⁶ Mercadal, Joan: Sant Joan sense festa... p. 31

¹³⁷ J.A.A.S: “Una moguda festa de Sant Joan. Les festes de l'any 1703.” *Revista Extraordinaria El Iris* 2000, p. 39-41

Els Jurats es reuniren alarmats per evitar-ho afirmant que es tracta d'un costum antic que s'ha de continuar fent, així el 21 de juny de 1703 es publicà un document "Ab Scriptura Publica", essent aquesta la primera descripció de les nostres festes.¹³⁸

El fet de l'any 1703 podríem dir què és el moment històric de la festa que té més estudis o almenys més publicacions per part dels investigadors ja que en trobem vàris números parlant del mateix fet.

La guerra de Successió va fer que Sant Joan al bienni 1708-1709 no es pogués celebrar.¹³⁹

La primera dominació anglesa 1708-1756

Tot i que es compta sempre que la primera dominació anglesa comença de manera oficial a 1713 amb la firma del tractat d'Utrecht, els anglesos ja desembarcaren a l'illa a 1708, cosa que considerem que es tracta d'un període de domini anglès important, gairebé mig segle.

La repressió del Governador Diego Leonardo Dávila no devia deixar al poble amb ganes de celebrar festa ni als jurats amb ganes de nomenar obrers. Per això se suposa que els de 9 de juliol de 1708 no es dugueren a terme. L'arribada dels anglesos el setembre de 1708 canviarà la situació normalitzant-la, de manera que el 21 de juliol de 1709 s'elegeixen alguns dels components d'obrerries que havien finit.

També el 9 de juliol de 1710 denota normalitat el fet que ja es modifiquen certs aspectes de la festa, eliminant la causa principal: l'abandonament dels Caixers Clavaris del càrrec per tal d'eximir-se de les despeses de la festa i sobretot el dinar de fraternitat que es celebrava el dia de santa Elisabet a Sant Joan de Missa.¹⁴⁰ Substituint aquest per una missa major a Ciutadella i una altre de baixa a Sant Joan d'Artrutx a més de la que ja es feia.¹⁴¹

---

¹³⁸ Mercadal, Joan: De nomenar... p. 13

¹³⁹ *Id.*: Joan sense festa... (op. Cit) p. 31

¹⁴⁰ Mir Al·lés, Miguel Àngel; Sastre Portella, Florenci: *Les festes de Sant Joan durant la primera dominació anglesa (1708-1756)*. Ciutadella de Menorca: Sa Nostra, Caixa de Balears, 1999. p. 31

¹⁴¹ *Ibid*, p. 32

- Bienni 1713-1714

El 8 de juny de 1713 els obrers de Sant Joan encapçalats per l'eclesiàstic i el nobiliari, demanaren als Jurats i savi consell com s'havia de fer la festa que havia quedat empobrida per la supressió de les companyies d'infanteria i cavalleria que solemnitzaven les funcions del pla del dia de sant Joan a capvespre.¹⁴² El mateix any els caixers de l'Obreria de Sant Joan es queixen perquè les campanyes rurals de Tiresech (Tramuntana) i d'Artruix (Migjorn) foren extingides pel Govern de la primera dominació anglesa.¹⁴³

- Bienni 1715-1716

L'elecció d'aquest bienni no es va fer el 9 sinó el 18 de juliol de 1714. El segon any del bienni sembla que va haver-hi problemes amb els obrers que no acompliren la seva obligació d'organitzar la cualcada amb l'excusa de no tenir cavalls, selles ni adorns¹⁴⁴ que s'havien romput en el servei dels oficials anglesos. En aquells anys no hi havia massa bona relació entre oficials anglesos i menorquins. Un altre fet que serví per no organitzar la cualcada aquest any fou que els cavallers digueren que no havien estat convidats a temps degut.

Els jurats i consells en sessió de dia 9 de juliol de 1716 ordenaren que tot es fes com fins ara, la Universitat, en definitiva salvà la festa. De fet, posà que els cavallers havien d'esser avisats en dos mesos d'antelació.¹⁴⁵

En diverses ocasions els caixers clavaris o eclesiàstics es negaven a assistir a les festes i era l'autoritat local la que pugnava perquè aquestes no es deixessin de celebrar. Moltes vegades amb el recolzament del governador, les coses s'aclarien. Els diversos governadors anglesos el que pretenien era “*ver a los naturales de la isla gozosos*”¹⁴⁶.

---

¹⁴² *Ibid*, p. 41

¹⁴³ Mercadal, Joan: “De nomenar...” p. 13

¹⁴⁴ Mir Al-lés, Miguel Àngel; Sastre Portella, Florenci: *Op.cit.* p. 45

¹⁴⁵ *Ibid*, p. 46

¹⁴⁶ Ídem, P. 56

- Bienni 1717-1718.

El clavari d'aquest any, Joaquim Martorell Esquella “*dient a vostras magnificencias que ningún cavaller volia asistir a dita festa y que per respecte intententava no ferla com ab antico*”, el consell acordà que es fes com fins ara. Els jurats per la seva banda, en vista de tot això anaren a veure el Batle General perquè fes complir al clavari el seu deute. El Batle per la seva banda decidí acudir al Governador, Milord Georges Forbes perquè imposas la seva autoritat.

El 10 de juny de 1717 s'envià la carta de rigor a la qual respongué molt cortesament als jurats dia 13 Forbes. S'envià a demanar al clavari que comparegués davant els jurats, ell digué que si però que els cavallers no estaven obligats per no haver estat avisat amb temps. Davant això els jurats i el Batlle decidiren que ells pujarien dalt cavall com a mesura per fer que els cavallers participessin. Finalment el 20 de juny es reuniren les autoritats amb dotze cavallers dels quals dos eren partidaris de fer el que sempre s'havia fet, la resta que s'havia de fer el que manava el Governador.

Finalment, s'obligaria a anar a completes com baixar el dia de Sant Joan al pla però no obligatori córrer l'ensortilla o “tirar lladrioles”. Així no fou necessari que els jurats sortissin a la qualcada.¹⁴⁷

Però també ocorregué a altres biennis: el de 1719-1720, 1723-1724 curiosament en aquest tenim constància que se li demanà al governador Kane ocupar el lloc del caixer clavari però no es sap si aquest acceptà.¹⁴⁸ Altres biennis amb problemes foren: 1725-1726, 1727-1728 en el de 1729-1730 el governador William Pinfold posava que el que no assistís a la qualcada pagaria una multa de 500 sous.¹⁴⁹ Deia així: “*Por tanto se manda obligando a los cavalleros capaces para la función que indispensablemente assistan a ella so pena de quinientos pesos de multa. Dado en Mahón a 21 de Junio de 1730. Guillem Pinfold.*” A partir d'això es normalitzaren més o menys les eleccions de les Junes de Caixers.¹⁵⁰ A 1731-32 es paga ja a una persona per anar avisant als pagesos que participessin a la festa.

---

¹⁴⁷ Ídem, P. 50-51

¹⁴⁸ Ídem, P. 69

¹⁴⁹ *Ibid*, p. 94

¹⁵⁰ Mercadal, Joan: “De nomenar...” p. 13

Cosa que es va fer per manament del Governador els anys 1731 i 1732, segons certifica Dony Simó Olivar i Cardona, Batlle General.¹⁵¹ L'any 1734 es donà la coincidència d'esser el mateix dia el dia de Sant Joan i el del corpus, fet que només passa cada 100 anys. Passà a 1666, 1734, 1886, 1943, 2038... En el bienni 1735-36 seria el capellà que no voldria participar, al 1737 morí el Governador Kane, que influí molt en les festes, per exemple dient que cap caixer clavari repetiria el càrrec fins que totes les possibilitats s'haguessin esgotat.

En el bienni 1741-1742 es comprà una nova bandera, reciclant la que abans era dels sastres.¹⁵²

- Bienni 1749-1750

El dia 21 de juny de 1749, que devia esser el dia del be, es va desenvolupar segons la costum la prova de l'ensortilla. Sembla esser que es produí un incident que hagués pogut esser greu entre dony Gabriel Olives Squella i un general anglès. Sembla que aquest li propinà una bufetada i li va dir que el volia matar però no passà d'aquí. Prova de les males relacions entre oficials i menorquins.¹⁵³

- Bienni 1751-1752

en aquest cas, el que passà fou que el caixer capellà es proposà a petició pròpia tot i que exercia a una altra obreria, la dels pobres vergonyants, perquè sembla que en aquells moments li convenia. El caixer pagès de Tramuntana Llorenç Benejam de Son Olives intentà eximir-se del càrrec al·legant que ja era obrer de l'església parroquial, cosa que els Jurats no acceptaren responant que el ser obrer parroquial era una cosa voluntària.

L'any següent, el 1751 resultà anormal el desenvolupament de la festa a causa de la mort del Príncep de Gales, Federico. Esdeveniment que requeria un dol rigorós.¹⁵⁴

---

¹⁵¹ Mir Al·lés, Miguel Àngel; Sastre Portella, Florenci: *Op.cit.* p. 101

¹⁵² *Ibid*, p. 128

¹⁵³ *Ibid*, p. 151

¹⁵⁴ *Ibid*, p. 161-162

- Bienni 1753-1754

Per mantenir l'autoritat aquest bienni havia de colcar el doctor Francesc Torres. Aquest bienni també ocasionà problemes i es negà a fer la beguda del dia dematí. El Vicari l'exhortà de celebrar-la i dony Joan Saura, caixer senyor digué que ni ell ni els cavallers acudirien a la cualcada si això seguia així. Sembla que finalment la cosa s'arreglà.¹⁵⁵

Dominació francesa (1756-1763)

Dia 18 d'abril de 1756, les tropes franceses del Cardenal Richelieu desembarcaren a la platja de Santandria i el 29 de juny els anglesos es rendiren. Per això aquell any no es celebraren les festes de sant Joan.

Durant el bienni 1757-1758 s'escolliren dos caixers capellans i tots dos protestaren pel càrrec, així que finalment les festes es celebraren sense caixer capellà. Fins i tot el majordom eclesiàstic anà al bisbe de Mallorca, Llorenç Despuig i Cotoner per demanar que l'eximís d'assistir a la festa. Aquest envià una carta a data de 8 de juny de 1757 al vicari general, Antoni Roig en la qual es donava la raó al beneficiat Rafael Portella. Cosa que indignà als jurats i decidiren no celebrar les festes. El governador francès de l'illa, Lannion, manà que es celebrassin les festes però sense cap tipus d'innovació, donant així la raó al prelat. Amb tot això, la Universitat demanaria a data de 12 d'agost de 1758 el següent: *“para bolver el primitivo estado sobre las obradias es que el mayordomo Eclesiástico de la Obradia de San Juan Bautista haga la asistencia personal, como se ha practicado de mas de 400 años a esta parte. Por lo que con el devido rendimiento le explicamos a V. Ilm., sea benignamente servido obligar no solo a dicho Dr. Portella, si también a cualquier otro que en adelante será elegido en asistir a todas las funciones de obrero de San Juan Bautista de la forma a que siempre et amb immemoriali se ha practicado.”*¹⁵⁶

En el bienni 1759-1760 tampoc es celebraren les festes per les grans divergències entre el clero (el bisbat de Mallorca) i els jurats (La Universitat de Ciutadella) per si obligar o no al caixer capellà a assistir a les festes, cosa que la Universitat defensava fermament.

---

¹⁵⁵ *Ibid*, p. 187-189

¹⁵⁶ Pallicer Benejam, Marc: “La curiosa història del majordom eclesiàstic entre 1756 i 1784. la pèrdua de la figura del caixer capellà i la seva restauració pel prevere Joan Delgado.” *Revista Especial de les Festes de Sant Joan, Diari Menorca* 2009. P. 62-66

El 19 de març de 1760 el bisbe Llorenç Despuig publicà el document “Concòrdia eclesiàstica” i el 14 de juliol visità Ciutadella, cosa que arreglà l’assumpte.¹⁵⁷ Tot i això molts eren els caixers capellans que no veien bé la seva participació a les festes i aprofitaven qualsevol excusa per participar mínimament.¹⁵⁸

Segona dominació anglesa (1763- 1782)

A 1773 es reobre el debat sobre la participació a les festes del caixer capellà ja que el d’aquell any, el sexagenari Dr. Bartomeu Taltavull alegava al governador britànic James Johnson que era massa vell pel càrrec i tampoc no volia esser burlat pel poble. El governador li donà la raó i l’eximí de participar a la festa. Això creà un precedent i foren molts els que alegaven excuses per no participar, de fet entre 1773 i 1783 es dedicaven a presidir els oficis religiosos sense participar de la festa tot i que eren reclamats pel poble.

Presència espanyola 1782-1798

A 1783 i ja amb el govern dels espanyols, fou un any que significà un canvi radical en la tendència dels deu darrers anys ja que fou elegit caixer eclesiàstic el prevere Joan Delgado qui des del primer moment participà en tots els actes de la festa per alegria del poble i les autoritats locals. Però clar, hem de tenir en compte que així es rompia el privilegi concedit pel governador Johnston al clergat de manera que el matí del dia de Sant Joan l’eclesiàstic Marc Olives en representació del vicari general li digué que deixés de qualcar. Finalment es decidí que no fos així i que si feia falta la corporació municipal en cobriria les despeses pertinents.¹⁵⁹ Però a l’endemà de finalitzar les festes el vicari general prohibiria a Joan Delgado oficiar missa a qualsevol de les esglésies de Menorca. Aquest fet indignà a la corporació local que acudí al bisbe de Mallorca.

Tot i que es reconeixia que aquestes no eren funcions d’un eclesiàstic, finalment i degut a les pressions de la Universitat es decidí deixar-ho així per tal de mantenir l’ordre entre esglèsia i poders locals. Així l’actuació de Joan Delgado juntament amb la de la Universitat aconseguiren preservar aquesta tradició.¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ [s.n.]: Sant Joan: “El Plet Clero-Universitat de 1765.” *Revista Extraordinaria El Iris*, 2000, p. 62

¹⁵⁸ Pallicer Benejam, Marc: *Op.cit.* p. 64

¹⁵⁹ *Ibid.*, p. 64

¹⁶⁰ *Ibid.*, p. 66

A 1786-7 Pere Sintas Saura també protagonitza un plet perquè volia sortir a la cualcada amb un matxo, un any després l'obliguen a sortir amb un cavall.¹⁶¹ Quant en les dates pròximes a Sant Joan es produïen esdeveniments que requerissin celebracions importants, el que es feia era ajuntar la festa amb la celebració.

Gabriel Llompart ens parla d'una prohibició registrada al fons del “Real Acuerdo de la Audiencia de Mallorca” que data del 3 de gener de 1793 no es deixaven celebrar les festes, segurament per alguna cosa que degué passar, un incident, a les festes de Gràcia de l'any anterior ja que com a conseqüència es prohibiren “los espectaculos ecuestres para evitar su repetición”. Com en altres ocasions, les autoritats ciutadellenques apel·lant a la tradició de les mateixes recurriren a la prohibició per poder celebrar-les i així ho feren. L'any següent les universitats de Maó i Alaior feren el mateix per tal de “*ser las únicas diversiones que tenían como necesarias para desahogo de aquellos naturales.*”¹⁶²

A finals del segle XVIII, es produí, concretament a 1797 el nomenament com a bisbe de Menorca al ciutadellenc Antoni Vila i Camps, fet molt important per Ciutadella. Aquesta notícia es va saber el mes de juny, de manera que es feren diferents actes a les festes de Sant Joan per fet de celebrar-ho com per exemple cantar te deums i fer il·luminacions els tres dies de la festa ja que 23 i 24 eren divendres i dissabte, així afegiren el diumenge. Els fets quedaren deslluïts per la discussió entre un franciscà natural de Ciutadella, Miquel Taltavull i un artesà anomenat Antoni Camps.¹⁶³ Aquest franciscà resident a Maó, es veu que no estava massa content que la seu episcopal fos a Ciutadella i menys que el primer bisbe fos d'aquella ciutat.¹⁶⁴

Tercera dominació anglesa (1798-1802)

La tercera dominació anglesa provocà la suspensió de la festa l'any 1799.¹⁶⁵

---

¹⁶¹ [s.n.]: “Sant Joan: el Plet Clero-Universitat de 1765”, p. 62

¹⁶² Llompart, Gabriel: La fiesta de San Juan en Ciudadela en el siglo XVIII a: Llompart, Gabriel: *Religiosidad popular. Folklore de Mallorca. Folklore de Europa*. Palma de Mallorca: Jose J. De Olañeta, 1984. p. 365-367

¹⁶³ Sastre Portella, Florenci: “El Sant Joan del Bisbe Vila. Any 1797.” *Revista Extraordinaria El Iris*, 2000. P. 87-89

¹⁶⁴ *Ibid*, p. 88

¹⁶⁵ Mercadal, Joan: “Sant Joan sense festa i anys d'aigua” p. 31

Hem pogut comprovar com durant aquest segle, les festes de Sant Joan no eren massa populars, ho demostra el fet que molts dels participants no hi volguessin assistir i posessin excuses per no fer-ho.

El que hem de destacar és la constant insistència per part de les autoritats locals que aquesta festa es celebrés amb el suport en època anglesa dels diferents governadors... és interessant l'anàlisi de la pugna constant entre esglèsia i autoritats locals les que sempre defensen la celebració de la festa, al·legant la seva història. No hem de restar importància a la intermediació de les autoritats angleses en el tema, cosa que ens fa veure que en aquest segle, la festa ja era un esdeveniment arrelat i tractat com a quelcom important en el govern de l'illa.

Hem de convenir però que el fet que fos un dels segles més convulsos políticament de tota la història de Menorca fa que les festes no en quedin al marge i en varies ocasions es suprimeixen.

Si hem de destacar alguna cosa de les festes o una característica de les mateixes durant el segle XVIII és la constant renúncia sobretot de caixer senyor i capellana a participar a les festes cosa que la majoria de vegades requereix la mediació de les autoritats civils i eclesiàstiques, convertint la festa en un debat obert.

5.2.4.- El segle XIX

Aquest segle, Menorca ja roman definitivament baix el govern dels espanyols amb el tractat d'Amiens firmat el 27 de novembre 1802 en l'article onzè es deia que les forces angleses havien de desocupar els ports i illes que havien ocupat en el Mediterrani i l'Adriàtic. De manera indirecta, això significava que Menorca passava a mans espanyoles.¹⁶⁶ A partir d'ara Menorca formaria part de la història d'Espanya i dels esdeveniments que es donessin en aquesta monarquia.

Al llibre dels Consells ordinaris de la Universitat Particular de Ciutadella dels anys 1755 fins 1808 trobem un fet curiós a 1806. En aquest any, el bisbe Juano escriu a les autoritats dient que la presència del caixer eclesiàstic és una cosa profana: “(...) *de que no pot permetre que eclesiàstic algun, subjecte a la seva jurisdicció, amb la seva presència autoritzaria semblants funcions profanes, repugnants al seu caràcter i prohibides pel dret (...)*”¹⁶⁷ els jurats recorren al bisbe perquè al menys deixés sortir la capellana encara que aquesta no corregués amb el cavall, per tal que la festa no s'hagués de suspendre. El bisbe respongué que per aquest any es faria així però que els següents no ho consentiria.¹⁶⁸

El dia 6 de juny de 1810 va ploure que es conegut com “es diluvi gros”, amb aquest motiu els jocs del Pla s'organitzaren a la contramurada.¹⁶⁹

Deu anys després es desenvoluparia un fet curiós: hi havia un llatzeret a Cala'n Busquets. El dia 23 de juny el xabec “San Agustín” amb la seva tripulació i passatgers es trobava en aquest lloc guardant la quarantena de rigor. Per la proximitat de les festes, escrigueren a les autoritats per tal que els deixessin sortir per gaudir de les festes encara que fos des de l'embarcació en el mateix port, al·legant que no era la primera vegada que allò es permetia. No es sap el que va passar però sí que aquell any l'epidèmia fou de les grosses, provinent de Son Servera i Artà de Mallorca.¹⁷⁰

---

¹⁶⁶ Casasnovas Camps, Miquel Àngel: *Op.cit.* p. 360-361

¹⁶⁷ Picó Vivó, Antoni: “Un Sant Joan de 1806.” *Revista Especial Diari Menorca* 2006, p.35-37

¹⁶⁸ *Ibid*, p. 37

¹⁶⁹ Mercadal, Joan: “Sant Joan sense festa i anys d'aigua” p. 31

¹⁷⁰ Sastre Portella, Florenci: “Uns santjoaners de 1820.” *Revista Extraordinaria El Iris* 1991, p.79

A 1829 morí la reina Maria Josefa Amalia i a causa del dol no es celebraren les festes.¹⁷¹

Dia 10 d'octubre de 1832 va néixer la filla del Rei Ferran VII i Maria Cristina la qual nomia Maria Elisabet Lluïsa, per por a no tenir descendència el naixement d'aquesta filleta fou celebrat per tot el país. A Ciutadella, es feren unes festes extraordinàries amb elements de Sant Joan, descrites així a la historia de Menorca d'Oleo al tom II pag. 339: *“Convocadas las cortes del reino juraron como heredera del trono a la princesa Maria Isabel, cuyas fiestas se hicieron en las ciudades del reino con suntuosidad y entusiasmo: Menorca correspondió con semejantes demostraciones de contento...”*

Pel poc temps que tingueren per preparar-les, és extraordinari que es poguessin desenvolupar de tant bona manera.¹⁷²

En el Pla de la Font es reproduïren les festes de Sant Joan amb premis extraordinaris, celebrant-se també corregudes de bous. Sembla esser però, que aquests fets foren només una part de les festes ja que es dugueren a terme diversos esdeveniments: corregudes de cavalls i mules, de barques... El poble estava noblement adornat sobretot amb molta il·luminació.¹⁷³

A la crònica que escriu Fra Josep Cabrisés sobre el desenvolupament d'aquell dia trobem:

“Habíase destinado la tarde de este segundo dia, para corridas de caballos, de sortija, y de carotas, conforme al antiquísimo uso de este país. (...) En seguida se dio principio de las corridas de sortija entregose a cada jinete, una lanza de cosa de diez palmos de largo con la cual debían dar a rienda suelta a una sortija de plata de cuatro pulgadas de diámetro, en que estaba grabado el dia de la jura de la Serenísima Princesa. Pertenecía la sortija, al que ejecutase tan difícil operación; sin embargo, suelen tanto ejercitarse en ella los concurrentes y ponen tanto estudio, que fueron siete los que fueron premiados.”

---

¹⁷¹ Mercadal, Joan: “Sant Joan sense festa i anys d'aigua” p. 32

¹⁷² Pons Lluch, Josep: *Extraordinàries festes celebrades a Ciutadella els dies 24- 25 i 26 de juliol de l'any 1833*. Estudis històrics menorquins nº1 Menorca: Nura, 1982. p.1

¹⁷³ *Ibid*, p. 2

*“Llegó por fin el ejercicio de carotas el mas divertido y que escita (P. 16) mas la atención de estos habitantes. Divídense los caballeros en parejas, y cubriéndose el uno con una especie de rodela, en que esta pintada alguna figura de gesto ridículo, suelta la rienda del caballo, en tanto le sigue su compañero echándole alcancías, y dando con el puño la “carota” si puede alcanzarla. Es este un emblema, de la obstinada guerra que tuvieron nuestros mayores en el egercito agareno, y que se recuerda con placer todos los años, en el dia de San Juan Bautista.”*¹⁷⁴

A 1835, dia 10 de març Francesc Quadrado Albertí va esser el darrer Jurat que va presidir una sessió de la corporació de la General Universitat per esser substiuïda per l'actual Ajuntament. A partir d'ara, alcaldes i regidors es farien càrrec dels nomenaments de les Junes de Caixers.¹⁷⁵ El mateix any seria el primer en què es fes una Convidada, en aquest cas del caixer senyor D. Joan Saura Squella (1807-1849) i l'alcalde D. Marc Squella Martorell (1778-1852).

El 30 de juny de 1843 es celebra a l'Ajuntament una reunió perquè en aquell any a les festes: *“se han introducido en ella prácticas y abusos que convendría de ver reformar..”* Així es nomenà una comissió d'entesos de Sant Joan per tal de redactar un reglament o “protocols”. Els nomenats foren: Mariano Sanxo antes de Sintès i Pere Martorell (nobles), Mateu Vila i Domingo Marqués (pagesos), Jacinto Caymaris i Sebastià Vives (menestrals) i el prevere Miquel Rosselló.

L'any 1844 es celebra el primer dia d'es bé.¹⁷⁶

Dia 22 de 1859 any es celebrà el dissabte de Sant Joan i el dia 24 el dia de la festa.¹⁷⁷ Això degut a que coincidia amb la festa del corpus i el dia del Corpus ni es podia fer res i per això havia de passar-se les activitats a la vigília de mateix, aquesta decisió fou consensuada entre alcalde (Mariano Sancho) i bisbe (D. Mateu Jaume).¹⁷⁸

---

¹⁷⁴ *Ibid*, p. 15

¹⁷⁵ Mercadal, Joan: De nominar... p. 13

¹⁷⁶ Mercadal Femenias, Joan: “Curiositats de la festa” p. 8

¹⁷⁷ *Ib.*: “Sant Joan sense festa i anys d'aigua.” p. 32

¹⁷⁸ Anglada Marqués, Miquel: “Les Festes de Sant Joan dins el crònic d'Antoni Cavaller de Cardona, Les festes de Sant Joan de l'any 1859.” *Revista Extraordinaria El Iris* 2009, p.55

No hi ha dubte que el període més conflictiu de les festes de Sant Joan fou el del **Sexenni Revolucionari**, es a dir, els anys 1868-1974. Pons Lluch al llibre “Sis anys sense caixer senyor” resumeix molt bé aquest fet dient que: “S’hi enfrontaren dues maneres d’entendre la festa, totes dues respectables, la de les autoritats revolucionàries (La Junta de Salvación y Gobierno presidida per D. Camilo Mojón) i la de la noblesa, el clergat i part del poble, que volien continuar en la forma tradicional de celebrar-la”. S’ha trobat una carpeta de documents de 1870 titulada: “1870. Orden público. Disolución de una reunión pública sin permiso de la autoridad que tenía por objeto parodiar las corridas de caballos del día de San Juan Bautista”¹⁷⁹

El fet que revolucionà la societat ciutadellenca fou que dia 21 d’octubre de 1868 la Junta (govern que havia sorgit arrel del sexenni revolucionari) suprimí el càrrec de caixer senyor de la festa de Sant Joan; en tost de presidir la colcada un membre de la noblesa local, ho faria un regidor de l’Ajuntament.¹⁸⁰ La Junta ordenà el següent:

*“Que en las corridas de San Juan haga de mayordomo i “caixé” un individuo del Ayuntamiento nombrado por la misma corporación, pero que no pertenezca a ninguna clase llamada noble, cuyo privilegio no debe consentirse en la época actual.”*¹⁸¹

A 1869 els nobles ja celebraren les festes a Son Granot al terme de Ferreries i, davant l’èxit, l’any següent volgueren repetir l’experiència anant al lloc de Son Saura. Però perquè hi pogués anar el màxim de gent es passà a dia 26 la celebració i no el 23 i 24 que són els que corresponen.¹⁸² cosa que demostra el poc respecte per les tradicions per una banda però per l’altra també s’evitaven coincidir i fer comparacions.¹⁸³

Sembla que els fets es dugueren en tant secret, que fins dia 26 mateix les autoritats no se’n assabentaren. El mateix dia l’alcalde de Ciutadella escriuria al Sub-governador de Maó perquè es poguessin interrompre, cosa que el sub-governador confirmà i envià els Guàrdies Civils a interrompre l’acte.

---

¹⁷⁹ *Ibid.*

¹⁸⁰ Casasnoves Camps, Miquel Àngel: *El sexenni revolucionari a Menorca (1868-1874)*. Palma, Documenta Balear, 2001. p. 22

¹⁸¹ Limón Pons, Miquel Àngel: *Anar a Sant Joan en vapor en temps de Revolució. (Les festes de Ciutadella del Sexenni Revolucionari vistes per la premsa de Maó)* Quaderns de Menorca, N° 10. Menorca: Nura, 1989. p. 5

¹⁸² Pons LLuch, Josep: *Sis anys sense caixer senyor a les festes de Sant Joan: Apunts per a la història de les nostres festes de Sant Joan Baptista*. Ciutadella de Menorca : Ajuntament, 1989 . p. 37

¹⁸³ Sastre Portella, Florenci: *Les Festes de Sant Joan a Son Saura l’any 1870...* p. 69

Aquests tingueren alguns problemes per fer-ho ja que els nobles allà reunits no deixaren que es cancel·lés sobretot la figura de la Senyora Lola comtessa de Torresaura, cosa que al final aconseguiren els guàrdies civils. Consta en el document que envia el Batle explicant la seva actuació diu que a l'acte hi degueren assistir unes dues-centes persones i que va esser dissolta per faltar a la llei i per tenir com a únic objecte el de “*parodiar por los implacables enemigos de la actual situación las justas (...) que este año se han ejecutado con una animación, brillo y esplendor inusitados*”. Per aquesta actuació el Batle segon de Ciutadella rebia les felicitacions del sub-Governador.¹⁸⁴ A la vegada, el batlle alabaria l'actuació dels guàrdies civils en aquell fet. El mateix any fou el primer en què es celebraren els focs artificials.¹⁸⁵ També s'establí la cullera de plata, i la presència de la Banda de Música Municipal al Born.¹⁸⁶

A 1871 any es produí una rissaga tant forta que destrossà el Pla, cosa que obligà a traslladar els jocs del Pla al Camí de Maó¹⁸⁷ cosa que va fer que la participació popular fos molt menor, afegit a la inestabilitat política del moment. Aquest any exercí la presidència de la qualcada el regidor Joan Marquès i, al igual que a l'any anterior, no van haver-hi corregudes a sa plaça.¹⁸⁸ L'any 1874 ja al final del sexenni, pot esser que les festes conegueren un dels seus pitjors moments del segle quan per la manca de participació la corporació municipal va estar temptada de suspendre la qualcada, on finalment hi participà el número de 12 cavalls.¹⁸⁹ Aquest fet no fa més que demostrar que el Sexenni Democràtic gairebé podríem dir que resultà esser una difícil prova de supervivència de les festes de Sant Joan ja que foren molts els canvis que sofriren en el curs termini de sis anys. El que ens cal demanar-nos es que hagués passat de no tornar a la forma anterior de celebrar les festes? El que podem dir és que les festes de Ciutadella superaren aquesta prova i que, possiblement en sortiren enfortides de la mateixa. Ja acabat el període revolucionari la corporació municipal no va fer el nomenament com de costum el 9 de juliol de l'any anterior sinó que ho va fer ben entrat el 1876, concretament el 18 de maig.¹⁹⁰

---

¹⁸⁴ *Ibid*, p. 70-71

¹⁸⁵ Mercadal Femenias, Joan: “Curiositats de la festa” p. 8

¹⁸⁶ [S.n]: Curiositats de Sant Joan. L'any 1997 es compleixen... *Revista Especial Festes de Sant Joan Cap de Ponent*, 1997, n°302, p. 36-38

¹⁸⁷ Mercadal, Joan: “Sant Joan sense festa i anys d'aigua” p. 32

¹⁸⁸ Limón Pons, Miquel Àngel: *Op. cit*, p. 15 i 17

¹⁸⁹ *Ibid*, p. 22

¹⁹⁰ Mercadal, Joan: “De nomenar...”

A 1881 seria el primer caragol d'es Born amb el Jaleo de fons, fet que provocà un gran esvalot per part dels cavalls.¹⁹¹

L'any de 1892 es podria descriure com a de total normalitat. La novetat es que aquest any, els focs artificials es fan simultàniament a la Plaça del Born i al Port. També trobem un document en el que l'alcaldia diu que per l'aglomeració de gent al pla, s'ordena que l'espai quedi lliure i que ningú entri enmig del caragol.

A 1893 podem parlar de les referències de la festa publicades a "El Vigía Católico" on no es veia gens bé l'abundància de persones begudes: "*Hay quien define esta isla y no la define mal; es un trozo de tierra rodeada de vino*" i d'altra banda com una societat en excés recreativa, es creu que en referència dels balls que es celebraven al casino 17 de gener: "*Decimos, nos sorprende, porque en esta época de calores danzantes se exponen a "liquidarse" con los movimientos impetuosos del voluptoso vals*".¹⁹²

Aquest és el segle en què moltes persones coneixen les illes gràcies als viatgers que les visiten i els llibres de viatges que escriuen, en aquest cas, anem a veure'n dos exemples:

- Arxiduc Lluís Salvador: aquest visita Menorca a 1867 e hi queda menys d'un mes, després tornarà a 1877 estant-hi un mes i llavors a 1887 mig any. Aquest dedica un capítol de la seva obra a la festa de Sant Joan. La descripció és extensa parlant de tots els actes que es fan a la festa i la manera en què es designen i vesteixen els cavallers de la cualcada. Podem apreciar alguns fragments interessants com els que següeixen:

*"La tarde de la víspera de Sant Joan, el tamborilero, montado en un burro, acompaña a todos los caixers, a los que siguen también numerosos campesinos, como escolta de los de su clase y vestidos como ellos, en comitiva que reúne a veces más de 30 jinetes."*¹⁹³

"Es impotente el griterio y las invitaciones para entrar en las casas se suceden ininterrumpidamente" "(...) al pasar por delante de las casas de los caixers para

---

¹⁹¹ Mercadal Femenias, Joan: Curiositats de la festa. Op. Cit. P. 8

¹⁹² Sastre Portella, Florenci; Mercadal Femenias, Joan; Mir Allés, M. Angel: "Ses festes de Sant Joan fa 100 anys." *Revista Extraordinaria El Iris* 1993, P. 33-34

¹⁹³ Lluís Salvador, Arxiduc d'Austria: *La isla de Menorca en texto y en imágenes. Tomo I.* Palma: Sa Nostra Caja de Baleares, 1982. p. 247

ofrecer el Aigu-Ròs, líquido de agradable olor contenido en unas botellas llamadas marranxes (...)”

*“Por último se celebran ocho desfiles en la calle de Mahón (...)”*¹⁹⁴

Dels menorquins i les festes diu el següent:

“Los menorquines sienten por común una gran inclinación a los festejos, y probada afición al teatro (...)”¹⁹⁵

- Gaston Vuilier a la seva obra “Les Iles oubliees” editada a París l’any 1893, fa un parell de referències a la festa:

Segons aquest, Menorca és un lloc on les tradicions s’han mantingut intactes. Són festes familiars importants i senzilles.¹⁹⁶ Sobre Sant Joan no en diu massa cosa ja que principalment destaca la ciutat de Maó però sí que en fa referència. Parla que es conserven alguns costums antics i que la festa de Sant Joan és una cosa estranya per ell sobretot per la vestimenta que s’utilitza, a més comenta: “el sagrat i el profà hi estan freqüentment en contacte”.¹⁹⁷

El dia quinze de novembre de 1896 es produeix l’entrada oficial del bisbe Castellote i Pinazo. El reberen els senyors vestits de “Mayordomos Mayores” de Sant Joan amb els seus cavalls juntament amb disset menestrals i pagesos vestits com a les festes.¹⁹⁸ Dos anys després es produiria un fet insòlit e històric, el caixer capellà de llavors el Rvd. Rafel Bosch Ferrer correria el joc de s’ensortilla.¹⁹⁹

Aquest segle destaca perquè sembla que la festa es va assentant i que, per suposat, s’adapta tant als fets polítics com a les celebracions o visites de personatges importants. El més destacat, ja estudiat per molts d’investigadors, són els canvis que sofreix la festa durant el Sexenni Revolucionari. Penso que la importància del fet es que la festa és ja quelcom important per la societat ciutadellenca i per això és modifica d’acord es modifiquen les polítiques de la ciutat.

---

¹⁹⁴ *Ibid*, p. 248-249

¹⁹⁵ *Ibid*, p.. 252

¹⁹⁶ Vuilier, Gaston: *Les illes olvidades. Viatge a les Illes Balears*. Palma: Moll, 1990 (2ª ed.). P.151

¹⁹⁷ *Ibid*, p. 185

¹⁹⁸ [s.n]: “Caragols i jocs... no sempre per Sant Joan.” *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998, n°349, P.74-75

¹⁹⁹ [s.n]: “Curiositats de Sant Joan, L’any 1997 es compleixen...” *Revista Especial Cap de Ponent*, 1997 n°302, P. 36-38

5.2.5.- El segle XX

El dia set de novembre de 1902 arriba el bisbe Torres que entrà a cavall escoltat pels nobles vestits de “Mayordomos Mayores” de Sant Joan i acompanyats de cavallers pagesos i menestrals.²⁰⁰

Durant el bienni 1908-1909 foren diverses les complicacions que s’ocasionaren entorn a la participació a les festes. El primer de tots foren aquestes paraules del nomenat com a capellana d’aquell any Martí Bagur Bobé dirigides al batlle: “(...) *con sentimiento tengo que decirle que no puedo aceptar el indicado cargo, por ser demasiado gravoso a mis facultades y no poder sufragar los gastos extraordinarios que suelen ocurrir (...)*”²⁰¹ Seguidament el batlle escriu al Vicari demanant-li un substitut i aquest al·lega que això no és funció seva i finalment fou la corporació municipal qui en nombrà un altre. En aquest bienni la premsa de l’època reflectiria en la menor assistència de “forasters”, en el ressò de la nova il·luminació de certs edificis i la caiguda d’un cavaller. Sembla que la festa estava amb poca participació en aquells anys ja que es comparaven altres anys on hi havien participat una quarentena de cavalls mentre que ara n’hi havia la meitat i que “(...) *la tradicional cabalgata va perdiendo importancia de año en año.*”²⁰² També relata la premsa el fet que el caixer senyor no es desplaça a Ciutadella per exercir el càrrec per una pèrdua familiar, però es sap ben bé quin, el que sí que tenim constància es que fou substituït els dos anys, nomenant el segon 1909 un altre caixer senyor però no es sap ben bé que li passà al primer Bernardí Martorell i Fivaller ja que havia acceptat el càrrec de bon grat.²⁰³ Aquest mateix any, tenim la notícia de l’arribada dels “cavallitus” la més antiga coneguda fins avui dia.²⁰⁴

El mes de juliol de 1913 visità Ciutadella la Infanta Donya Isabel de Borbó (“La chata”) allotjada en el palau dels comptes de Torre-Saura. Va veure el caragol des Born i els jocs que es celebraren al mateix lloc, de la mateixa manera, assistí a la Convidada a l’Ajuntament segons l’Iris del 15 de juliol de dit any.²⁰⁵

---

²⁰⁰ [s.n]: “Caragols i jocs... no sempre per Sant Joan” p.74

²⁰¹ Anglada Marquès, Miquel: *Les festes de Sant Joan durant el bienni de 1908-909*. Pàgines menorquines núm. 9. Ciutadella, Setmanaris i Revistes EL IRIS, 2009. p. 6

²⁰² *Ibid*, p. 11

²⁰³ *Ibid*, p. 17

²⁰⁴ *Ibid*, p. 25

²⁰⁵ [S.n]: “Caragols i jocs... no sempre per Sant Joan”, p.74

Dos anys després començaria l'arrelada tradició de fer un Jaleo interpretat per la Banda de Música Municipal en el centre dels salesians el capvespre del dia del bé.²⁰⁶

1924 fou conegut com l'any de l'aigua perquè una forta tempesta es va produir a prop del col·legi salesià el dia des bé, el dissabte de sant Joan la pluja era tan intensa que es va haver de suspendre i els dies de la festa varen esser el 24 i 25 de juny.

A finals de la dècada dels anys trenta, la política estava molt convulsionada, de manera que era poca la gent que pensava en Sant Joan. Mostra d'això és el fet que el juliol no es nomenà la Junta de Caixers del bienni 1930-1931, al mes de maig del 30 l'alcalde no trobava cap noble que volgués colcar com a caixer senyor. Per això, l'alcalde D. Joan Saura Revel digué al seu fill que es preparés per ser-ho amb només 19 anys, ell acceptà el càrrec. Finalment el 6 de juny de 1930 l'Ajuntament nomenaria els caixers d'aquell any, nomenant a Antoni Sintes com a caixer fadrí menestral, conegut com "Es Quinainú". El primer dels anys de la República visqué un Sant Joan amb molt d'entusiasme i esplendor marcat pel fet que a causa del malestar a la panxa del seu cavall (deguda a les grans punxades que ell li havia provocat), el caixer fadrí protagonitzà una de les ovacions més sonades del públic a les festes de Sant Joan. Al Pla el cavall se li desbocà i el caixer va tirar la bandera a la colàrsega del port agafant-se del coll de l'animal.²⁰⁷

Durant la segona república, per mor que el govern va prohibir a l'ajuntament el participar i organitzar les festes de Sant Joan, l'alcalde Pere Hernández Sastre (1892-1977) va nomenar una comissió encarregada de nomenar les Junes dels Caixers.²⁰⁸

Degut a la guerra civil, durant els anys 1936-39 la festa es va anul·lar.²⁰⁹ Sembla esser però que a 1936 si que es celebrà perquè a un article publicat a l'Hondero el 23 de juny de 1939 diu així: "*Tuvo lugar el pasado domingo después de dos años de torpe interrupción "Es diumenge des be" (...) fiestas que no se celebraron en aquella fecha por las tristes circunstancias de todos conocidas*". La Junta de Caixers que sortí aquell any fou la que es formà pels bienni 1936-37 i que finalment no exercí el seu càrrec en total. El mateix any no es tiraren avellanes suplides "*por gran cantidad de artículos alimentícios*" d'aquest fet es comenta a l'article:

---

²⁰⁶ Mercadal Femenias, Joan: "Curiositats de la festa", p. 8

²⁰⁷ Mercadal, Joan: "Un caixer fadrí històric". *Revista Especial Cap de Ponent*. 1993. p. 73

²⁰⁸ *Id.*: "De nomenar..."

²⁰⁹ Sastre Portella, Florenci; Mercadal Femenias, Joan; Mir Allés, M. Angel: *Op.cit.* p. 33

“Lamentamos mucho la falta de avellanas y compadecemos con más buena voluntad que nunca al sexo débil, por lo que pueda ser...”, de la supresió dels dos anys anteriors comenta: *“supresión absurda y ridícula.”*²¹⁰ El juliol del mateix any publiquen la següent informació: *“Frecuentemente tomaba la fiesta visos de alboroto callejero imprevisto ante el gesto extraño de forasteros que asistían a la fiesta con caras descreídas. Pero Ciutadella, el pueblo verdadero, lo veía y lo comprendía todo y al tiempo perdonábalo. Y es que hay que ser “ciudadellencs” para sentir esa emoción.”*²¹¹

L'abril de 1939 i en motiu de l'arribada del bisbe Bartomeu Pasqual i Marroig dia 2, Diumenge de rams es celebrà un caragol del Born amb la participació de cinc Caixers Senyors.²¹² El mateix any l'alcalde Joan Gelabert Caules revocà l'acord adoptat dia 20 d'abril de 1932 i d'aquesta manera es restablia l'exclusivitat d'organització de les festes de Sant Joan a la corporació local.²¹³ Ja a l'època franquista, al bienni 1942-43 presidí les festes Gabriel Esquella Martorell, un dels caixers senyors més estimats pel poble ja que fou una de les figures més simpàtiques i que visqué amb més sentiment les festes. Fins i tot, el que va fer fou anar a Sant Joan de Missa en cavall rompent la tradició dels darrers anys en que el caixer senyor hi anava en cotxe.²¹⁴ A 1943 la festa coincidí amb el corpus i es celebra el dissabte i diumenge següents.²¹⁵

Degut a problemes de l'Ajuntament, presidit per Domingo Moll Mercadal, per designar un caixer noble a 1945, es demana la mediació dels ex-caixers senyors que són els que finalment l'elegeixen el febrer de l'any següent. A partir d'aquí, són aquest grup de persones les encarregades d'escollir el caixer senyor cada any.²¹⁶

El matí de 1949 va ploure molt i caixers i cavallers es refugiaren davall les voltes pel mateix motiu es suspengué el caragol de Santa Clara.²¹⁷ Fou aquest l'any en què la Junta de la Noblesa (creada a mitjans dels anys quaranta) agafà el protagonisme que anà deixant l'Ajuntament i acabar propasant tots els components de la comitiva menys la Capellana.²¹⁸ A la revista del iris de l'any següent, es feia una vertadera adulació a la

---

²¹⁰ Al-lés salvà, Jose M. : “Las fiestas de San Juan años atrás” *Revista Extraordinaria, El Iris*, 1990, p. 39

²¹¹ *Ibid*, p. 41

²¹² S.a: “Caragols i jocs... no sempre per Sant Joan” p. 74

²¹³ Mercadal, Joan: “De nomenar...” p. 15

²¹⁴ Bonet, Antoni: “El record d'un caixer senyor”. *Revista Especial Diari Menorca*, 2009, P. 88-90

²¹⁵ Sastre Portella, Florenci; Mercadal Femenias, Joan; Mir Allés, M. Angel: *Op. cit.* p. 33

²¹⁶ Mercadal, Joan: “De nomenar...” p. 15

²¹⁷ Sastre Portella, Florenci; Mercadal Femenias, Joan; Mir Allés, M. Angel: *Op. cit.* p. 33

²¹⁸ [s.n]: “El que era i el que es sa Convidada”, *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998, n°349, P.63-64

classe nobiliària amb aquestes paraules: “(...) varones ilustres, esclarecidos y esforzados paladines de la fe y de la Patria, y fieles a la heráldica de sus blasones (...) conservan sus prerrogativas y rancio abolengo e hidalguía para ejemplo de las nuevas generaciones y honra de su pueblo”²¹⁹. De les festes diu: “(...)no precisan para su celebración, entusiasta y alegre, ni de los anticipados reclamos de prensa como tampoco de los pomposos anuncios callejeros. (...) sagrada tradición y de una ejemplar historia que enorgullece al pueblo ciudadelano. (...) Borrando mal intencionadas interpretaciones, adquiriendo exacto cumplimiento de los mismos (actos) (...) fiestas únicas, ejemplares, típicas y tradicionales (...)”²²⁰

A l'any 1956, foren tres les substitucions fetes al caixer senyor que tocava a la família Squella. S'anomena popularment l'any dels Squelles en el que per malaltia el caixer senyor fou substituït pel seu germà dony Jaume que va caure davant la Catedral i va esser substituït pel petit dony Francesc de Borja. La convidada d'aquell any amb José Al·lès Quintana com a batlle, es marcà per les alabances de l'alcalde a la família Squella fent al·lusió sobretot a aquesta casa nobiliària coma ciutadellenca.²²¹

Per primera vegada a 1959, Televisió espanyola enregistrava Sant Joan, es desplaçaren a Ciutadella tècnics que filmaren els actes principals que s'emeterien uns dies després.²²²

El dia 11 de maig de 1960 el general Franco visità Ciutadella en aquest motiu, li van donar escolta els cavallers vestits com a Sant Joan, i amb els cavalls igualment guarnits.²²³

En els anys setanta, es produí una vertadera reivindicació social per part dels joves de Ciutadella durant les festes de Sant Joan. En aquell any, es pogueren veure una gran quantitat de camisetes amb la lletra “H”. Aquestes significaven la reivindicació d'un hospital comarcal. Molts són els que critiquen el mesclar polèmica social amb festa, peròensem, la societat pot fer un parèntesi per la festa de les seves preocupacions?²²⁴

---

²¹⁹ Cavaller Piris, José: “Las fiestas de San Juan de hace cincuenta años. Reflejo de las mismas en el Iris del 23 de junio de 1950”. *Revista Extraordinaria El Iris*. 2000, p. 28-31

²²⁰ *Ibid*, p. 29-31

²²¹ Al·lès Quintana, José: “Convidada de l'any 1956 al caixer senyor Francesc de Borja Squella” *Revista Extraordinaria El Iris* 2000, p. 63

²²² [s.n]: “Al 1959, per primera vegada, Televisió Espanyola enregistrava Sant Joan” *Revista Extraordinaria El Iris* 2009, P. 33.

²²³ [s.n]: “Caragols i jocs... no sempre per Sant Joan”, p. 74

²²⁴ [s.n]: “No per Sant Joan”, *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998 n°349, p. 41

A partir de l'any 1981, la inscripció de cavallers es va fer al Palau de Salort, cosa que provocà l'inici dels problemes i plets a causa de les influències i amiguismes.²²⁵

A 1989 s'encetà una polèmica entorn a uns canvis que es volien introduir en el Reglament de les Festes de Sant Joan, aquesta quedà solventada en l'acord que prengué l'Ajuntament en ple en la sessió ordinària del dia 10 de maig de 1990. En aquesta s'aprova un Reglament elaborat per la Junta de Caixers i de la Junta Municipal de Sant Joan.²²⁶ També es va fer un estudi de la relació entre Ajuntament i festa que encarregà el batle Antoni Salvador a un grup d'estudiosos de la festa.²²⁷

En un moment del franquisme, es produeix una feta curiosa i és un ban promulgat per l'Ajuntament amb una molt bona oratòria però el que fa realment es dir que els joves s'han de recatar i no fer tant d'"esvalot", en reproduïm una petita part:

"(...) joventut sense escrúpols, exaltats, enduits per unes incontenible ansies de gresca, s'embullen amb begudes i apozèmes espirituoses –mixtures d'aigua de foc i àcid carbònic, dites "pomades" (denominació de llevant, impròpia)- i empinen llurs ànims pujant tants graons com graus d'esperit tenen aquelles." "(...) vos exhortam, o joves!, que, virtuosos, giteu de les diversions vostres –i eviteu, per contra, l'abús etílic, els fregaments i estímuls de les pells- car així s'escalfen i s'exalten- en les empentes i arronsades naturals de la gernació, que s'hi esdevenen (...) atàviques maneres d'investigar-se recíprocament, homes i dones (...) (Altrament, tot ço que, en vulgar, "fotre ma" s'anomena)"

Diuen que la contesta per un jove fou: *"Més enllà de galops i glops permesos, fem un crit, fotem mà, anem fora fulla!"* ²²⁸L'esvalot fou immediat i la policia intervingué sense anar la sang al riu.

Aquest segle que destaca per la guerra civil espanyola que per suposat, provocà la no celebració de les festes com en tantes altres ocasions. Però realment l'important és que la festa ja està totalment arrelada i, com veurem a l'apartat posterior, destaca per l'afluència cada any més gran de visitants. És la centúria en què la festa ha sofert més canvis en poc temps.

---

²²⁵ Mercadal, Joan: "De nominar..." p. 15

²²⁶ [s.n.] : "La fi d'una polèmica", *Revista Extraordinaria El Iris* 1990, p. 87

²²⁷ [s.n.]: "El que era i el que es sa Convidada" p.65

²²⁸ López Casasnovas, Joan F. López: "Un ban polèmic que no va anar a més", *Revista Especial Diari Menorca*, 1993, p. 48-49

5.2.6 Segle XXI

Aquest segle, encara sense historiar i pels pocs anys que hem viscut del mateix de ben segur estarà marcat per la creixent visita de persones a n'aquesta festa i per la fita de la difusió televisiva de les mateixes per IB3. Encara queda molt de segle per poder preveure el que passarà però de ben segur que la festa viurà un munt de canvis i modificacions per tal de continuar viva.

Fins aquí, l'evolució històrica de la festa de Sant Joan des del segle XVI fins gairebé avui dia. Com ja s'ha constatat aquesta evolució no fa res més que permetre veure'ns de quina manera canvia la festa i de quina manera cada vegada es va tornant més popular. Com ja hem vist, la celebració de les festes es veu subjecte a la multitud de canvis polítics que sofreix l'illa al llarg del temps, sobretot remarcar el segle XVIII , el sexenni revolucionari i la guerra civil com els fets que més marcaran la història de la festa. Un fet que es repetirà al llarg del temps serà la pugna entre poder religiós i poder civil alhora de la participació de la capellana, en la majoria dels casos, l'administració local és la que vetlla per la celebració de les festes al·legant la seva tradicionalitat. Avui dia aquest no és el paper de l'Ajuntament, si més no ha quedat com a protagonista a un únic acte: "El de la Convidada".

6.- VISIÓ ANTROPOLÒGICA

En aquest apartat, el que es pretén és veure la festa des d'una altra perspectiva. Ja hem vist quines eren les diferents èpoques històriques i les peculiaritats de cadascuna. També s'ha fet una breu referència al patrimoni immaterial com a concepte.

El que ara es pretén és en aquest punt del treball, veure quins són els apunts o aspectes antropològics de la festa, aquells que emanen de la cultura popular i de la relació dels ciutadellencs amb la festa, la part més pròpia.

En aquest cas, estem davant un camp no massa treballat ni estudiat de manera científica així que en tenim poques referències bibliogràfiques especialitzades en el tema. El que sí que s'ha de ressaltar com a publicació directament relacionada amb la matèria és el llibret de Eduard Delgado i Ignasi Mascaró titulat: *La festa de Sant Joan. Notes i comentaris sociològics*. S'hi farà especial esment abans d'introduir-nos en la matèria, però cal tenir en compte que es tracta d'una publicació dels anys vuitanta, es a dir que els darrers trenta anys no s'hi veuen reflectits. En aquest cas i com ja indicàvem en el títol del treball, ens centrarem en els aspectes antropològics dels darrers anys a través de les revistes anuals de la festa, marc incomparable per conèixer les opinions del mateixos habitants de Ciutadella envers la festa.

Els aspectes que es treballaran són els següents: elements significatius i símbols, les noves incorporacions, la funció de la tradició oral i la gran religiositat de la festa. Anem però abans de res a parlar de forma general de la festa de Sant Joan des d'una òptica antropològica.

Ignasi Mascaró ja ens parla de la festa com una festa en constant moviment i canvi (com sempre ha sigut) que molta gent confon en pèrdua de la mateixa.²²⁹ Fer una festa és participar de forma popular, participació en augment en el cas de les festes de Ciutadella que ha provocat el perill de la desaparició de la tradició. S'ha passat d'una festa basada en l'espectacle a una festa basada en l'acció i participació, promoguda fonamentalment pels joves. S'ha d'estar content que en un temps que tot canvia, la festa de Sant Joan també canviï de manera no imposada i adaptant-se a les diferents situacions, de manera

---

²²⁹ Delgado, Eduard i Mascaró, Ignacio: *La festa de Sant Joan: notes i comentaris sociològics*. Ciutadella, Col·lectiu Folclòric, [1984?] Quaderns de Folklore n°3. p. 1

que no desapareix sinó que es fa més forta.²³⁰ Es clar que la festa és un defugir d'allò quotidià, però aquesta és algo més que un espectacle merament lúdic, ja que per ella mateixa ja cobra sentit.

En aquest cas estaríem a davant d'una festa local ja que s'emmarca a dins un espai geogràfic que és Ciutadella poble en el que es duen a terme una sèrie d'accions que determinen l'arribada de la festa: emblanquinar les cases, fer el menjar típic... Estaríem al davant d'un símbol de cohesió social un símbol de la identitat ciutadellenca. Però aquest símbol moltes vegades es utilitza de forma despectiva cap a les festes dels altres pobles de l'illa de manera que ésser ciutadellenc i estimar Sant Joan és un acte d'afirmació davant tots els altres pobles de l'illa.

Resumint, l'autor ens parla de set punts que han tingut a veure amb els canvis soferts a les festes de Sant Joan:

- 1.- Carnavalització: per un dia tota la gent del poble actua com si fos carnaval, fent el que no faria si no estès emmarcat per un ambient festiu.
- 2.- Municipalització: tot i que la festa funciona per sí mateixa, el paper de l'Ajuntament ha anat creixent de manera que avui dia apart de la "Junta de Nobles" existeix la "Junta Municipal de Sant Joan".²³¹
- 3.- Paper de la dona: hem parlat de la festa dels joves, avui dia la dona també participa activament de la festa.
- 4.- Dessacralització: en els darrers temps, els actes religiosos han passat a ésser secundaris.
- 5.- Massificació: en aquest cas, ens afalaga la publicitat que se'n dona de la festa però al mateix temps hi ha un vertader problema d'espai. Més endavant dedicarem un apartat a parlar d'aquest aspecte.
- 6.- Regles del joc no són protocols: protocols fa poc escrits i que realment també s'adapten als temps que corren.

---

²³⁰ *Ibid*, p. 5

²³¹ *Ibid*, p. 2-5

7.- Aspectes jeràrquics: veure en la colcada una representació de la societat actual és un error ja que actualment el poder que té el caixer senyor és de President de la festa i res més.²³²

Anem a veure el que ens diu Eduardo Delgado i Clavera. En primer lloc, destaca l'increment de l'interès arreu de la Mediterrània en l'estudi de les festes populars. Aquest fet es deu a diferents causes: la tradició i puresa de les mateixes, la recerca d'una identitat a molts llocs perduda, l'atenció actual cap al ritual, la proximitat dels llocs de la Mediterrània... També es veu la festa com un lloc on poder estudiar el canvi social.

Dos dels camins que es poden emprar per estudiar la festa són, per una banda la morfologia de la festa, es a dir, els elements que hi tenen lloc i l'altra, relacionar la festa amb tots els altres elements de la vida social.

Pel que fa al primer ítem, l'autor el compara amb els ritus de passatge que es divideix en tres etapes:

- La separació: la comunitat es separa del seu entorn habitual, en aquest cas seria l'anada a Sant Joan de Missa. El temps canvia ja que desapareixen els horaris habituals, també canvia la vestimenta, l'ambient en general...²³³ Per exemple normalment es va a peu, idò els dies de festa l'element predominant és el cavall.
- L'estadi de transició: es tracta de la suspensió de certs valors que imperen en la vida quotidiana. El temps és una de les regles que queda suprimida, els horaris de menjar (els cavallers tenen fins i tot prohibit menjar de dia), l'espai també (el camp agafa una certa rellevància), les conductes morals i religioses (es permet gairebé tot a les festes), l'entorn humà també canvia (amics, coneguts, turistes...)... En general com ja s'ha comentat és un defugir de la vida quotidiana.
- Estadi de reincorporació: es tracta de invertir el primer. L'espai, el temps, la vestimenta, la gastronomia tornen a ésser les mateixes de cada dia. Aquest també inclou un moment de purificació en tant a la neteja de carrers... Tot per fer tornar la vida al seu moment abans de la celebració de la festa.

Pel que fa a la relació entre la festa i d'altres elements de la societat, hem de comentar sobretot la pervivència d'algunes celebracions sobretot per la pugna existent entre diferents grups per obtenir uns recursos sempre escassos.

---

²³² *Ibid*, p. 6-7

²³³ *Ibid*, p. 12-13

Així la festa s'utilitza en diferents aspectes:

- Com a instrument de control social: es sanciona als membres de la comunitat que no hagin respectat les normes establertes.
- Patronatge i clientel·lisme: en el cas d'escollir en un mateix grup o classe social.
- Prova de la situació social o política d'un lloc: recordem la reivindicació per un hospital públic al poble que es va realitzar durant les festes. També s'avalua la gestió dels responsables del desenvolupament de la mateixa.²³⁴
- Competició en consum i ostentació pública.

Tornem a veure la importància de la festa com a element cohesionador d'un poble i de la seva identitat. Els elements que fan pertinença a una comunitat poden ser: viure els preparatius de la festa durant tot l'any, recordar fites històriques, mantenir debats constants durant tot l'any...

Hem parlat de la visió antropològica dels anys vuitanta però ara anem a veure què ha passat de llavors ençà, si la festa ha sofert moltes modificacions i si el que apunten aquests dos autors encara es fa palès actualment. Hem vist el que seria (bibliogràficament) l'estat de la qüestió.

Anem idò pas per pas, a veure alguns dels ítems antropològics i de la història cultural de les festes de Sant Joan.

---

²³⁴ *Ibid*, p. 14-15

6.1 ELEMENTS IDENTIFICATIUS DE LA FESTA: SÍMBOLS

En tot aquest apartat, anem a analitzar de forma més o menys breu quins són els símbols d'aquesta festa menorquina. Anem a veure els elements que tota persona associa amb les festes i, que de fet cada vegada en molts casos prolifera més el “merchandising” amb aquests. Realment és un apartat veritablement extens de forma que intentarem donar-ne una visió general.

a) El cavall, la cualcada i la vestimenta del cavall.

El cavall és tot un símbol per Ciutadella i per la festa de Sant Joan, si hem de definir el que són les festes, més d'un ens parlarà de la cualcada i dels cavalls. És podem dir, l'element imprescindible, sense aquest no hi ha sant Joan.

Antoni Quintana i Torres ens fa una reflexió a tenir en compte pel que fa al tema del cavall i la cualcada. Certament el colcar a cavall representa una funció militar combinada amb una funció estètica ja que durant els segles IX,X, i XI l'estratègia bèl·lica basava totes les ofensives en els cavallers que en formaven part. I ja entrat el XIII i XV la cavalleria tenia un sentit “exhibicionista”²³⁵. En el cas de Sant Joan, apart d'aquestes dues funcions cobra importància perquè en alguns casos pogué ésser el mitjà de transport d'alguns dels pagesos cap a la ciutat. En els darrers anys, la importància del cavall a les festes s'ha vist reforçada pel fet que els cavalls que sortien a la cualcada la majoria són de raça menorquina.

Per sant Joan una de les coses que canvien és que en els cavalls se'ls posa uns ornaments només utilitzats aquests dies, es tracta de la buldrafa, la pitrera, l'estel (mirall situat al front de l'animal) i els flocs tant de la cua com del mos de la cara.

És un costum de la gent del poble (sobretot entre els més petits) l'observar els colors d'aquests adorns i triar els que ens agraden més. Una altra de les tradicions relacionades amb la decoració dels cavalls és la de mirar-se al mirall que duu l'animal a la cara (a l'estel) acció que dona sort a qui ho fa.

La buldrafa:

És una forma o menorquinització de gualdrapa. És una espècie de manta més o menys llarga que protegeix i adorna la gropa del cavall. La confecció de les mateixes és un

---

²³⁵ Quintana i Torres, Antoni: *Op. cit.* p. 124-125

procés totalment artesanal.²³⁶ La majoria d'aquestes són de vellut negre menys la de sa Capellana què és de color morat i sempre és la mateixa: en una banda duu un signe eclesiàstic, el be de Sant Joan amb la inscripció: “Agnus Dei” i a l'altra banda el símbol de foc i “Arden et lucens”.

La de es fabioler és verda i també sempre sa mateixa amb l'escut de Ciutadella. Antigament s'empraven els colors verd botella i el color marró i no hi ha cap norma establerta per això.²³⁷ En el cas del caixer senyor cada casa nobiliària té la seva buldrafa amb els símbols representatius de la mateixa, en molts casos se'n conserven dels segles XVIII i XIX i algunes duen l'escut heràldic i d'altres no com és el cas de la família Olivar en la que apareix una olivera.²³⁸

Na Nina Benejam una costurera, explica que: “actualment la indumentària tant de cavallers com de cavalls han millorat molt. Ara tothom vol anar més elegant, les vestimentes són molt més polides, molt més noves. Penso que van molt vestits molt millor que anys enrere.”²³⁹

Moltes vegades és la mateixa dona o parella del genet qui fa la buldrafa, de manera que té un significat especial.

Flocs, galtes i estels:

Els flocs i les galtes sempre són de conjunt i darrerament hi ha una tendència a utilitzar els mateixos tons que els bordats de les buldrades. No hi ha altres límits a l'elecció dels colors que els de la imaginació de la costurera i el pressupost. Durant els anys de la postguerra aquests eren de paper ara, en canvi solen esser de setí, ras, tul... i totes es complementen amb galons daurats i platejats.

En els darrers anys comenta Joana Català, els cavallers de cada vegada més cuiden els complements del seu cavall i contribueixen a donar color a la festa de manera que ja no es veuen buldrades descosides o flocs descolorits.²⁴⁰

---

²³⁶ Joan Casasnoves, Bep: “Ben mudats. Cavalls a la festa.” *Revista Especial Diari Menorca*. 2005. p 50-51

²³⁷ Buxaderas, Sandra: “El color de les festes”. *Revista Especial Cap de Ponent*. 1997, nº302. p 17-19

²³⁸ Mercadal, Joan: “Les Buldrades”, *Revista Especial Diari Menorca*, 1993. p 43-47

²³⁹ Joan Casasnoves, Bep: *Op. cit.*, p. 51

²⁴⁰ Buxaderas, Sandra; *Op. cit.* p. 19

Vist més detingudament els diferents elements anem a destriar quines són les funcions que compleixen:

- en primer lloc hem de parlar de la funció decorativa, la principal.
- La Funció identificadora, cada buldrafa duu les inicials bordades dels llinatges de la família a la qual pertany aquell genet.
- Funció diferenciadora: com és el cas de la vestimenta dels caixers, en els cavalls del caixer senyor i capellana no es duen flocs ni a la cua ni al rostre així com tenen unes buldrades especials.
- Funció artesanal: gairebé tots els adorns estan fets de manera tradicional i segons els costums tradicionals.

Per acabar cal dir que com tot el que veurem en aquest apartat la vestimenta dels cavalls també ha sofert els canvis pertinents al llarg del temps. És d'afegir que gairebé tots coincideixen en què aquest és un dels pocs aspectes que ha millorat amb el temps degut a les possibilitats econòmiques actuals.²⁴¹

b) Tambor i fabiol.

Gairebé es podria afirmar que juntament amb la bandera, són els símbols per excel·lència de les festes de Sant Joan. El fabiol és un instrument de vent fet amb canya, el fabioler en duu de diversos sons a la butxaca segons el que hagi d'expressar. El tambor és també adornat per uns flocs de paper (clavellines de color) posats pel fabioler. Enguany motiu de comentari general ja que tothom deia que eren uns colors molt apagats.

El tambor el fabioler el duu penjat de cap avall al colze de la ma esquerra per poder sonar amb la ma dreta, l'esquerra l'empra per sonar el fabiol. El so del tambor i el fabiol significa que els cavalls (o la comitiva en el cas del dia des Be) ja són a prop.²⁴²

Per exemple, un dels sons més coneguts del fabiol és el toc de dol, quan en una casa d'un genet s'ha mort algú la colcada s'hi atura i el fabioler fa un so especial, els cavallers es lleven el capell en senyal de respecte.

Tant en el primer toc com el en darrer es pot apreciar la diferència de sons d'aquest instrument, en el primer cas alegre i en el segon trist.

---

²⁴¹ Bonet, Antoni: "Alguns detalls de les festes", *Revista Extraordinaria El Iris*, 1991, p. 65

²⁴² [s.a.]: "El fabiol". *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998, nº. 349. p. 48-51

c) La bandera.

Rafael Oleo, defensaria que el símbol de la bandera provenia del ordre dels cavallers de Malta idea acceptada generalment fins que a 1966 en motiu de la creació de la Junta Municipal de Sant Joan que aquesta va esser estudiada. Josep Pons Lluch ho posà en dubte ja que en primer lloc s'havia de demostrar la relació d'aquesta ordre amb Menorca, cosa que no es comprovà. El mateix investigador en descartà la hipòtesi, es sabia però que la bandera era vermella ja què és color litúrgic que pertany als màrtirs i a Sant Joan Baptista.²⁴³ Hem de constatar també què el color de la General Universitat sempre havia estat el vermell com ho és avui dia el fons de la bandera de Ciutadella.²⁴⁴ La creu era més difícil d'esbrinar, finalment es va poder comprovar que quasi sempre anava relacionada amb les representacions medievals de l'agnus dei...²⁴⁵ En la majoria d'aquestes però els colors estan invertits menys a un quadre de San Bernat que es conserva al Seminari de Ciutadella. El més probable es que alhora de fer una bandera per a l'obreria de Sant Joan d'Altrutz s'agafés la terra vermella i s'hi posés una creu blanca al damunt.

A més, si tenim constatat que fins a 1611 no aparegué la figura del caixer fadrí, podem concloure que en el mateix temps aparegué la bandera o penó, associada al més jove de la confraria. Sembla esser que en un principi degué esser un penó petit ja que en Bernat Josep Olives es refereix a la mateixa al segle XVIII com a un "peonet que causa irrisió".²⁴⁶

d) Carotes i lladrioles.

Un altra dels elements més identificatius de la festa són les carotes, les que m'atreviria a dir que són realment una obra d'art. Cada any canvien i s'adapten a les tendències del moment.

La temàtica és diversa i més o menys triada per l'autor de les carotes, per exemple en aquest any s'han dedicat als oficis tradicionals i, l'any passat es dedicaren a les festes de Sant Joan.

---

²⁴³ Pons, Toni: "De banderes i penons. Papers de Ca'n Bep Padet" *Revista Extraordinaria El Iris* 1991, p. 93-95

²⁴⁴ [s.a.]: "Una bandera per una festa" *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998, nº. 349. p.61

²⁴⁵ Pons, Toni: *Op.cit.* p. 93-95

²⁴⁶ [s.a.]: "Una bandera per una festa" p. 61

En el sentit pictòric, la carota forma part de l'expressió popular ja que utilitza la caricatura, que exagera i deforma les característiques físiques d'un personatge per tal d'afegir-hi un toc d'humor. Aquesta es comença a incorporar a partir de la revolució dels 69 (del sexenni revolucionari) quan la societat ciutadellenca viu la festa com a quelcom propi. L'antecedent més immediat és un joc en el qual un cavaller duia una lladriola en cada mà i les tirava a un altre cavaller que es protegia amb un escut, aquest no es rompia. Avui dia la importància no radica amb el suport sinó que amb la representació.²⁴⁷

Es rompen sis carotes per parelles, ambdós al galop, un amb l'ajuda d'una lladriola ha de rompre la carota que porta l'altre i sinó es possible ho ha de fer amb el genoll. Podem afirmar que són vertaderes mostres d'art popular en tant que aconseguir-ne una és aconseguir un tresor, moltes vegades regalat a la persona estimada.²⁴⁸ Avui dia es tracta d'un dels moments més tensos i perillosos de la festa que s'han convertit en una bestialitat.

e) Cartell, estampes

El cartell de les festes de Sant Joan canvia cada any i es fa un concurs públic per tal de triar-ne els millors presentats l'organitza l'Ajuntament de Ciutadella i la Junta Municipal de Sant Joan és la que escull al guanyador.²⁴⁹ Apart del cartell oficial, se'n fan altres d'alternatius com poden ser del Consell de Menorca, del Diari de Menorca...

Les estampes cada vegada cobren més importància, també canvien anualment i per una banda duen una imatge i per l'altra una poesia, tot relacionat amb les festes. Aquesta es sol donar durant la missa de caixers què es celebra el dia de Sant Joan a migdia.

f) Obra teatral Foc i Fum

És tracta d'una sarsuela santjoanera ambientada en aquests dies de festa a Ciutadella.²⁵⁰ Només es representa pocs dies abans de l'inici de la festa essent el dia més especial la sessió del matí del dia del be, moment en què la comitiva visita el teatre on es representa l'obra. Aquesta obra fou escrita per Joan Benejam i representada per primera vegada a 1885, representa la societat ciutadellenca d'aquell temps en el marc de les festes de sant

---

²⁴⁷ Bagur, Anna Maria: "Escuts, carotes, trofeos" *Revista Especial Diari Menorca* 2000, p. 83

²⁴⁸ Al·lès Salvà, Joan Manuel: *Op. cit.* p. 57

²⁴⁹ [s.n] : "Cartell de les Festes de Sant Joan", *Revista Extraordinaria de El Iris*, 1993, p. 10

²⁵⁰ Al·lès Salvà, José Manuel: "Foc i Fum vuelve al born", *Revista Extraordinaria de El Iris*, 1993, p. 42

Joan, tenint com a principal protagonista na Francisca, una al·lota seria que festeja i que per tant no surt de casa seva. Ens podríem aventurar i dir que quasi tots els ciutadellencs han vist aquesta obra almenys una vegada en la seva vida.²⁵¹

Aquesta obra de teatre té altres peculiaritats, una visió costumista i una funció pedagògica (sobretot de cara al públic adult) així com esser una de les poques obres escrites en llengua autòctona. Es veu clarament la importància dels valors de la gent que habita al camp (representat per en Bartomeu de Son Tica, caixer fadrí) en detriment de la que viu a la ciutat (el sabater Rafael).²⁵²

g) Altres: canyes verdes, avellanes, culleres de plata, ensortilla, revistes especials, lèxic, gastronomia...

Tot el que envolta Sant Joan podríem dir què és un símbol de la festa ja que només apareix en aquests dos dies, tot i que darrerament la proliferació de “souvenirs santjoaners” va en augment cada vegada més. Això fa que tot l’any puguem trobar elements santjoaners a les botigues i, pensem-ho això lleva encant a la festa?

Altres elements que han estat recentment incorporats a la festa com poden esser les avellanes i els focs, no s’han comentat en profunditat ja que s’ha volgut fer especial esment als símbols propis i antics de la mateixa.

Pel que fa al lèxic, els ciutadellencs emprem expressions que només tenen sentit per Sant Joan o tenen a veure amb la festa, en són exemples: “fabiol, caixer, caragol, somereta”, “fer entra, fer sa capadeta, tot, tot l’amo, foc i fum i que repiquin...”²⁵³

La gastronomia és un dels molts més símbols que hi ha a Sant Joan, però anem a veure, quins són els menjars típics de la festa i, que només es fan per la mateixa? De menjar destaquem el xocolata amb ensaïmada, les dolces (aliment fabricat de sucre exclusiu de les festes) amb anís o aigua i per beure gin xoriguer amb llimonada, beguda que darrerament s’ha extés a molts altres llocs i que podem dir que no és consumeix exclusivament durant les festes però si en aquestes de forma abundant.

---

²⁵¹ Bonet, Antoni: “Alguns fragments de l’obra de Foc i fum” *Revista Especial Diari Menorca* 2000, p. 26-29

²⁵² Vilafranca Manguán, Isabel: “Foc i Fum” i que repiquen ses campanes” *Revista Especial Diari Menorca* 2000, p. 22-24

²⁵³ López Casasnovas, Joan F. : “Festa i diversitat” *Revista Extraordinaria El Iris*, 1994. p. 61

6.2 COSTUMS ANTIGUES VERSUS COSTUMS NOVES

Fins ara, han estat diverses les ocasions en què s'ha parlat que la festa de Sant Joan té un caràcter dinàmic i de canvi, es a dir que resta viva per la seva capacitat d'adaptar-se als diversos temps. Un fet que demostra això, és la contínua substitució d'unes tradicions enfront unes altres o de la desaparició d'unes i la creació d'unes altres. Estem parlant de canvis en la festa no dels canvis que es fan cada any com pot esser el de la Junta de Caixers.

Hem s'incidir en la diferència entre costum i tradició, el primer és suplir un amb un altra mentre que la tradició és una cosa que no necessita un programa (com els que reparteixen en l'actualitat els Ajuntaments) sinó que es transmet de pares a fills de manera oral. Per exemple, per molt programes que es faixin de les festes, el rellotge de les mateixes són els cavalls ja que només ens guiem pel lloc on estan en aquells moments els cavalls. Apart, hem de distingir que qui segueix una moda o costum fa com fan els altres o com feien els anteriors a aquests mentre que els portadors d'una tradició fan el que els han encomanat i transmeten aquest coneixement. En aquest sentit, a les festes passa una cosa i es que alguns moments, esdeveniments que passen un anys tenen el risc de repetir-se cada any fins convertir-se en quelcom fixa (com per exemple la baixada i arribada al Pla i al Born de la banda de música). Hem de convenir que molts d'aquests fets no són costums ni tradicions sinó que mals costums²⁵⁴ que, a la vegada són difícils de distingir s'hi s'han fet durant molt de temps o si finalment es transformen en bons costums.

En aquest apartat el que es pretén es descriure'n algunes per demostrar aquesta característica de les festes, és impossible incloure tots els canvis però podrem parlar d'alguns de significatius.

Com es comentava abans, aquests canvis poden tenir dues formes:

- Aparició de noves costums o desaparició d'altres.
- Conversió d'una mateixa costum a una altra de semblant adaptada a la nova situació.

---

²⁵⁴ Anglada i Gelabert, Miquel: *Festa. Records intrascendents d'una capellana*, Quaderns de Menorca, 27. Menorca, Nura, 1995. p. 38-39

Anem a veure alguns exemples del primer cas, algunes de les coses que han anat apareguent són:

- Els festers que es solen celebrar un dia abans del dissabte del bé.

Sembla que aquests són recents d'uns pocs anys, foren proposats pel Col·lectiu Folklòric Ciutadella de retornar-los a la Junta Municipal de Sant Joan. Així es va fer i ara s'ha convertit en un acte més de les festes. Sembla que antigament es celebraven el dissabte de Sant Joan (a 1950 encara era així) com es fa en molts d'altres llocs arreu de la Mediterrània (com a Mallorca mateix), el canvi de dia provocà la gran participació de que gaudeixen avui dia.²⁵⁵ Es sap que un dels problemes de fer-ho el dissabte era que en moltes ocasions es feia a davant del palau del caixer senyor i foren varis els incidents que es tingueren i es cremaren algunes parts de façanes de cases pròximes.²⁵⁶

- La visita a veure el bé del dissabte del be.

Un temps això no es feia, s'ha implantat com una costum de fa relativament poc temps.²⁵⁷ La primera vegada que aquesta va ser pública fou a 1980.

- L'home del julivert i anar a veure ballar el sol.

El dissabte de Sant Joan a la matinada, és costum quedar amb el grup d'amics (sobretot persones a partir dels 20 anys) i "anar a veure ballar el sol" que consisteix en anar pel poble en el moment en què el sol surt i anar a berenar, fent així un ambient previ de les festes. Aquest costum es començà a fer des de l'any 1949.²⁵⁸ El mateix matí passa per la cèntrica plaça de ses palmeres un home amb una motocicleta que duu julivert i en reparteix a la gent allà congregada. Sembla ésser que aquesta costum és de fa poc temps i que es va implantar de forma involuntària quan un home passava per allà un dissabte de Sant Joan.

- A l'any 1974 es prenen dues decisions que afecten al dia des be, la primera delimitar la visita de cases que es fa aquest dia al casc antic de la ciutat i, la segona, visitar l'Ajuntament. També el mateix any és el primer en què es celebra el darrer toc de flabiol com el coneixem avui dia ja que antigament es feia a l'entrada de la beguda del caixer senyor i s'acompanyava al caixer capellà sense sonar.

---

²⁵⁵ Salord Faner, Francesc: "Els festers i la tradició" *Revista Extraordinaria El Iris* 1991, p. 49

²⁵⁶ Prats Barceló, Antoni: "Curiosidades para conocer mejor los actos y las costumbres de la fiesta de Sant Joan", *Revista Extraordinaria El Iris* 2000, p. 67-73

²⁵⁷ Bonet, Antoni: "Alguns detalls de les festes", *Revista Extraordinaria El Iris* 1991, p. 65

²⁵⁸ Mercadal Femenias, Joan: "Curiositats de la festa", p. 8

- A 1965 va esser el primer any que es celebrava la missa de caixers de manera pública i a 1966 va esser el primer que es va fer en català, tres anys després es repartirien les famoses estampes per primer cop.²⁵⁹

- Fins a 1862 la funció del caragol d'es born era passar a saludar a davant el palau del Governador. Tant la banda de música com l'entrada del caixer senyor són elements molt recents en el temps, tot i que estan molt arrelats.²⁶⁰

- Abans, la comitiva del dia d'es bé només tenia beguda a les visites i/o cases més importants, avui dia s'ofereix menjar i beure a totes les cases de manera què es fa molt llarga aquesta jornada.²⁶¹

- El dia de sant Joanet (dia 25 de juny) avui també festa per gairebé tots els ciutadellencs, fa devers uns seixanta anys que això és així. Abans si era laborable tothom treballava.²⁶² L'any 1919 fou el primer en què es celebrà una festa amb jocs pels al·lots, paella, olla i corregudes de sac.²⁶³

Anem a veure algunes de les coses que ja han desaparegut:

- El dia d'es bé abans tenia altres actes com: entrenament d'alguns cavallers al pla de sa Font pels pròxims jocs eqüestres. També es "mataven els bujots" tradició que consisteix en posar personatges que han marcat la societat ciutadellenca fets de palla i penjar-los per poder "matar-los metafòricament" cosa que actualment es fa el dia de Pasqua.²⁶⁴ És un fet que descriu L'Arxiduc Lluís Salvador a la seva obra.²⁶⁵

- Amics de Sant Joan: és una associació que va aparèixer durant la darrera dècada amb la funció de tenir unes festes segures i sense accidents alhora de desenvolupar les festes.

- Durant la missa de caixers es tocava l'himne nacional, cosa que avui dia no es fa. Hi ha gent que sembla esser que hi ha deixat d'anar per aquesta raó.²⁶⁶

---

²⁵⁹ Casesnoves, Bep Joan: "Dades i estudis. La tradició es modificada?" *Revista Especial Diari Menorca* 2006 p. 93-96

²⁶⁰ Al·lès Serra, José: "Las fiestas de San Juan: ayer y hoy." *Revista Extraordinaria El Iris*, 1995, p. 57-60

²⁶¹ Bonet, Antoni: "Alguns detalls de les festes", *Revista Extraordinaria El Iris*, 1991, p. 65

²⁶² Prats Barceló, Antoni: "Curiosidades para conocer mejor los actos y costumbres de la fiesta de Sant Joan" p. 73

²⁶³ Mercadal Femenias, Joan: "Curiositats de la festa", p. 8

²⁶⁴ Al·lès Serra, José: "Las fiestas de San Juan: ayer y hoy" p. 58

²⁶⁵ Lluís Salvador, Arxiduc d'Austria: *Op. cit.* p. 252

²⁶⁶ De La Fuente Allés, Sebastià: "Moda, costum, tradició..." *Revista Especial Diari Menorca*, 2006, p. 47-48

- El vendre avellanes: antigament per Sant Joan hi havia un home que s'encarregava de vendre avellanes (de les comestibles) aquest, el darrer, en Bartolomé Company Colero ho va deixar de fer al 2000 i començà a 1962. és una pena que desaparegués aquesta figura tant ben representada per en carrelet de l'obra teatral Foc i Fum.²⁶⁷
- Fa uns anys que els cavallers ja no entren al dins el Palau del Caixer Senyor per despedir-se.
- Abans el caixer senyor i capellana per saludar-se el que feien era fregar les guindoles (capells) cosa que ara no fan.
- La capellana baixava al Pla amb l' ungüentari per si havia de fer l'extrema unción a algú.
- El caixer senyor acabava la convidada amb les paraules: "He dit" que donaven solemnitat a l'acte, cosa que actualment s'ha suprimit.
- El crit de "Tot l'amo, tot, tot" va perdent força any rere any. Es un crit que es fa als cavallers perquè faixin un bot o en senyal de salutació.²⁶⁸

Pel que fa al segon cas, anem a parlar de les costums o tradicions que s'han anat modificant al llarg del temps:

- La vestimenta i els adorns han sofert canvis no estructurals sinó secundaris però allà són. És el cas dels complements del cavall, per exemple abans els flocs eren de paper i ara són de tela o bé la buldrafa està agafada amb un elàstic pel fet que així si estiren aquesta no caigui.
- Abans, al segle XX, era poca gent la que anava a Sant Joan (gairebé els ciutadellencs i alguns menorquins) i també hi havia pocs cavalls. En aquells moments era costum anar molt ben arreglat i ben vestit a les festes, poguent posar-se al mig només els homes, mentre que les dones ho havien de veure des de les cases. Avui dia aquestes dues coses han canviat ja que la gent va amb roba poc mudada i les dones ja participen de manera activa de la festa (sobretot les més joves).

---

²⁶⁷ Bañon, Laura: "Vendre avellanes, un antic costum perdut", *Revista Especial Diari Menorca*, Diari Menorca 2006, p. 51

²⁶⁸ Pons, Silve: "L'evolució de la festa, sí però..." *Revista Extraordinària El Iris*, 1994, p. 51-53

- Tradicionalment, uns dies abans de l'inici de les festes, les persones majors (sobretot) duïen una cadira de casa seva a dalt la plaça del born per tenir un lloc reservat i privilegiat per veure el caragol del Born, creant així una imatge pintoresca i peculiar a dalt de la plaça amb un munt de cadires diferents fermades. A partir de 2001 l'Ajuntament va instal·lar unes grades per tal de facilitar la visibilitat i augmentar les places de la gent que no podia anar al mig de la plaça.²⁶⁹

- Els focs, celebrats sempre el temps que els cavallers i caixers feien la beguda a ca el caixer senyor el dia 24 de juny i fets des de la plaça del born. Es van traslladar a dia 25 i es van fer als voltants del castell de Sant Nicolau degut a que així tants els petits com les persones majors poguessin gaudir d'aquest espectacle sense la necessitat d'aguantar fins tant tard (sempre era de matinada). Tot i que l'encant d'estar pel poble vivint la festa i veient els focs artificials ha desaparegut.

- El avui conegut com a caragol de ses Voltes abans era córrer a sa Plaça. Es a dir, abans els cavalls i cavallers feien el recorregut al galop i sense capell, en les darreres dècades això ha canvia a causa de la gran afluència de gent, en tenim encara constància a 1959.²⁷⁰

- L'acte de les monges de Santa Clara es va deixar de fer durant un temps però a 1989 es recuperà fins a avui dia que s'ha convertit en un dels actes més emblemàtics de la festa.²⁷¹

- Un cas curiós és el de la cullera de plata amb canya verda amb la qual s'obsequia als cavallers que el capvespre del dia de sant Joan s'enduen les ensortilles. Una publicació de 1950 en denuncia la seva desaparició ja que sembla esser que fou una costum que s'introduí durant el sexenni revolucionari i que per tant, desaparegué amb la Restauració Borbònica.²⁷² Avui dia però aquest costum sí que es duu a terme, el que no sabem es en quin moment del 1950 cap aquí es tornà a instaurar aquest costum.

- La forma en què es duen els cavalls també s'ha vist modificada ja que en aquell temps la cosa estranya era veure a cavall i cavaller fer un bot, això era senyal de descontrol del cavaller. Es respectava el cansament dels cavalls i el que es valorava era si estava ben ensenyat o no... Avui dia un dels principals atractius de la festa és fer botar

---

²⁶⁹ [s.n.]: "Una costum que desapareix", *Revista Especial Diari Menorca* 2001, p. 12

²⁷⁰ Casesnoves, Bep Joan: "Dades i estudis. La tradició es modificada?" p. 93.

²⁷¹ *Ibid.*

²⁷² Mesquida Cavaller, Antoni: "¿Por qué fue suprimida "sa cuera" en el juego de "s'ensortilla"? p. 35.

els cavalls. En aquest mateix sentit són diferents les crítiques cap als cavallers més joves que no duen com toca el fuet o la canya verda...²⁷³

Un altra dels ítems que ens podem fixar o reflexionar alhora de veure que estem parlant d'una festa activa es que a nivell local, tot l'any se'n parla i, a mesura que la festa és a prop, s'obren sempre temes de debat sobre la mateixa. Cada any surt una nova problemàtica, mentre que durant els dies de Sant Joan els comentaris sempre són els mateixos (que no menys importants): si el be de sant Joan és prou blanc, comentar l'entrada del caixer senyor al born, l'actitud del caixer envers la gent, si hi ha hagut alguna caiguda o accident, la puntualitat dels actes i el número de voltes dels caragols, els actes en sí, la gent que acudeix sí es nombrosa o no.... Realment podríem estar molt de temps enumerant els comentaris que es diuen i com a exemple aquest any el comentari més sentit fou la caiguda del caixer senyor durant el caragol de les Voltes. En general és un caixer bastant estimat i per això es sofria per si estava bé o no i si podria continuar...

Apart d'aquests canvis i modificacions en el dia a dia de la festa, hem de comentar que també té un component estàtic e inamovible que fa que l'essència de la festa perduri. Són moltes les coses que no canviaran de mentre es celebrin aquestes festes, un dels exemples més clars i moltes vegades criticats és la no participació de les dones a dalt el cavall (ja que en altres pobles de l'illa si que hi surten). En aquest cas, la festa sempre s'ha fet amb homes i pagesos com a requisits indispensables per poder assistir a la colcada. Crec que tant una cosa com l'altra s'ha de respectar ja que són dues coses que representen la societat dels moments de l'origen de la celebració i que per això no s'han de canviar

---

²⁷³ Bonet, Antoni: "Alguns detalls de les festes", p. 65

6.3 TRADICIÓ ORAL

S'ha volgut fer un breu incapeu en la importància del boca a boca en aquesta festa local. El fet és que realment moltes de les costums i tradicions de la mateixa, fins fa poc, i gràcies a les revistes especials de Sant Joan no estaven escrites enlloc. La manera que existia per transmetre els coneixements era de forma oral.

Avui dia i tot i que la festa gaudeix d'una major difusió, molts són els que encara avui dia xerren amb els seus fills i els hi transmeteixen els seus coneixements via oral. De fet i tal i com comentàvem abans, a una festa d'àmbit local el canal oral és el més important i més utilitzat de manera que la festa es viu a un altra nivell. De fet, molts dels coneixements que jo tinc sobre la festa els m'ha anat donant i contant el meu pare des que era petita. Una de les coses que demostra la importància de la transmissió de la informació via oral és l'evolució dels esmentats protocols de Sant Joan. El llibre que conté les normes protocol·làries de la festa és l'anomenat llibre de les Set Sivelles, però aquestes s'han transmet de forma oral durant molts d'anys ja que aquest llibre realment no existeix. A 2001 es va reunir la Junta Municipal de Sant Joan per tal de revisar aquests protocols i si escau posar-los per escrit ja que el fet que no existís cap document feia que hi hagués moltes discussions. Aquest no va esser el primer intent de revisió dels protocols però en aquest cas tant la presència de varis caixers senyors com la intenció de no introduir grans canvis feia que fos un moment important.²⁷⁴ Es té constància de que l'any 1843 es va fer una reforma del reglament i també a 1808 o 1810, el darrer intent fou a 1989 i acabà en fallida a causa del revolt que causaren alguns aspectes. A la pràctica però els protocols que tothom coneix, encara que no són oficials són els que redactà Josep Pons Lluch a 1977 amb posterior reedició a en què l'autor es limità a descriure l'etiqueta que es seguia uns anys abans de la sortida del llibre.²⁷⁵ El que realment ens demostra aquest fet és tant la importància de la transmissió oral com dels canvis de la festa ja que en aquest cas els protocols han d'esser un nutrient de la mateixa i no un element de discòrdia. A la vegada aquests protocols li donen aquest caràcter únic tant apreciat però no s'ha de caure en l'error de voler complir-los de manera obsessiva.²⁷⁶

---

²⁷⁴ Benejam, Marga: "Qüestió d'etiqueta: en marxa una revisió dels protocols de la festa" *Revista Especial Diari Menorca* 2001, p. 14-18

²⁷⁵ *Ibid*, p. 16-17

²⁷⁶ Marquès Coll, Joan: "Qui ha de regir les festes?" *Revista Especial Diari Menorca*, 2005, p. 85-87

6.4 FESTA RELIGIOSA

Un dels adjectius que defineix millor les festes de Sant Joan (com gairebé la majoria de festes populars de la Mediterrània) és el marcat caràcter religiós de la mateixa.

Tot i que així com passen els anys són molts els que opinen que aquesta funció passa a un segon plànol, l'hem de considerar el motiu pel qual es celebren i pel qual es fan una sèrie d'actes i no uns d'altres. Es clar que en l'època en què es començà a celebrar Sant Joan, la societat es regia pels principis religiosos cosa que comporta que per estudiar i entendre la mateixa sigui imprescindible tenir coneixements en matèria religiosa.

Hi ha molts motius per descriure aquest fet i per demostrar-lo, anem a veure'n uns quants d'exemples ja que descriure'ls tots significaria descriure la festa.

Per començar, ja hem pogut veure com els orígens de la festa en sí, recordem, de l'obreria de Sant Joan d'Artruitx són religiosos. La primera referència històrica al paper religiós de la festa el trobem a una taula de 1615 de l'Arxiu Municipal de Ciutadella on trobem (en referència al dia de Sant Joan): “*item, dit dia los Magnifics Jurats se ajunten en la sala e a la misa e a las vespras van a palacio y acompanyen lo Sr. Governador a la parrochia.*”.²⁷⁷

Llavors ens trobem una figura a dins els caixers, figura present des del principi: el caixer capellà conegut popularment com “Sa Capellana” que té com a funcions la responsabilitat religiosa de la festa si bé al principi tenia més la de fer l'extrema unció en cas de necessitat, avui dia es tracta del qui duu tota la part religiosa de les festes: presideix les completes (ara Vespres), les cantades a Sant Joan de Missa, la vigília de la festa i celebra la missa de caixers el dia de Sant Joan. Ha d'esser natural de Ciutadella o residir a la ciutat i és designat per la Parròquia de la Catedral de Ciutadella i no pel caixer senyor com és el cas de la resta.²⁷⁸ Vet aquí la importància dels poders religiosos en la festa.

Anem però a repassar els actes marcadament religiosos de Sant Joan:

---

²⁷⁷ A.P: “Papers de ca'n Bep Padet: De funcions religioses” *Revista Extraordinària El Iris*, 1993, p. 70-71

²⁷⁸ Al·lès Salvà, Bep: *Ses festes de Sant Joan, ses festes de Ciutadella...* p. 39

Es bé: La figura de “s’ homo d’es bé” és la recreació de Sant Joan Baptista, a la paleta que duu al cap hi trobem representat l’”Agnus Dei” i, a més el dia en què passeja el bé per la ciutat el fabioler li pinta unes creus vermelles (actualment amb un rodolador permanent) a les extremitats.²⁷⁹ Per suposat, aquest dia després de visitar l’Ajuntament (visita recentment posada) van al Palau Episcopal on els rep el bisbe.²⁸⁰

L’ermita de sant Joan de Missa: el dissabte de Sant Joan, un dels actes principals és l’anada de la cualcada a aquesta ermita situada a les fores de Ciutadella, a uns cinc kilòmetres. anar a Sant Joan de Missa és la culminació religiosa de les festes. Presideix des de l’altar la figura de Sant Joan Baptista. Als anys noranta aquesta ermita estava en condicions dolentes per la seva conservació i es va fer tot una campanya per poder restaurar-la.²⁸¹

La missa de caixers: es celebra el dia de Sant Joan a les 14 h. Del migdia i és oficiada per la capellana. És l’acte probablement més esperat pels caixers capellans, el de 2009, Gerard Villalonga Hellín ho descriu així: “La missa és la síntesi dels sentiments humans i religiosos per Sant Joan”.²⁸² Aquesta celebració eucarística és especial ja que apart d’esser oficiada pel caixer capellà, hi presideix la bandera en tot moment i en diverses ocasions es sent el fabiol. L’any 1995 fou el darrer en què en el moment de l’elevació de Déu no es sonaven les notes de l’himne espanyol i des de llavors només es sent el també i fabiol que sonen com si fossin l’esperit real de Sant Joan. Molts foren els sectors conservadors que criticaren la desaparició d’aquest himne que va esser imposat durant el franquisme, fins i tot alguns deixaren d’assistir a la celebració per aquest fet. Dit assumpte arribà a Roma i l’església fou qui decidí que s’hauria de suprimir.²⁸³

La benedicció de les monges de Santa Clara: és un dels actes més estimats per la gent de Ciutadella i amb una càrrega religiosa molt important. Es tracta que les monges de clausura (les úniques a Ciutadella) donen la seva benedicció i resen perquè no passi res als posteriors jocs del Pla. L’origen d’aquest monestir es remunta a 1288 data anterior a l’aparició de l’obreria de Sant Joan de Missa.

---

²⁷⁹Buenaventura Pons, Alfredo: *Ciutadella de Menorca, las fiestas de Sant Joan*. Maó, Menorca, 2008. P. 59

²⁸⁰ *Ibid.* P. 73

²⁸¹ Buxaderas, s.: “Mimar l’ermita”. p. 23

²⁸² Villalonga Hellin, Gerard: “La missa és la síntesis dels sentiments humans i religiosos per Sant Joan” *Revista Especial Diari Menorca*, 2009, p. 15.

²⁸³ [s.n.]: “Missa sí, himne no”, *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998, n°349, P. 58

Aquest acte es mantingué fins a 1877 i es recuperà a 1988. abans s'hi celebrava la missa de caixers. Apart d'aquest acte hem d'observar què és l'objectiu del caragol de Santa Clara que es fa en agraïment a les monges ja que es passa per a dins del pati alhora de fer el caragol.²⁸⁴

S'ha detallat els actes que principalment són els que es fan entorn a les funcions religioses però la festa en sí es plena de referències a la religió i als edificis religiosos. Ho demostra el fet que la cualcada en passar a davant un edifici de culte religiós s'ha de treure el capell en senyal de respecte cap a l'entitat.

Podem establir que tot i el creixent desinterès de la societat pel que fa als actes religiosos quotidians, per Sant Joan fins i tot això canvia ja que alguns dels actes que s'han descrit anteriorment són els que més èxit tenen entre els ciutadellencs.

Una mostra n'és que a la missa de caixers s'ha d'anar-hi amb temps d'antel·lació ja que sinó no es troba lloc per seure, tenint en compte que la Catedral no és un edifici de petites dimensions. Sí bé hem de convenir que la majoria del públic assistent a aquest acte és la gent adulta o més major.

Pel que fa al moment en què l'abadessa de Santa Clara dona la seva benedicció, és un dels més estimats pel poble de Ciutadella i any rere any, emociona a tots els presents. Hem de tenir en compte que les clarisses mantenen durant tot l'any una relació estreta amb el poble tot i viure en clausura.

Després de tot el que s'ha dit, hem de convenir que la religió catòlica no es pot desvincular de cap manera de la festa de Sant Joan si es vol entendre bé el seu significat. A més, s'ha de respectar com a una cosa cultural i que representa la societat de l'època en que s'originà la festa.

---

²⁸⁴ Joan Casasnovas, Bep: "Santa Clara. La festa en la pregària." Revista Especial Diari Menorca, P. 27-28

6.5. REALITAT SOCIOCULTURAL: SANT JOAN VERSUS TURISME

Abans de començar a desenvolupar aquest apartat, anem a veure el que diuen alguns dels autors estudiats en referència al tema:

Gabriel Llompart entorn a les festes de Sant Joan (als anys vuitanta) diu:

*“Una de las fiestas populares más centradas sobre la tradición y con mayor capacidad de convocatoria ciudadana es en la actualidad, en el ámbito de las Baleares, la de San Juan de Ciudadela”*²⁸⁵

Actualment, les festes de Sant Joan s’han convertit en unes festes caracteritzades per visites multitudinàries de persones de totes parts: menorquins, balears, peninsulars i estrangers... Es ben coneguda a Mallorca la fama d’aquestes festes, si bé la majoria dels mallorquins hi han assistit alguna vegada.

Heers també exposa el següent:

*“Naturalmente, para la paz y el buen orden estas diversiones populares, esas grandes afluencias multitudinarias provocan a menudo situaciones ambiguas o peligrosas: (...) mayor promiscuidad (...) excitación del momento y borracheras (...). “En día de fiesta es cuando la ciudad se encuentra más vulnerable, menos bien guardada (...) las costumbres no son las mismas (...) hay más permisividad (...)”*²⁸⁶

Tot i fer referència a les festes de l’època medieval, podem extrapolar perfectament aquest text al que passa avui dia a les festes.

A 1995 Miquel Anglada i Gelabert expressa:

“Som protagonistes i no feim un espectacle vendible. Tenim, ¡Encara gràcies a Déu, la tenim! La ventura de la gratuïtat de les nostres festes. La gent que ve, que de primer moment se sent com a retgirada del trull i de l’esvalot que feim, acaben, protagonistes també i no sols d’espectadors, per endinsar-se en la festa i fan la mateixa bulla que sabem fer nosaltres” “En tenim tanta de sort, que no ens agrada veure que la nostra festa pugui esser tractada com un objecte comercial. (...) Ens agrada veure que la

---

²⁸⁵ Llompart, Gabriel: “La fiesta de San Juan en Ciudadela en el siglo XVIII” a Llompart, Gabriel: *Religiosidad popular. Folklore de Mallorca. Folklore de Europa*. Palma de Mallorca: Jose J. De Olañeta, 1984, p. 495

²⁸⁶ Heers, Jacques: *Op. cit.*, p. 19-20

*Televisió es fa ressó de la nostra festa, però no ens agrada la comèdia de la nostra festa.” “Tenim sort perquè encara ens sentim atrets per l'autenticitat de tot allò que feim nosaltres i que neix de nosaltres.”*²⁸⁷

El que es vol tractar és la gran afluència creixent de visitants que han experimentat les festes de Sant Joan, sobretot en les darreres dues dècades. El que plantegem és fins quin punt això afecta o afectarà al desenvolupament de les festes o a les característiques que la fan única, cosa que a la vegada provoca la visita de més gent. El que fa que ens plantegem una sèrie d'aspectes:

- Tanta gent es bona per la festa en sí mateixa?
- La gent que visita la festa realment la coneix?
- Els visitants respecten la mateixa?
- Tanta afluència en minva la seguretat o el caràcter en sí?
- S'està banalitzant la festa?

Les darreres dècades, les Festes de Sant Joan, podem dir que s'han convertit en una de les celebracions més conegudes a nivell estatal i, sens dubte, a les que hi assisteixen més número de persones de l'Arxipèlag. Aquest és el fet principal pel qual s'ha de mirar cap a enrere i comprovar si això és negatiu per la festa. Sens dubte, el que això provoca és una “**banalització**” de la Festa, cosa que aquest projecte vol evitar.

Uns quants dels motius perquè es creu que la Festa s'està banalitzant són els següents:

- La multitud de gent fa que molts dels actes siguin perillosos o no es puguin dur a terme.
- Gairebé cap dels visitants té idea del que es fa a les Festes o quin significat tenen els seus actes.
- Moltes dels ciutadellencs avorreixen les Festes perquè ja no són el que eren i no passen els coneixements als seus fills.
- Molts d'actes tradicionals perden la importància que haurien de tenir a favor d'altres més atractius pel públic en general.

---

²⁸⁷ Anglada i Gelabert, Miquel: *Op. cit.* p. 10

Ja s'ha vist que el plantejament del treball gira entorn al tractament de la festa com a un compendi multidisciplinar i amb un gran valor cultural, patrimonial i antropològic. El fet es que en els darrers anys, la “banalització de la festa es fa cada vegada més evident.

Una altra cosa apart dels visitants de la festa que també s'ha de tenir en compte és el canvi demogràfic que ha sofert la ciutat sobretot al segle XX. Hem de tenir en compte que al cens de 1900 es recollien 8664 habitants, a l'any 2000 uns 23.000 i en l'actualitat més de 27.000 tot això sense comptar la població flotant de l'estiu. L'antiga noblesa predominant ara està dins la petita societat local donant pas a noves fortunes provinents de la indústria i cada vegada més del sector de serveis. Tampoc la ciutat és la mateixa ja que ha sofert modificacions i sobretot ha crescut.²⁸⁸

El que ens interessa apart de tenir en compte aquests factors, és veure de quina manera ha evolucionat e influït el número de persones que visiten Ciutadella durant les festes.

Anem a veure el que passava a la dècada dels anys vuitanta:

En tenim la visió d'Ignasi Mascaró i Eduardo Delgado en el seu llibret: *La festa de Sant Joan. Notes i comentaris sociològics*. Es comenten que ens afalaga el fet que es faixi publicitat de la festa (què és d'interès turístic nacional) però que realment comença a haver-hi un problema d'espai. Sant Joan ha sofert un procés de “turistificació”: pel que fa al que comporta l'element estrany de la festa, de públic espectador en detriment de la participació popular. Apart, ens molesta que no es compleixin les regles del joc.²⁸⁹

De la dècada dels noranta en tenim varies referències:

En un article de José Maria Pons Muñoz, publicat a l'extraordinari de l'Iris de 1993 afirma: “*hoy se puede afirmar que nuestra festividad santjoanenca ha adquirido prestigio, fama y renombre de ser una de las más bellas fiestas que puedan ser contempladas en nuestro país.*” Denuncia que en el pròxim segle XXI, les festes haurien d'esser el més pures possible, però que: “*(...)lo que más está adulterando la fiesta, es la propia fiesta (...) el gran interés que cada año despierta.*”

---

²⁸⁸ Camps, Antoni i Benejam, Marga: “Ciutadella: vistes d'ahir i avui”, *Revista Especial Diari Menorca*, 2000, p. 56-72

²⁸⁹ Mascaró, Ignasi; Delgado, Eduard: *Op. cit.*, p. 6

Parla de la massificació en els principals actes de la festa, sobretot al pla, que de seguir així aquests no es podran celebrar. Segons aquest investigador, a la dècada dels noranta, Sant Joan tenia la prova de superar la fama, la popularitat i la massificació.²⁹⁰

Un any després trobem varies referències al tema a la revista de l'Iris i el Cap de Ponent. Silve Pons denuncia que la festa de Sant Joan com a quelcom viu, hauria de tenir uns protocols adaptats al seu temps (si fes falta ampliar-los) ja que aquests sorgiren amb la necessitat d'evitar que la festa es descontrolés de la mateixa manera que passa als anys noranta. Es ben conegut per tothom els canvis d'aquesta festa, prova dels quals és el fet que avui dia es dona importància a coses que abans no en tenien com és el primer i darrer toc de fabiol... S'han convertit en tradició coses que fa anys eren una simple anècdota com: el Gato Montés, fer sortir al caixer senyor del balcó de casa seva... Però com ja hem vist en anteriors apartats hi ha coses que també han desaparegut. El que s'hauria de fer apart de magnificar les coses o elements de la festa és també dignificar els que la configuren.²⁹¹

A 2001 trobem un dels altres articles en referència a aquest tema, dit any, Sant Joan coincidia en cap de setmana així que s'esperava una gran afluència de gent. De fa uns anys cap aquí és comú la creença que si cau en cap de setmana hi ha molta més gent, jo mateixa recordo que fa uns anys, el poble no comentava aquestes qüestions. Es comenta a l'article de Marga Benejam que fa un any, es a dir a 2000 el debat de la gent que acudia a Sant Joan passava del carrer a les institucions, Pau Lluch, l'alcalde en aquells moments plantejava la necessitat de controlar o regular l'accés a les festes. Els arguments per defensar aquesta postura són tals com: seguretat ciutadana, higiene i estètica de la festa que queden deslluïdes per la massificació. El batlle es basava en un informe que havia fet la policia d'uns aldarulls provocats dia 25 de juliol de 2000 en el port de Ciutadella. El cap de la policia reflexiona que tant per l'augment de viatges de les navilieres com el tràfic de naus particulars, la massificació i tràfic de passatgers al port en aquests dies fa que la seguretat ciutadana es vegi minvada. Cosa que la Junta Municipal de Sant Joan va demanar al servei de Ports i Litoral que adoptés les mesures necessàries per solventar aquest problema. També es va transmetre aquesta inquietud al Govern Balear.

---

²⁹⁰ Pons Muñoz, José Maria: "La fiesta de Sant Joan en el siglo XXI". Revista Extraordinària El Iris, 1993. p. 66-67

²⁹¹ Pons, Silve: "L'evolució de la festa, sí però..." p. 51

Per pal·liar aquesta gentada que ve el que fa l'Ajuntament és dissenyar un pla específic d'emergència pels dies de festa en el que mobilitzen un miler de persones. Tot això es recull a un document de control de masses d'un miler de pàgines que hi ha a l'ajuntament.²⁹²

Miquel Anglada, un rector que designa capellanes parla així de la massificació: *“La festa estava pensada per a una població de 7000 habitants, els de la Ciutadella antiga, i ara es veu envaïda per una multitud de cavalls i de gent que no hi caben. (La massificació) És imponent però d'altra banda és difícil de controlar.”*²⁹³

Es clar però que si estem parlant de la massificació i els problemes que aquesta provoca, hem de dir que hi ha un abans i un després marcat per la creació de l'Associació Amics de Sant Joan, aquesta es creà a 2005 i es dissolgué a 2008 per falta de suport institucional. Nasqué amb els objectius de controlar la gent que assisteix a la festa, sobretot en els moments més perillosos fent cartells explicatius... Després de cinc anys aquesta associació es dissol per falta d'unificació de criteris i per falta de suport institucional.

Es interessant veure algunes de les accions que duen a terme i analitzar el motiu de la seva existència, impensable fa unes dècades enrere. Anem a veure en què treballaven:

- Habilitar els llocs i diferents infraestructures per evitar incidents.
- Llocs on poder els visitant tenir els serveis mínims (i de pas, tenir-los controlats)
- Campanyes per conscienciar: panells, tríptics, dvds, sms...
- Un DVD: “Heretant sa festa” pels professors que poguessin ensenyar en la festa.
- Reunions amb diferents entitats que tenen a veure amb la festa.

També reivindicaren la supressió de la Junta de Sant Joan, per ells ineficaç i la creació d'una regidoria de les festes així, com entre altres coses, un museu de Sant Joan denunciat el patrimoni de Sant Joan que es troba en males condicions, i la creació de diversos grups de persones per tractar de temes de la festa: un que es cuidés de la festa, un de les informacions que es difonen, una llista de voluntaris, un grup de seguretat... Amb la màxima de la prevenció com a principal objectiu.²⁹⁴

---

²⁹² Benejam, Marga: “Gentada controlada” *Revista Especial Diari Menorca* 2001, p. 91-92

²⁹³ *Id.*: “Hi ha una clara secularització. Entrevista al rector Miquel Anglada.” *Revista Especial Diari Menorca* 2001, p. 34-36

²⁹⁴ <http://www.santjoanweb.com/amics-des-festes-de-sant-joan-informa.html> [consulta 17 agost 2009]

Veiem que de manera espontània es crea un grup de gent (que s'acaba dissolguent) per tractar molts dels aspectes que parlem en aquest projecte.

En el segle XXI cal destacar el fet que ja existeix una regidoria de les festes, assumida a maig de 2009 per Vicente Fontestat qui expressa el següent a una entrevista del Diari Menorca: “*Vull potenciar el voluntariat enmig de la festa*” Aquest fou un dels pioners en la divulgació de la festa amb xerrades i debats als anys setanta amb un programa radiofònic titulat: “Veus joves”.

El primer que es vol fer és editar una guia didàctica adreçada a les escoles per conscienciar els joves sobre els protocols i el respecte de la festa. Es vol donar informació als visitants amb tríptics i dvd's explicatius però també parla de la manca de pressupost de la festa i la voluntat de crear uns pressupostos unificats. Pel que fa a la Junta Municipal de la festa el que s'ha de fer es revisar el document de funcionament de la mateixa per tal que aquesta sigui més operativa.

Sobre els protocols defensa que s'han d'aprovar per unanimitat i que en general la tasca de l'Ajuntament en la festa és de vetllar per l'organització dels serveis, la mobilitat, les infraestructures i la seguretat durant les mateixes.²⁹⁵

Això no fa una altra cosa que demostrar el canvi sofert per la festa en la darrera dècada pel que fa al control de la massificació. Ja hem vist com abans, a les altres dècades ja s'alertava d'aquest “perill” però veiem què és ja en el segle XXI quan es converteix en un veritable problema. A 2000 se'n parla des de l'Ajuntament i a 2005 es crea aquesta Associació per solventar una situació de risc. Però que passa en els darrers anys? La tendència generalitzada és de cada vegada haver-hi més visitants això provoca més problemes i més deslluïment de la festa. Es sabut que avui dia, i amb la retransmissió dels actes més importants de les festes per la Televisió Pública de les Illes Balears molts ciutadells es queden a casa seva perquè es veu millor i no hi ha tanta gent... Aquest és un altra fet que s'ha de tenir en compte ja que es dona des de fa uns cinc anys cap aquí... No és negatiu aquesta difusió televisiva però, no provoca més coneixement de la festa per més gent?

---

²⁹⁵ Bañón, Laura: “El regidor de les festes, Vicente Fontestad, avança les actuacions”. *Revista Especial Diari Menorca* 2009. p. 48

Sant Joan però, no és la única festa a nivell espanyol en la qual es donen tota aquesta sèrie de factors a causa de la “popularitat” de les mateixes i l’afluència de la gent. Parlem dels San Fermín de Pamplona, de les Falles de València, de la Tomatina de Buñol (festa en la que enguany hi participaren una tercera part de visitants), la Setmana Santa sevillana entre les més conegudes. A tots en sonen aquestes festes, les hem vistes per la televisió o si més no tenim ganes d’anar-hi o coneixem algú que hi ha anat. El fet és que es fa tanta difusió de les mateixes (recordem que es retransmeteixen els principals actes per cadenes televisives nacionals: processons de Setmana Santa, la tomatina, “El Chupinazo o encierros”, “la cremà”...) que sembla que les coneixem tant que ho hem de viure in situ. Les festes de Ciutadella encara no han arribat en aquest nivell però corren el risc de fer-ho i, la seva “unicitat” pot arribar a perdre’s per la participació cada vegada més gran de visitants i fent que la festa ja no provoqui els sentiments que provoca avui dia. Sa veritat però és que en tots aquests temes, els mateixos habitants dels llocs on es celebren aquestes festes, tenim una gran dualitat: per una banda, ens afalaga que siguin unes festes conegudes i que surtin per sa televisió o que algú ens en xerri, fins i tot convidem a visitar-les en canvi, després som els primers que ens queixem de la gran massificació i de l’afluència dels visitants... pot ser no hem provocat nosaltres mateixos aquesta situació?

Un altra dels aspectes que cal comentar és l’evolució d’una festa abans i després d’esser nomenada “Patrimoni immaterial per la Unesco”. Tenim el cas concret de la Patum de Berga, cosa que fa que cada any de manera creixent la ciutat de Berga es mobilitzi socialment i econòmicament²⁹⁶. En aquest sentit, són molts els bars que fan el seu “agost” sobretot com més a prop estiguin del centre neuràlgic de la celebració. Tenim el mateix cas a Ciutadella, així, podem trobar alguns que sí que hi tenen benefici en aquesta gran afluència de visitants. El que ens referíem però és que el fet d’algun nomenament o reconeixement per part de la UNESCO, també es pot tornar en contra de la conservació de la mateixa festa (objectiu que tot i això, persegueix el nomenament). Pensem sinó la candidatura d’aquest any de la Sibil·la mallorquina, volem que es transformi en un acte plegat d’estrangers i que perdi tant el seu caràcter únic, com íntim, com religiós? Fixem-nos sinó en els llocs més concorrits de Palma com pot esser La Seu, cada any hi assisteix més públic nombrós a veure la Sibil·la.

---

²⁹⁶ Espelt Albert: “La Patum de Berga. Una altra visió. A: <http://www.festes.org/arxius/patumunaaltrevisio.pdf> [consultat 31 agost 2009]

O bé, pensem també en la tendència de molts ciutadellencs a veure Sant Joan per la televisió perquè al carrer hi ha molta gent....

Tot això ens ha de fer reflexionar, tot allò que ens identifica, que ens sentim com a quelcom propi i únic com són les manifestacions culturals d'aquesta naturalesa, han de perdre el sentit que tenen a causa de fer-se “famoses”? Ja sabem que en alguns casos, aquesta fama ha resultat ésser la salvació d'algunes festes que estaven en perill de desaparició però fins quin punt?

Apart de tot el tema dels visitants, anem a veure quina és la situació actual del turisme cultural a Menorca:

En general, el turisme cultural a Menorca no és que sigui massa abundant però si ja ens fixem en el patrimoni immaterial, veiem que l'oferta entorn al descobriment d'aquest patrimoni és gairebé inexistent i, en una illa tan tradicional com Menorca, és una mancança molt notòria.

Les activitats que es promouen per donar a conèixer el patrimoni cultural de Menorca (apart dels Museus existents) són les següents:

- Xarxa Menorca Monumental: es tracta d'una guia de turisme cultural on hi trobem tot el que es pot visitar a Menorca.
(http://www.menorcamonumental.org/menorca_monumental_cat.htm)
- Rutes pels palaus senyorials de Ciutadella: es fan cada dimarts i dissabte però només permet visitar un palau per dins.
- Visita i recreacions als castells situats al Port de Maó: Sant Felip, La Mola, Fort de Malboroug... (<http://www.ajmao.org/Contingut.aspx?IdPub=1091&Seccio=6>)
La pàgina és la de l'Ajuntament de Maó on trobem tota la informació turística i cultural.
- Visita pels carrers del casc antic d'Alaior: iniciativa començada aquest any amb la que es poden visitar els principals llocs més emblemàtics d'Alaior.
(<http://www.alaior.org/Contingut.aspx?IdPub=1158&Seccio=64>)

A la pàgina web del Consell de Menorca hi ha una secció dedicada exclusivament al turisme cultural. (http://www.emenorca.org/home_ct.jsp?idi=ct)

Pel que fa al patrimoni immaterial i, més concretament a les Festes que es celebren a durant tot l'estiu a cadascun dels pobles amb el cavall com a protagonista, tenim uns espectacles eqüestres i la fira del cavall celebrada a l'hivern. Tot això sense fer referència a les Festes.

Amb tot el que s'ha dit, podem apuntar que la Xarxa Menorca Monumental és una iniciativa de fa poc que intenta promoure aquest tipus de turisme cultural. Tot i esser una de les referències pel turisme, encara hi falten referències al patrimoni immaterial de l'illa.

Es podrien parlar de moltes coses detallant cadascuna de les mateixes però resumint, el que passa es que hi ha tanta gent que visita les Festes sense saber res de les mateixes que fa que no les respectin i que aquestes perdin el seu sentit.

D'altra banda, també s'ha de tenir en compte que els visitants no són massa informats del que es fa i són poques les iniciatives que es duen a terme durant l'any per canviar aquesta situació. La raó d'esser de tot aquest projecte no és evitar que venguin tants de visitants ja que això és impossible sinó que almenys, els que venen coneguin de veritat la festa i la respectin pel gran valor que té.

Joan López Casasnovas ens fa un repàs del lèxic creat a partir de Sant Joan però també ens fa la reflexió que en moltes ocasions són els propis autòctons qui desprestigien més la festa...²⁹⁷

---

²⁹⁷ López Casasnovas, Joan F. : "Festa i diversitat" Especial de Sant Joan, El Iris, 1994. P. 61

6.6 RECAPITULACIÓ

Per començar aquesta conclusió dels aspectes antropològics de la festa de Sant Joan, anem a reflexionar la següent frase:

*“Les nostres festes són molt més que uns rituals dignes de ser coneguts i estudiats antropològicament, perquè per a nosaltres esdevenen símbols, cristal·litzacions històriques, d'experiències col·lectives, elements d'identificació, més enllà del seu valor intrínsec o folklòric”.*²⁹⁸

Estic d'acord amb la mateixa però crec també que s'ha de diferenciar que els símbols que per nosaltres de aquesta festa es poden considerar elements antropològics de la mateixa. Es a dir, penso que s'ha de fer un estudi des de varis punts de vista per poder entendre el conjunt del fenomen estudiat i que clar, la perspectiva de la gent del poble (entesa com a antropologia) no hi pot quedar al marge, tot no essent un especialista en aquesta matèria.

Degut a la formació històrica, crec que en aquest apartat hi ha elements que no es podrien considerar totalment des del camp de l'antropologia però crec que en conjunt s'arriba a la visió que es pretén donar.

A través dels diferents apartats crec que arribem a una conclusió general i compartida i és que les Festes de Sant Joan són quelcom viu i en constant canvi que està en perill a causa de la “massificació” i “turistificació” que s'augmenta any rere any. Només cal veure el que diu Rafael Oleo al segle XIX quan comenta que el menor nombre de cavalls i de gent feia possible que es complissin els horaris acabant el caragol de Santa Clara a les nou del vespre²⁹⁹, mentre que avui dia en moltes ocasions dura fins les quatre o les cinc de la matinada...

També veiem però que els temps canvien i que s'intenten fer coses per millorar la festa en el cas de les funcions de la regidoria de les festes.

---

²⁹⁸ *Ibid.*

²⁹⁹ Al·lés Serra, José: “Las fiestas de San Juan: ayer y hoy.” p. 59

7. PROPOSTA DE GESTIÓ: PROJECTE D'UN CENTRE D'INTERPRETACIÓ DE SANT JOAN.

Per totes les raons esmentades i les definicions comentades, es creu que una de les millors maneres per donar una alternativa turística en l'àmbit del patrimoni cultural i per conservar la personalitat genuïna de les Festes de Sant Joan és crear un centre d'Interpretació sobre les mateixes.

Els centres d'interpretació són dissenyats per: *“estimular a los visitantes a recorrer el lugar, presentar una síntesis comprensible de sus valores, facilitar un entendimiento y brindar una información que dé profundidad y amplitud a toda la visita”*³⁰⁰

L'expressió museogràfica del patrimoni immaterial i local és avui dia un dels temes més “de moda”, una de les opcions és la interpretació, en el mode de centres d'interpretació. No es pot eludir ni el caràcter material ni immaterial del patrimoni. Tots tenim present la imatge del museu en què hi ha exposats diversos objectes que representen un moment concret i una cultura determinada, però, i els aspectes immaterials? El fet que la festa sigui un element amb molts de matisos fa que la proposta de gestió de la mateixa s'hagi d'ajustar al seu caràcter i no ser només un mostrari de peces que hi tenen a veure. Ha d'esser quelcom actiu, en constant canvi i renovació i, per suposat amb una múltiple oferta d'activitats i serveis. L'estructura que pot aglutinar totes aquestes característiques és, com ja hem esmentat el centre d'interpretació, a través d'aquest el que es vol aconseguir és:

- Dinamitzar Ses Festes de Sant Joan de manera que siguin un referent cultural i patrimonial durant tot l'any. (Desestacionalització)

Aquesta és la finalitat darrera del projecte que estem descrivint i per complir-la s'han dibuixat una sèrie d'objectius generals:

- 1.- Activar culturalment el panorama turístic de Ciutadella i de Menorca.
- 2.- Fer partícips als habitants de la seva cultura i el seu patrimoni.

---

³⁰⁰ Morales, Jorge: *Guía práctica para la Interpretación del Patrimonio*. Sevilla: Consejería de Cultura de la Junta de Andalucía, 2001. p. 263

3.- Investigar tots els temes sobre ses festes de Sant Joan i la història de Ciutadella de Menorca.

4.- Divulgar tots els coneixements adquirits.

5.- Tractar tots els aspectes de la festa a través del centre d'interpretació.

El mitjà i marc on s'aconsegueixen tots aquests objectius, és el centre d'interpretació sobre Sant Joan. L'opció de la interpretació (ja descrita anteriorment), permet conèixer, investigar i divulgar el patrimoni a través d'una actitud dinàmica que romp amb la forma tradicional i estàtica i que respon a les necessitats actuals d'una política cultural activa i que pretén emprar els testimonis del passat per entendre el present. A més s'ha de tenir en compte que la visió localista no ha d'ésser la única sinó que s'ha de combinar amb d'altres per tal d'enriquir-ne més el contingut.³⁰¹

El que es vol, és integrar turisme i patrimoni de manera sostenible i sense ser una sobreexplotació de la festa però sí la conservació i el gaudiment d'aquest patrimoni per part de tota la població. Es tractaria d'un projecte de dinamització turístic-cultural que es basa en una sèrie de productes d'aquesta naturalesa, adequats a l'entorn, als visitants i als recursos que difonen. Hem de tenir en compte que el patrimoni pot sortir rentable en la mesura que es diversifiquen els sectors productius i a la vegada es conserva aquest patrimoni. Aquests tipus de projectes ens els descriu un article de la revista de Bogotà "Turismo y sociedad":

Aquests projectes, solen estar caracteritzats per l'associació a un territori, un fet cultural del mateix i un model de desenvolupament local amb destinataris visitants (atrets per una oferta diversificada i de qualitat) i la població local (en segon plànol) Els objectius són els següents:

- Creació de productes culturals d'ús turístic. Que puguin cobrir la demanda turística de patrimoni cultural en aquest cas. Fomentar el turisme cultural.
- Donar a conèixer el patrimoni cultural, facilitar la participació i ús, valoració i conservació.
- Aconseguir una rendibilitat política.

---

³⁰¹ Vicente Guitart, Carles: *Op. cit.* p. 30

La metodologia consistiria en la interpretació del patrimoni i els agents serien els següents: tècnics culturals d'origen, polítics i els dissenyadors i executors del projecte. Aquest tipus de projecte tenen avantatges e inconvenients. Els primers són:

- Solen esser projectes originals impulsats per voluntat política.
- El cost econòmic es veu recuperat pels beneficis culturals i turístics que a la vegada repercuteixen a la població local.
- Solen encarregar-se empreses de petit-mitjan tamany, cosa que afavoreix al sector.

Inconvenients:

- Abandonament o inconstància de l'Administració.
- Oportunisme polític i poc suport de la població.
- La professionalització del projecte i la relació amb la comunitat haurien d'esser aspectes complementaris que requereixen d'una poca ètica professional, cosa que es troba a faltar.³⁰²

Sa veritat es que s'ha reproduït aquest model perquè concorda amb molts dels objectius que es plantegen en el centre d'interpretació però amb un doble matis que volem remarcar:

- en el nostre cas, tot i ser un centre dissenyat per promoure el turisme cultural, la relació amb la població local i la participació d'aquesta amb el centre ha d'esser un objectiu primordial.
- Tot i que ja es sap que els projectes culturals o patrimonials sempre van lligats a un projecte polític o a una administració pública, en la mesura del possible aquesta hauria d'esser mínima. Es a dir, que el centre comptés amb una forma de finançament mixta entre privada (derivada dels ingressos propis) i pública.

---

³⁰² [s.n]: "¿Proyectos patrimoniales o turísticos? Heritage o turistic projects? Turismo y sociada. Vol. VI, n°3 2004 A: <http://mail.udgvirtual.udg.mx/biblioteca/handle/20050101/1249> [consultat 1 setembre 2009]

Entorn al primer aspecte, podem comprovar el fracàs dels centres en aquests dos exemples en quant només es dissenyen cara al turisme. Es tracta del centre d'interpretació de Zafra "Las voces de la ciudad" conegut per la població local com "la casa del turista" o el cas del centre de Montefrío (Granada) on no es comptà amb l'opinió del poble i ara està tancat ja que mai va ésser acceptat entre la població.³⁰³

Com a exemple a seguir a nivell nacional, tendírem el cas andalús, un dels casos en que es fan moltes gestions entorn al patrimoni, un clar exemple n'és el Instituto Andaluz de Patrimonio Histórico (i la seva revista). En quant a centres d'interpretació, es vol crear una "Red de Centros de Interpretación del Patrimonio" aquesta red està estructurada a dos nivells, el territorial i el de lloc. El Centre d'Interpretació Cultural territorial és allà on conflueixen totes les estratègies patrimonials d'un territori determinat, en són molts els exemples: CIP de Almonaster de la Real dedicat al patrimoni d'influència islàmica de la Sierra de Huelva o el CIP de Zalamea la Real dedicat a la cultura dolmènica de Huelva. Els centres de "sitio" són aquells que fan una interpretació del lloc concret com: el CIP de Alajar sobre Arias Montano y la Peña de Alajar o els dedicats a un jaciment concret. També n'hi ha de caràcter supraterritorial, és el cas del CIP de la Prehistòria d'Andalusia que n'abarca tota la comunitat.

Es tracta el centre d'interpretació com: "(...) *diseñado con un espacio expositivo contemporáneo y didáctico, al que se incorporan los últimos avances tecnológicos en la interpretación del patrimonio.*"³⁰⁴

---

³⁰³ *Ibid.*

³⁰⁴ Martínez García, Julián: "Paisajes milenarios: centro de interpretación de la Prehistoria en Andalucía." *Arqueología y museos*. 2005 p. 125-136

7.1 PROPOSTES ANTERIORS: EL MUSEU DE SANT JOAN

Abans de veure punt per punt les parts amb les que comptaria aquest centre, hem d'analitzar les propostes anteriors que han existit per gestionar la festa. Principalment el que sempre ha estat una reivindicació històrica és un Museu de les Festes de Sant Joan. A 1992 ja es comenta que el projecte de crear un Museu de les festes ja ve d'antic, abans a les dependències locals, on s'hi ubicava el museu local eren diferents els elements de Sant Joan que s'hi exposaven. Es diu una cosa molt clara i que s'ha anat reivindicant al llarg del treball: *“El museu permetria que la festa es pogués conèixer durant tot l'any. Els ciutadellencs podrien descobrir objectes de caire històric que recorden aspectes i vivències de Sant Joan. Els visitants podrien conèixer una festa de la que segurament han sentit parlar molt però que no poden veure.”*

El promotor n'era Jaume Marqués Ramis, al·legant que a l'Ajuntament hi havia molts dels elements que podrien formar part d'aquest museu, com pot ésser la carota més antiga que es conserva, que data de 1973 quan es començà a donar una carota a l'Ajuntament cada any pel futur museu.³⁰⁵ Així podem demostrar l'antiguitat de la demanda. Apart de la creació d'un museu monogràfic de les festes també es proposà en motiu de la creació d'un museu municipal a 1935, una secció dedicada a les festes. Aquest museu, entre altres coses, albergava *“(...) objetos propios de la típica y tradicional fiesta de San Juan”*. Dit museu tancà les seves portes als anys vuitanta per l'ampliació de les dependències de la Policia Municipal i això va fer sorgir la reivindicació d'un museu monogràfic. Per suplir aquesta mancança, el que ha fet l'actual museu situat al bastió de Sa Font és realitzar algunes exposicions temporals sobre la festa sobretot en dates pròximes a la mateixa. Fins i tot, a 1997 s'organitzà una exposició de carotes de diferents autors les quals es posaren a la venda per tal de recaptar fons per el futur museu.³⁰⁶ Jaume Marqués Ramis, regidor de cultura d'aquell any el volia inaugurar aquella mateixa legislatura... A l'entrevista que se li fa parla com si fos ja una realitat ja que li demanen fins i tot quins dies romandrà obert. És curiós com també se li demana perquè es fa promoció de la festa per Internet si hi ha prou gent que

---

³⁰⁵ [s.n.]: “Museu de Sant Joan. Un projecte perquè Sant Joan es pugui veure tot l'any”. *Revista Especial Diari Menorca*, 1992, p. 37

³⁰⁶ Al·lès Salvà, José Manuel: “El Museu de Sant Joan”, *Revista Extraordinària El Iris* 2000, p. 55

la visita, el regidor respon dient que el que es dona per Internet és la informació que es demanda.³⁰⁷

El Museu però no és la única proposta de difusió de la festa, a una altra revista de les consultades hi trobem la proposta de crear uns “itineraris santjoanencs” en un article de 1993 l'autor fa la següent denuncia: “(...) *durant tres-cents seixanta-quatre dies a l'any (...) ningú recorda que allò és el Pla de Sant Joan.*”³⁰⁸ En el mateix sentit Gabriel Julià ja fa una reivindicació de la conservació del patrimoni fins i tot entesa com una inversió posant l'exemple de moltes ciutats històriques que han aconseguit combinar el seu caràcter històrico-monumental amb les demandes actuals, fent-lo així rentable. Denuncia la manca d'un estudi de la conservació del casc antic de Ciutadella i de la seva terciarització si aquesta fa que es pugui conservar en un bon estat.³⁰⁹

En la mateixa línia però uns anys després, a 1999, J. Simó Gornés Hachero, arqueòleg i diputat del Parlament de les Illes Balears per Menorca, escriu un article entorn al patrimoni històric i els potencials de Ciutadella en aquest camp. L'autor ja parla de la moda del patrimoni històric, ja patent a finals del segle XX, a causa, entre altres coses de la demanda de cultura i oci cada vegada més creixent, de la valorització del propi patrimoni i el recent fenomen turístic. Pel que fa a Ciutadella, esmenta: “*Seria molt complex i llarg definir i sistematitzar tots els recursos patrimonials de Ciutadella, El propi conjunt històric, el centre de la ciutat és un dels més polits de la Mediterrània*”³¹⁰ De la festa de Sant Joan diu el següent: “*Aquesta és l'experiència individual (la sentimental) i alhora col·lectiva és la que s'expressa durant les festes tradicionals, especialment Sant Antoni i Sant Joan. (...) Aquest és sens dubte un valuós potencial patrimonial, allò que no està escrit que hem heretat, impregnat de mediterraneïtat.*”³¹¹

Vistes les alternatives o comentaris a la conservació del patrimoni a Ciutadella i en concretament Sant Joan. Anem a veure la proposta que es fa en aquest projecte de gestió de la festa en el qual es pretén que s'aglutinin totes aquestes coses abans descrites i que, per suposat sigui una institució dinàmica i en contacte amb la societat.

---

³⁰⁷ Buxaderas, Sandra: “Entrevista a Jaume Marquès Ramis.” *Revista Especial Cap de Ponent*, 1997 n°301 p. 28-29

³⁰⁸ Julià Seguí, Gabriel: “Itineraris santjoanencs; Es Pla de Sant Joan” *Revista Especial Diari Menorca*, 1993, p. 21-25

³⁰⁹ *Ibid.* p. 23 i 25

³¹⁰ Gornés Hachero, Simón: “Ciutadella: cultura i patrimoni històric.” *Revista Especial Diari Menorca*, 1999, p. 90-93

³¹¹ *Ibid.* P.93

7.2 SITUACIÓ I CARACTERÍSTIQUES ESTRUCTURALS

El centre d'interpretació, s'ubicaria en el “Molí des cavallitos” o “de Ses Roques Llises” molí situat a les afores de Ciutadella.

De fet, aquest molí compta amb una vinculació molt estreta amb les festes de Sant Joan. El dissabte de Sant Joan, quan sa “cualcada” torna de Sant Joan de Missa, passen pel carrer on s'hi situa el molí i allà els hi entreguen una canya verda.

Apart d'esser un dels pocs molins que hi queden dels catorze que hi havia a Ciutadella a principis del segle XX (juntament amb es Molí d'Es Compte), aquest compta amb una representació a la façana a mode de fris dels caixers i cavallers de la cualcada de Sant Joan. És un moment de la festa poc conegut pels visitants i on s'hi troba molta gent de Ciutadella. D'aquí el seu nom popular “Molí d'es Cavallitos”. De fet, l'any passat, el cartell guanyador per representar les festes d'aquell any fou el de Joan Daben i representava com els cavallitos sortien del fris i prenien vida per anar a fer un suposat caragol. (Veure diapositiva 2) Daben en una entrevista reivindica el valor patrimonial del molí i el proposa com a seu del Museu de les Festes de Sant Joan, diu: “(...) és un lloc que forma part de la festa i és patrimoni històric dels ciutadellencs (...) a efectes turístics i comercials (el museu) seria únic (...) seria una inversió per la cultura perquè Sant Joan és part de la nostra història.”³¹²

Des de que es posà en venta, el gener de 2007 (sortia a la premsa el 19 de gener) per 1'5 milions d'euros, tot ha estat polèmica. El mateix mes, dia 23 els mitjans de comunicació publiquen que és un element protegit pel PGOU.

Fou construït l'any 1830 i s'utilitzà com a molí per la producció de farina fins a 1942. Les pintures que hi podem observar restaurades al 2006, són de l'any 1880, compten amb la figura de disset cavalls i sa somereta. A la vegada, a 1940 l'Ajuntament hi afegí una franja estucada. Sens dubte el seu caràcter historicoartístic és molt important i s'ha de valorar. Mateu Juan, el fill del primer moliner, promogué a 1860 l'edificació de la vivenda que hi ha actualment. El solar ocupa uns 670 metres quadrats dels que 260 corresponen a l'antic molí, encara es conserven però el pati i la torre. Actualment Marta Juan Benejam i Josep Maria Juan en són els propietaris.

---

³¹² [s.n.]: “Es Molí podría ser el Museu de Sant Joan”, *Diari Última hora Menorca*, 22/05/07

L'Associació de veïns del barri de Es Cavallitos de Ciutadella instà a que l'administració o algunes institucions com la Caixa, comprin el molí que fa un any i mig que està en venda. Volen que revitalitzi la zona amb algunes estructures de les que manca el barri: centre social, el museu de Sant Joan, bar...³¹³

Per la seva part, l'Ajuntament respongué a la instància dels veïns, que no comprarà el molí en aquesta legislatura perquè no és una cosa prioritària i ja es tenen dos altres museus. La concejal de Cultura Antònia Gener diu que està destinat a ésser públic però no en aquesta legislatura. Per la seva banda, Amador Marí de Patrimoni veu indiferent que sigui públic, l'important és garantir la protecció dels immobles catalogats.³¹⁴

Per totes les raons que s'han exposat aquest molí es idoni per ubicar-hi el centre d'interpretació concretament per així:

- Conservar aquest bé patrimonial donant-li un ús cultural.
- Dotar d'alguns equipaments al barri que li manquen.
- Ubicar el Centre a un lloc significatiu de les Festes.
- És un lloc de fàcil accés.

Parts amb les que comptarà el centre:

En general, ha d'ésser respectuós amb el seu entorn i, sobretot ha d'ésser humà i estar atès per persones especialitzades en la interpretació del patrimoni i, també molt important en saber transmetre i tractar bé a la gent.³¹⁵

1.- Recepció. (Presentació, diapositives 5-7)

La primera cosa que es trobarà el visitant quan entri al centre, és un petit espai de recepció. Aquest, comptarà amb varis mòduls:

- Una "recepció" on hi haurà una persona encarregada de donar tota la informació necessària sobre el centre. Serà l'encarregada de les tasques administratives: donar hores als grups que les concertin, atendre les cridades, atendre al públic, cobrar l'entrada...

---

³¹³ "Es Cavallitos propone la compra de Es Molí como sede del museo de Sant Joan", extret de www.santjoanweb.com [consulta maig 2008].

³¹⁴ [s.n.]: "Ciutadella descarta comprar ahora Es Molí des Cavallitos por no ser "prioritario"", *Diari Última Hora Menorca*, 12/04/08.

³¹⁵ Morales, Jorge: *Op.c it.* p. 265

- Una moble amb fulletons sobre llocs d'interès cultural de Menorca, que el centre consideri que són imprescindibles pels turisme cultural menorquí.
- Un petit expositor on hi haurà les publicacions que faixi el centre i que estiguin per vendre.
- Al costat de la recepció també s'hi posaran els articles de “merchandaising”.
- Hi haurà un panell explicatiu amb el plànol del centre i els espais que hi trobem a cada pis. S'informarà també del preu de la visita a l'exposició i dels descomptes...
- Il·luminació natural en la mesura del possible.

Aquest primer espai servirà per orientar al visitant tot just entri al centre.

2.- Sala d'exposicions. (Presentació, diapositives 8-11)

Aquesta sala tindria com a funció, albergar exposicions temporals sobre les Festes de Sant Joan, és un dels espais més importants del centre. Serà una sola sala molt ample. En un principi es creu que seria millor que no hi hagués una exposició permanent perquè així, la gent de Ciutadella sobretot, acudís al centre en varies ocasions, no només a veure una exposició. Però si amb el temps es veiés que millor posar-hi una exposició permanent es podria fer, de fet cualsevol que fos l'exposició que es fes, hauria de estar montada a partir de les darreres tecnologies i amb un discurs expositiu modern en el qual predomina la imatge que el text, es a dir l'element audiovisual estaria molt present. El que es pretén es que la transmissió dels coneixements sigui el més didàctica i participativa possible de manera que la gent aprengui disfrutant a la vegada i de manera dinàmica, no estàtica.

En aquest espai es cobraria una entrada de tres euros com a preu general i una de dos euros de preu reduït.

Característiques de l'espai:

- Sala de mitjana, no massa gran, adaptada a la infraestructura del molí.
- Ha d'esser funcional per poder muntar i desmuntar les exposicions.
- Ha d'estar separada visiblement dels altres espais del centre.

- La il·luminació juga un paper primordial, per això es millor construir finestres altes que es puguin tapar en un moment donat.³¹⁶

Millor si s'ubica en un pis diferent d'on hi ha les altres sales per poder controlar que els visitants hagin abonat l'entrada per poder visitar-la.

Algunes de les exposicions que es podrien fer són:

- La vestimenta dels cavallers i cavalls de Sant Joan.
- Les carotes (l'Ajuntament conserva un fons no visitable d'una carota de cada any). Dues no es rompen, una se la queda l'Ajuntament i l'altra el caixer senyor.
- Evolució de la festa a través de les imatges.
- Els cartells de Sant Joan (com que cada any és diferent, seria interessant fer-ne una exposició). Igualment es podria fer amb les estampes que es donen a la missa de Caixers que canvien cada any. De fet a n'aquesta pàgina web, apareixen els cartells des de 1971 i les estampes des de 1969.
<http://santjoan.ajciutadella.org/imggaleria/galeria.aspx?Idgaleria=34&IDMAX=933>
- Els testimonis de Sant Joan (muntar una exposició amb les vivències i records de les persones que han viscut Sant Joan des d'una determinada perspectiva)
- El patrimoni i Sant Joan (exposar en maquetes o a través de fotografies quin és el patrimoni, material en aquest cas, que forma part activa de la festa, fent un semblant històric de cadascun dels llocs.)
- Els sons de Sant Joan...

Així successivament, la idea es tractar les festes des d'una altra perspectiva, des de tots els punts de vista possibles i a través de tots els mitjans. Les característiques principals de les exposicions serien:

- Fàcils d'entendre per tot el públic.
- Amb molta imatge i poc text.
- Missatges molt clars i vistosos.
- Cada exposició hauria de tenir un caràcter propi i molt diferenciat de les altres.
- A ser possible, el visitant hauria de poder interactuar.
- Utilitzar recursos expositius variats: reconstruccions virtuals, maquetes...

---

³¹⁶ Ibid. p. 267

De fet, això és molt costós econòmicament parlant, en el cas d'optar per l'exposició permanent, aquesta canviaria cada cert temps ja que la festa és una cosa viva i es renova cada cert temps. Hi hauria elements de tot el que s'ha dit anteriorment: vestimenta, art santjoaner, patrimoni...

3.- Sala de projeccions i conferències.

Ha d'esser un espai més o menys reduït, amb una capacitat d'unes cinquanta persones assegudes. S'ha de diferenciar l'espai entre el petit escenari on s'hi situaran els conferenciants o la pantalla de projecció de la resta de la sala.

Ha de possibilitar un doble ús a l'espai de la paret del fons:

- Ubicar-hi una taula per situar-hi els conferenciants.
- Tenir una pantalla de projeccions enrotllable que es pugui muntar i desmuntar.

Ha de comptar amb:

- Megafonia.
- Il·luminació especia a l'escenari.
- Finestres que es puguin tapar.
- Sortides d'emergència.³¹⁷
- Aire acondicionat i ventilació.
- Un ordinador.
- Equipament informàtic adequat.

4.- Sala de tallers i activitats.

Aquesta sala està pensada per poder oferir alguna activitat alternativa sobretot als escolars que venen a visitar el centre. Ja sigui a través del col·legi o amb els seus pares.

Es tracta d'una sala amb dues taules molt grans amb cabuda per unes vint alumnes no massa gran. La idea es que quan ens visitin un grup d'escolars, apart de fer la visita al centre i veure l'exposició que tinguem en aquell moment, puguin després aplicar els coneixements adquirits a través d'una activitat relacionada amb el que han vist.

---

³¹⁷ *Ibid.*, p. 266

Són diferents autors que opinen que en els centres d'interpretació no hi ha lloc pels nins però com que aquest pretén esser un referent cultural de Ciutadella, un dels col·lectius més important és el dels fillets. Això sí, les visites d'aquests s'han de fer entre setmana almenys grups molt grans, per no molestar als visitants que venguin a veure el centre i l'exposició.

5.- Biblioteca especialitzada.

La seva funció principal és recopilar tota la bibliografia que existeix sobre les Festes de Sant Joan. Però també, en la mesura del possible de la història de Ciutadella de Menorca ja que aquesta és una de les mancances del municipi.

Els llibres estarien exclosos de préstec i es consultarien en la sala, a excepció dels exemplars que se'n tenguí més d'un que aquest sí que es poden prestar.

Apart d'això, el funcionament seria el d'una sala d'investigadors, es a dir, amb unes tres o quatre taules amb il·luminació pròpia. Així, la sala seria de reduïdes dimensions i amb la capacitat d'un vint persones assegudes.

L'ambient serà tranquil i de concentració per les persones que estan utilitzant l'espai. S'hauria de disposar d'un ordinador amb la base de dades de la biblioteca perquè l'usuari pogués fer cerques. A ser possible, s'intentarien recuperar les revistes específiques que surten cada any a la premsa local sobre Sant Joan.

Hi hauria una persona encarregada d'aquest espai que tindria tasques com: recopilació i compra de materials, catalogació del fons, préstecs, informació general...

6.- Cafeteria

Es situaria a l'exterior del centre, en el pati del molí per diverses raons:

- Per guanyar espai a l'interior.
- Per esser un entorn idoni per fer una cafeteria.
- Per facilitar l'accés als veïns i al públic en general sense la necessitat de visitar el centre per anar a la cafeteria.
- Per atreure més visitants.

Seria totalment respectuós amb el medi on s'ubica i no tindria més de deu taules. Es posaria un "toldo" per a l'hivern poder estar també a defora. Aquesta cafeteria, seria donada mitjançant concurs públic a una empresa privada.

7.- Banys

Estarien situats a la zona de l'entrada i serien dos. Un pels homes i un altre per les dones i els minusvàlids. No ha d'esser un espai molt gran sinó més bé amb un bany per cadascun dels espais.

8.- Altres.

1.- Disseny d'acord amb l'arquitectura local: integrant l'estructura del molí i conservant alhora els elements més destacats.

2.- Edifici adaptat als discapacitats: rampes per accedir al centre, bany per minusvàlids..

3.- Aparcament pròxim i propi.

4.- Seguretat: sortides d'emergència, equipament per possibles incendis, alarmes...

5.- Personal adequat i suficient.

6.- Horaris amplis i amb torn de matí i horabaixa:

Dilluns-divendres: Matí: 9-14 h. Capvespre: 17-20 h.

Dissabtes: Matí: 9-15 h.

Diumenges (a l'estiu i per visita a l'exposició): Matins: 9-15 h.

Poden canviar els dies que s'organitzin esdeveniments específics.

7.3 ACTIVITATS POSSIBLES I PROPOSTES DE DIFUSIÓ.

Apart de tot el que ja hem explicat a través de la possible estructura del centre, es vol comentar una sèrie d'activitats que es podrien dur a terme al centre o programades pel mateix. Tot amb un objectiu: esser un referent cultural per Ciutadella apropant el patrimoni als visitants.

- Cada cert temps, el centre organitzarà una sèrie d'esdeveniments culturals sobre un tema determinat de Sant Joan o de la història de Ciutadella. Ja en forma de **jornades, cicle de conferències, col·loquis, cicles cinematogràfics...** Com a mínim, hauria d'organitzar-se una activitat així una vegada cada mes. El que també es crearia són les Jornades d'Estudis Històrics Locals de Ciutadella. Actualment, en duu a terme una cosa similar la fundació Martí i Bella però per poder crear coneixement, les jornades anuals amb comunicacions i conferències en les que es puguin aportar molts coneixements sobre la història de Ciutadella.

Apart de promoure activitats de caire investigador, el centre hauria de participar o donar almenys algun tipus de suport en aquests esdeveniments, encara que no fossin organitzats pel mateix.

- **Publicació de coneixements.**

Arrel d'aquests esdeveniments i d'altres similars, s'han de publicar els coneixements exposats per poder consultar-los i poder analitzar-los. Per suposat, a la biblioteca del centre hi serien els exemplars, que també es posarien a la venda.

- **Activitats exteriors al centre:**

- Itineraris pels espais més emblemàtics de les festes de Sant Joan: una gran mancança de Ciutadella es que no es fa res entorn a les festes menys en el moment en què es celebren. Una bona proposta és la de fer un itinerari pels llocs protagonistes de la festa perquè els visitants els puguin conèixer sense la necessitat d'assistir a les mateixes. Alguns dels llocs imprescindibles seran: Sa plaça d'es Born, Ses Voltes, S'ermita de Sant Joan de Missa, Es Plà, Es convent de Santa Clara, el palau senyorial del caixer senyor que participés en el bienni corresponent. A la vegada, és faria un recorregut pel centre antic de la ciutat què és on es desenvolupen els actes més importants de la festa.

- Visita a les cases senyorials: Ja s'ha comentat que l'Ajuntament de Ciutadella organitza unes rutes per les cases senyorials de Ciutadella. Realment però, només se'n visita una, la resta estan tancades al públic tot l'any. El que es proposa es que cada bienni, el caixer senyor què es protagonista de les Festes, obri les portes de la seva casa per tal que es pugui visitar. Es una manera de poder conèixer aquest patrimoni, es sap que avui dia la noblesa de Ciutadella passa mals moments per poder mantenir els palaus i per això molts es venen a estrangers, això els podria suposar una ajuda extra.

- Tallers específics.

Dedicats principalment als més petits, es farien tallers amb el tema de Sant Joan com a rera fons. Es durien a terme quan les escoles visitessin el centre o en algun cap de setmana que s'organitzessin visites familiars al mateix. Alguns tallers serien: gastronomia santjoanera, feines agrícoles, el cavall, la vestimenta...

Aquestes són algunes de les propostes que fan del centre un espai dinàmic i viu amb el patrimoni com a rera fons i com a protagonista.

Difusió

Tots sabem la importància que té la difusió en el camp del patrimoni i la cultura, així com en molts d'altres. Per això, aquest tema ha d'estar molt ben cobert pel centre. Per difondre les activitats i els esdeveniments que organitza, s'ha pensat en dues vies:

- Pàgina web:

Avui dia, la majoria de gent, sobretot els visitants, abans d'anar a un lloc miren per Internet els horaris, els preus, la situació,... per això, és imprescindible que el centre disposi de tota aquesta informació a la xarxa.

Apart, el portal també inclouria la programació del centre i altres informacions com: aspectes de la Festa de Sant Joan, un fòrum d'opinió... S'inclouria un apartat de fotografies sobre Sant Joan de manera que la gent de Ciutadella la visités per això i, a la vegada es topés amb la informació del centre i les seves activitats.

La pàgina també serviria per recaptar doblers ja que es podrien descarregar coses: melodies, fons de pantalla a través de missatges de mòbil.

- Publicitat: Mitjançant cartells... el centre ha d'anunciar la seves activitats.
- Publicacions: en aquest cas, es difonen així les investigacions promogudes pel centre.

Associació “Amics de Sant Joan”

Ja es sap que a vegades, crear aquest tipus d'associació és perjudicial per segons quines institucions però en el nostre cas, seria el donar un lloc on reunir-se i un suport en aquesta associació que té com a únic fi preservar les Festes de Sant Joan.

Apart d'esser una manera d'involucrar la gent del poble activament amb el centre faria que no fos una cosa merament institucional sinó que fos pròxima als ciutadellencs i a tothom ja que si un centre d'aquestes característiques no s'integra a dins la societat local no té sentit.

Aquesta associació es va crear ja fa uns anys per protegir la Festa però desgraciadament s'ha dissolt per problemes interns. Algunes de les actuacions que duïen a terme eren importants, com la de fer un passadís durant els Jocs des Pla perquè els cavalls tinguessin lloc per passar...

Amb això, el centre també serviria de lloc de trobada dels veïns, de la gent del poble organitzant trobades populars com: concerts, ballades populars, “berenetes”...

7.4.- PERSONAL I RECURSOS

Es creu que perquè el centre tingui un bon funcionament i compleixi els objectius, el personal ha d'esser especialitzat. Les persones necessàries serien:

- Un/a director/a del centre que ha de supervisar tot el que es duu a terme al centre.
- Un/a coordinador/a responsable del departament d'investigació i de publicacions i de didàctica.
- Un/a recepcionista encarregada de donar la informació general al visitant.
- Un/a bibliotecari/a que s'encarregués de la biblioteca específica.
- Dos becaris/becaries que donarien suport a l'àrea didàctica i d'investigació.

Pel que fa al finançament del centre, s'havia pensat en una forma mixta de poder dur-ho a terme, per una banda, a través d'activitats pròpies del centre i de l'altra per part de subvencions públiques però en la mesura del possible hauria d'esser una entitat autosuficient.

Fins aquí la descripció del projecte del centre d'interpretació de les Festes de Sant Joan. Tot i no entrar en massa detalls es creu que amb les línies mestres que s'han dibuixat un es pot fer una idea de com seria aquest centre... A més, hem de tenir en compte que avui dia, Menorca no compta amb cap centre d'aquestes característiques (sí de medi ambient, centre situat a l'Albufera d'es Grao) pel que fa a patrimoni cultural. És una infraestructura que donaria resposta a una gran mancança de l'illa entorn a l'estudi del patrimoni immaterial i del turisme cultural.

8.- RECAPITULACIÓ FINAL

Anem a fer una recapitulació del treball que s'ha realitzat sobre les festes de Sant Joan. En general, podem esmentar que a partir de les expectatives inicials, el projecte o, millor dit la recerca de la informació ha resultat molt més extensa que el que en un principi es pensava. En aquest aspecte hem de recalcar l'apartat en el qual es tracten els diferents estudis que fan referència a la investigació de la festa com a tal i de des festes que avui dia són més importants en el territori espanyol. De fet, a partir d'aquest apartat es fa palesa la importància ascendent que es dona a l'estudi històric de la història cultural i de les mentalitats ja que cada vegada els estudis es multipliquen, de fet, seria interessant fer un treball només de l'estudi de la festa.

A través de la consulta de l'estudi de la festa hem pogut extreure tres conclusions a la que coincideixen la majoria de les fonts entorn a la definició de festa:

- És un fenomen que identifica a una comunitat d'individus d'un mateix territori o àmbit.
- Es tracta d'un moment d'evasió en el qual gairebé tot està permès (o almenys més coses permeses que a la resta de dies).
- Romp la quotidianitat dels habitants del lloc on es celebra de manera que tot canvia: l'actitud de la gent, la ciutat, el menjar, els hàbits, els olors, els decorats, la vestimenta, el número de persones visitants, la feina...
- Es relaciona amb un temps i un territori concret i normalment es dona anualment.
- Les autoritats locals hi tenen un paper en menor o major mesura.

Per tot el que hem dit, resulta l'expressió cultural d'un temps, un territori i una comunitat concreta de persones que s'hi senten identificades a través d'una sèrie de símbols.

A partir dels objectius que ens vàrem marcar a la introducció, veurem quins s'han complert o almenys el que s'ha intentat, a l'inici del treball expressàvem:

“l'objectiu del treball, en aquest cas triple: en un primer estadi, estudiar i analitzar les tendències entorn al tema de l'estudi de la festa, en segon lloc la festa de Sant Joan des de diferents perspectives i per acabar, la proposta de gestió del patrimoni, en aquest cas, un centre d'interpretació.”

S'han cobert els tres aspectes plantejats en els objectius principals de fet i com ja comentaven, en alguns dels apartats s'han superat les expectatives i en alguns es creu que s'haguessin pogut desenvolupar molt més extensament però aquest no és l'objectiu d'aquest treball. En general, s'ha argumentat el perquè és necessari una gestió del patrimoni entorn de la festa de Sant Joan. A més, s'ha vist que aquesta festa està sofrint un procés de deterioració a causa de l'afluència de visitants cada vegada major... El projecte del centre d'interpretació pretén que molts d'aquests visitants puguin conèixer la festa sense la necessitat de visitar l'illa durant els dies en què aquesta es desenvolupa. El col·lectiu local (com ja hem pogut comprovar) també necessita aquest reforç per poder ésser conscient de la importància de la festa i de la necessitat latent de conservar la mateixa. El patrimoni, en aquest cas, immaterial és l'objecte que aglutina tot el projecte.

Assistim però cada vegada a un procés de “famoseix” de la festa, sembla que la festa més important és la més coneguda o la que té més reconeixements per part d'organismes com la UNESCO però fins a quin punt fa que aquesta perdi la seva essència? Al llarg del treball hem pogut parlar d'aquest tema, fixant-nos en altres festes que sofreixen processos similars... Tots sabem i coneixem què estem vivint en un món cada vegada més globalitzat, aquest fet provoca una dualitat entorn al folklore i la tradició: per una banda cada vegada són més preuades les manifestacions “tradicionals” però a la vegada, les que són “extravalorades” reben un gran flux de turistes que fa que aquestes puguin perdre aquest caràcter “tradicional” i únic.

El projecte que s'ha presentat intenta fer un estudi de la festa de Sant Joan de Ciutadella des de la perspectiva actual. Tot i que hem inclòs una breu història de les festes de Sant Joan, ens hem centrat en estudiar les darreres dues dècades i veure l'evolució de la mateixa en aquest temps. El que s'ha pogut constatar és que no sempre les festes han tingut una popularitat com la d'avui dia, al llarg de la història va haver-hi moments en que perillava la seva perduració a causa de la poca participació i, d'altra banda són molts els casos en que es renunciava als càrrecs de caixer senyor o capellana a causa moltes vegades per les despeses que aquestes significava. En tots aquests casos la importància dels fets recau en la relació entre els diferents poders, el polític i el religiós. La religió és la base de les festes de Sant Joan i a la voltant de la qual giren els principals actes de la festa, per tant, no es pot fer un estudi de les festes de Ciutadella sense conèixer les característiques de la religió i l'església catòlica.

La capellana és el paradigma d'aquest fet però també els altres caixers, es a dir, la comitiva en sí representa una societat ja desapareguda però amb molta importància pel que fa a la conservació del patrimoni immaterial.

Un dels altres aspectes que es van tenir en compte es que en ser un treball que s'emmarca en el màster de patrimoni cultural: investigació i gestió; es volgueren aplicar els diversos coneixements adquirits a les assignatures. Tot i com comentàvem a la introducció, en la que s'emmarca immediatament és en la de Turisme i Patrimoni Cultural, també fa referència a la de Biblioteques i Hemeroteques pel fet de consultar revistes com a font i a la de Viatgers i patrimoni per haver-ne fet una referència, apart de tots els coneixements implícits adquirits pel que fa a metodologia.

Les Revistes de Sant Joan publicades pels diaris locals crec que no se li dona la importància que tenen ja què és un marc incomparable on els investigadors locals i la gent del poble pot plasmar les seves opinions i les seves investigacions. Sa veritat es que si es fes un estudi des de de que es començaren a publicar fins a avui dia, és moltíssima la informació que se'n pot extreure. En el moment de començar aquest treball no es creia que aquestes fonts donessin per tant.

Comentem també el fet d'aglutinar tot el coneixement publicat de bibliografia sobre les festes de Sant Joan, aspecte que s'ha aconseguit en bona mesura ja que s'ha pogut fer una bibliografia específica considerable...

Per acabar, dir que ha estat una feina molt gratificant ja que s'han trobat més informació de l'esperada i, a més penso què és realment un punt de partida tant per introduir-me a l'estudi de la festa i, a la vegada per fer un estudi posterior més extens sobre les festes de Sant Joan.

9. BIBLIOGRAFIA

9.1 BIBLIOGRAFIA GENERAL

- Andreu Vives Joan i Serra i Busquets, Sebastià (dir.): *Les fires, els mercats i les festes populars dels nostres pobles*. Palma: Consell de Mallorca, 2007.
- Aguirre Rojas, Carlos: *La escuela de los annales. Ayer, hoy y mañana*. Barcelona: Montesinos, 1999.
- Bertrán i Luengo, Jordi: *Fiestas de Cataluña. Una muestra de la diversidad del patrimonio popular*. Barcelona: Lunweg, 2001.
- Brugman, Fernando: "La Convención para la Salvaguarda del Patrimonio Cultural Inmaterial". *PH cuadernos : Patrimonio inmaterial y gestión de la diversidad.*, 2005, nº17, P. 55-66
- Burke, Peter: *¿Qué es la historia cultural?* Barcelona: Paidós, 2005.
- Burke, Peter: *La revolución historiográfica francesa. La escuela de los Annales, 1929-1984*, Barcelona, Gedisa, 1999
- Camps i Mercadal, Francesc: *Folklore Menorquí. De la pagesia*. Tom II. Maó: Francesc Florit Nin, 1987.
- Carrera Díaz, Gemma: "La evolución del patrimonio (inter) cultural: políticas culturales para la diversidad". *PH cuadernos : Patrimonio inmaterial y gestión de la diversidad*. 2005, nº17, P. 21
- Cruces, Francisco: "Problemas en torno a la restitución del patrimonio. Una visión desde la antropología." *Alteridades*, nº8. 1998, p. 75-84
- Casasnoves Camps, Miquel Àngel: *Història de Menorca*. Palma, Moll, 2005.
- Gómez Muntané, María del Carmen: "El canto de la Sibila: Orígenes y fuentes", en *Fuentes musicales en la península Ibérica (ca. 1250-ca. 1550) : actas del Coloquio Internacional, Lleida, 1-3 abril 1996* / coord. por Maricarmen Gómez, Universitat de Lleida, 2002, pp. 35-70
- Guanche Pérez, Jesús: "¿El patrimonio de la cultura popular tradicional es realmente material o intangible?" *El catoblepas*. Septiembre 2003, nº19, P. 10
A: <http://www.nodulo.org/ec/2003/n019p10.htm> [consulta 13 juny 2008]
- Heers, Jacques: *Carnavales y fiestas de locos*. Col·lecció Historia/Ciència/Societat 209. Barcelona: Península, 1988.
- Kovács, Lene: "La ciutat com a escenari: les entrades reials i la festa urbana." *Quaderns d'història*, nº9. 2005, p. 71-82

- Lizano Mazarino, Olga (et al.): *La fiesta, la otra cara del patrimonio. Valoración de su impacto económico, cultural i social*. Colombia: Convenio Andrés Bello, 2004.
- Llompart, Gabriel: *Religiosidad popular. Folklore de Mallorca. Folklore de Europa*. Palma de Mallorca: Jose J. De Olañeta, 1984.
- Llompart, Gabriel: *Entre la historia del arte y el folklore. Folklore de Mallorca, folklore de Europa*. Miscelanea de estudios II. Palma: Gabriel Llompart, 1984.
- Lluís Salvador, Arxiduc d'Austria: *La isla de Menorca en texto y en imágenes. Tomo I*. Palma: Sa Nostra Caja de Baleares, 1982.
- Marcos Arévalo, Javier: "El patrimonio antropológico. (A propósito de la realidad cultural extremeña)". *Revista murciana de antropología*. nº3, 1996, nº3, p. 79-97
- Martínez García, Julián: "Paisajes milenarios: centro de interpretación de la Prehistoria en Andalucía." *Arqueología y museos*. (2005) P. 125-136
- Mayol i Llompart, Antoni: *La festa a l'època medieval (Pollença, 1350-1450)*. Pollença: El Gall, 2008
- Morales, Jorge: *Guía práctica para la Interpretación del Patrimonio*. Sevilla: Consejería de Cultura de la Junta de Andalucía, 2001
- Munar Munar, Felip (com.): *L'esplendor de la festa. Màgia i misteri de les festes antigues*. Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2006.
- Quintana i Torres, Antoni: *La Festa de l'Estendard. Cultura i cerimonial a Mallorca (segles XIV-XX)*. Catarroja: Afers, 1998.
- Peart, Bob: El debate continúa. La definición de interpretación. *Boletín de Interpretación*. [s.d.], nº 14, p. 13
- Portella Coll, Josep: *La Festa de Sant Antoni*. Col·lecció Les Festes de Menorca I nº32 Ciutadella: Col·lectiu Folklòric Ciutadella, 1988.
- Portella, Josep: *Darrers dies de Carnaval*. Col·lecció Les Festes de Menorca II nº46 Ciutadella: Col·lectiu Folklòric Ciutadella, 1992.
- Prats, Llorenç. "Concepto y gestión del patrimonio local". *Cuad. Antropol. Soc.* [online]. ene./jul. 2005, no.21 [consultat 1 setembre 2009], p.17-35.
http://www.scielo.org.ar/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1850-275X2005000100002&lng=es&nrm=iso ISSN 1850-275X.
- Schultz Uwe (dir). :*La fiesta. Una historia cultural desde la Antigüedad a nuestros días*. Madrid: Alianza, 1993.

- [s.n]: “¿Proyectos patrimoniales o turísticos? Heritage o turistic projects? Turismo y socieada. Vol. VI, nº3 2004 A: <http://mail.udgvirtual.udg.mx/biblioteca/handle/20050101/1249> [consultat 1 setembre 2009]
- Tilden, Freeman : *La interpretación de nuestro patrimonio*, Pamplona: Asociación para la Interpretación del Patrimonio, 2006. p. 36-37
- Toselli, Claudia: “Turismo y patrimonio. Algunas reflexiones para un uso revalorizador del legado cultural.” *Boletín de Interpretación*. [s.d.], nº14
- Vicente Guitart, Carles: “Museos, Patrimonio y territorio. BMM Nº55 (2001) a: http://www.publicacions.bcn.es/bmm/quadern_central/bmm55/7.Vicente.pdf
- Vuilier, Gaston: *Les illes oblidades. Viatge a les Illes Balears*. Palma: Moll, 1990 (2ª ed.).

PÀGINES WEB CONSULTADES

<http://www.funjdiaz.net/semblanza.cfm>

<http://www.funjdiaz.net/folklore/index.cfm>

http://www-en.us.es/giesra/publicaciones_produccion.htm

<http://www.lafesta.com/?q=node/1>

<http://turismoengalicia.blogspot.com/2006/12/espectculo-turstico-en-la-catedral-de.html>

<http://www.esdiari.com/16106-canto-sibilla-mallorca-candidato-tesoro-patrimonio-cultural-inmaterial-espana.html>

http://www.dibam.cl/patrimonio_cultural/colofon.htm

http://www.dibam.cl/patrimonio_cultural/index.htm

http://www.dibam.cl/patrimonio_cultural/pdf_revistas/patrimonio_fiesta.pdf

<http://www.convenioandresbello.info/index.php?idcategoria=1247>

<http://www.culturapollensa.com/es/corpus-christi-2009-baile-aguilas-joan-pelos/>

<http://www.illesbalears.es/esp/islasbalears/fiestas2.jsp?SEC=FIE&id=00001331&lang=0001>

http://www.conselldemallorca.net/?id_section=470&action=news&id_article=9669&id_lang=

9.2 BIBLIOGRAFIA ESPECÍFICA SOBRE SANT JOAN

- Al·lès Quintana, José: “Convidada de l’any 1956 al caixer senyor Francesc de Borja Squella” *Revista Extraordinaria El Iris* 2000. p. 63
- Al·lès Salvà, Jose Manuel: “Las fiestas de San Juan años atrás” *Revista Extraordinaria, El Iris*, 1990, p. 39
- Al·lès Salvà, José Manuel: “Foc i Fum vuelve al born”, *Revista Extraordinaria de El Iris*, 1993, p. 42
- Al·lès Salvà, José Manuel: “Del joc de lladrioles a ses carotes de Sant Joan.” *Revista Extraordinaria El Iris*, p. 57
- Al·lès Salvà, José Manuel: “El Museu de Sant Joan”, *Revista Extraordinària El Iris* 2000, p. 55
- Al·lès Serra, José: “Unas fiestas como las nuestras III”. *Revista Extraordinaria El Iris*. 1990, P. 53-57
- Al·lès Serra, José: “Las fiestas de San Juan: ayer y hoy.” *Revista Extraordinaria El Iris*, 1995, p. 57-60
- Al·lès Salvà, Bep: *Ses festes de Sant Joan, ses festes de Ciutadella*. Palma: Institut d’Estudis Balearics; Ciutadella: Setmanaris i Revistes S.l. Setmanari el Iris, 2009.
- Anglada i Gelabert, Miquel: *Festa. Records intrascendents d’una capellana*, Quaderns de Menorca, 27. Menorca, Nura, 1995
- Anglada Marquès, Miquel: *Les festes de Sant Joan durant el bienni de 1908-909*. Pàgines menorquines núm. 9. Ciutadella, Setmanaris i Revistes EL IRIS, 2009.
- Anglada Marqués, Miquel: “Les Festes de Sant Joan dins el crònic d’Antoni Cavaller de Cardona, Les festes de Sant Joan de l’any 1859.” *Revista Extraordinaria El Iris* 2009, p.55
- A.P: “Papers de ca’n Bep Padet: De funcions religioses” *Revista Extraordinària El Iris*, 1993, p. 70-71
- Bagur, Anna Maria: “Escuts, carotes, trofeos” *Revista Especial Diari Menorca* 2000, p. 83

- Bañón, Laura: “Vendre avellanes, un antic costum perdut”, *Revista Especial Diari Menorca*, Diari Menorca 2006, P. 51
- Bañón, Laura: “El regidor de les festes, Vicente Fontestad, avança les actuacions”. *Revista Especial Diari Menorca* 2009. p. 48
- Benejam, Marga: “Qüestió d’etiqueta: en marxa una revisió dels protocols de la festa” *Revista Especial Diari Menorca* 2001, p. 14-18
- Benejam, Marga: “Gentada controlada” *Revista Especial Diari Menorca* 2001, p. 91-92
- Benejam, Marga: “Hi ha una clara secularització. Entrevista al rector Miquel Anglada.” *Revista Especial Diari Menorca* 2001, p. 34-36
- Bonet, Antoni: “Alguns detalls de les festes”, *Revista Extraordinaria El Iris*, 1991, p. 65
- Bonet, Antoni: “Alguns fragments de l’obra de Foc i fum” *Revista Especial Diari Menorca* 2000, p. 26-29
- Bonet, Antoni: “El record d’un caixer senyor”. *Revista Especial Diari Menorca*, 2009, P. 88-90
- Bosch i Anglada, José: *La fiesta de San Juan en Ciudadela*. Menorca: Nura, 1987
- Buenaventura Pons, Alfredo: *Ciudadella de Menorca, las fiestas de Sant Joan*. Maó, Menorca, 2008.
- Buxaderas, Sandra: “El color de les festes”. *Revista Especial Cap de Ponent*. 1997, nº302. p 17-19
- Buxaderas, Sandra: “Entrevista a Jaume Marquès Ramis.” *Revista Especial Cap de Ponent*, 1997 nº301 p. 28-29
- Camps, Antoni i Benejam, Marga: “Ciudadella: vistes d’ahir i avui”, *Revista Especial Diari Menorca*, 2000, p. 56-72
- Casesnoves, Bep Joan: “Dades i estudis. La tradición es modificada?” *Revista Especial Diari Menorca* 2006 p. 93-96
- Casasnovas Camps, Miquel Àngel: “Dates històriques sobre Sant Joan”. *Revista extraordinària, Diari Menorca*. 1992, p. 27-28
- Casasnoves Camps, Miquel Àngel: *El sexenni revolucionari a Menorca (1868-1874)*. Palma, Documenta Balear, 2001.

- Cavaller Piris, José: “Las fiestas de San Juan de hace cincuenta años. Reflejo de las mismas en el Iris del 23 de junio de 1950”. *Revista Extraordinaria El Iris*. 2000, p. 28-31
- Concas, Romolo: “El descubrimiento de unas fiestas gemelas separadas por el mar y por el silencio de los siglos”. *Revista Extraordinaria El Iris*. 1991, P. 61
- De La Fuente Allés, Sebastià: “Moda, costum, tradició...” *Revista Especial Diari Menorca*, 2006, P. 47-48
- Delgado, Eduard i Mascaró, Ignacio: *La festa de Sant Joan: notes i comentaris sociològics*. Ciutadella, Col·lectiu Folclòric, [1984?] Quaderns de Folklore nº3.
- Gornés Hachero, Simón: “Ciutadella: cultura i patrimoni històric.” *Revista Especial Diari Menorca*, 1999, p. 90-93
- J.A.A.S: “Una moguda festa de Sant Joan. Les festes de l’any 1703.” *Revista Extraordinaria El Iris* 2000, p. 39-41
- Joan Casasnoves, Bep: “Ben mudats. Cavalls a la festa.” *Revista Especial Diari Menorca*. 2005. p 50-51
- Juanico, Joan: “Sant Joan, en lletres”. *Ultima Hora Menorca*, 27 de maig de 2008. Pàg. 24-25
- Julià Seguí, Gabriel: “Itineraris santjoanencs; Es Pla de Sant Joan” *Revista Especial Diari Menorca*, 1993, p. 21-25
- Limón Pons, Miquel Àngel: *Anar a Sant Joan en vapor en temps de Revolució. (Les festes de Ciutadella del Sexenni Revolucionari vistes per la premsa de Maó)* Quaderns de Menorca, Nº 10. Menorca: Nura, 1989.
- López Casasnovas, Joan F. López: “Un ban polèmic que no va anar a més”, *Revista Especial Diari Menorca*, 1993, p. 48-49
- López Casasnovas, Joan F. : “Festa i diversitat” *Revista Extraordinaria El Iris*, 1994. p. 61
- Marquès Coll, Joan: “Qui ha de regir les festes?” *Revista Especial Diari Menorca*, 2005, p. 85-87
- Mercadal, Joan: “Les Buldrifes”, *Revista Especial Diari Menorca*, 1993. p 43-47
- Mercadal, Joan: “Sant Joan sense festa i anys d’aigua.” *Revista Especial Diari Menorca* 1993. P. 31-32

- Mercadal, Joan: “Un caixer fadrí històric”. *Revista Especial Cap de Ponent*. 1993. p. 73
- Mercadal, Joan: “De nomenar...” *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998 n°351, p. 13-15
- Mercadal, Joan: “Curiositats de la festa.” *Revista Especial Diari Menorca* 1999, P. 8
- Mir Al·lés, Miguel Àngel; Sastre Portella, Florenci: *Les festes de Sant Joan durant la primera dominació anglesa (1708-1756)*. Ciutadella de Menorca: Sa Nostra, Caixa de Balears, 1999.
- Mesquida Cavaller, Antoni: “¿Por qué fue suprimida “sa cuera” en el juego de “s’ensortilla”? (Ciutadella, Junio de 1950)”, *Revista Extraordinaria de El Iris*, 2000, p. 34-37
- Pallicer Benejam, Marc: “La curiosa història del majordom eclesiàstic entre 1756 i 1784. la pèrdua de la figura del caixer capellà i la seva restauració pel prevere Joan Delgado.” *Revista Especial de les Festes de Sant Joan, Diari Menorca* 2009. P. 62-66
- Picó Vivó, Antoni: “Un Sant Joan de 1806.” *Revista Especial Diari Menorca* 2006, p.35-37
- Pons, Toni: “De banderes i penons. Papers de Ca’n Bep Padet” *Revista Extraordinaria El Iris* 1991, p. 93-95
- Pons Alzina, Joan: “La Companyia de Cavalls de Ciutadella i les festes de Sant Joan.” *Revista Especial Diari Menorca*, 2009, P. 81-82
- Pons LLuch, Josep: *Sis anys sense caixer senyor a les festes de Sant Joan: Apunts per a la història de les nostres festes de Sant Joan Baptista* Ciutadella de Menorca : Ajuntament, 1989
- Pons Lluch, Josep: *Las fiestas de San Juan de Ciudadela*. Barcelona: Bankunion, 1980.
- Pons Lluch, Josep: *Protocolos de les Festes de Sant Joan de Ciutadella*. Menorca: Nura, 2004
- Pons Lluch, Josep: *Extraordinàries festes celebrades a Ciutadella els dies 24-25 i 26 de juliol de l’any 1833*. Estudis històrics menorquins n°1 Menorca: Nura, 1982
- Pons Muñoz, José Maria: “La fiesta de Sant Joan en el siglo XXI”. *Revista Extraordinària El Iris*, 1993. p. 66-67

- Pons, Silve: “L’evolució de la festa, sí però...” *Revista Extraordinària El Iris*, 1994, p. 51-53
- Prats Barceló, Antoni: “Curiosidades para conocer mejor los actos y las costumbres de la fiesta de Sant Joan”, *Revista Extraordinaria El Iris* 2000, p. 68
- Prats Barceló, Antoni: “Curiosidades para conocer mejor los actos y costumbres de la fiesta de Sant Joan” *Revista Extraordinaria El Iris*, 2000, p. 67-73
- Salord Faner, Francesc: “Els festers i la tradició” *Revista Extraordinaria El Iris* 1991, p. 49
- Sastre Portella, Florenci: “Uns santjoaners de 1820.” *Revista Extraordinaria El Iris* 1991, p.79
- Sastre Portella, Florenci; Mercadal Femenias, Joan; Mir Allés, M. Angel: “Ses festes de Sant Joan fa 100 anys.” *Revista Extraordinaria El Iris* 1993, P. 33-34
- Sastre Portella, Florenci: “Sant Joan no és originalmente una festa cavalleresca.” *Revista Extraordinària El Iris*, 1994, p. 45-49
- Sastre Portella, Florenci: *Aportacions a la historia de Sant Joan de Missa*. Quaderns de Menorca nº31. Menorca: Nura; Ermita de Sant Joan de Missa, 1997.
- Sastre Portella, Florenci: “El Sant Joan del Bisbe Vila. Any 1797.” *Revista Extraordinaria El Iris*, 2000. P. 87-89
- Torrent, Carles: Belles pells per s’Homo d’es Bé. *Diari Última Hora Menorca*, 25 de maig de 2008. p. 28
- Vilafranca Manguán, Isabel: “Foc i Fum” i que repiquen ses campanes” *Revista Especial Diari Menorca* 2000, p. 22-24
- Villalonga Hellin, Gerard: “La missa és la síntesis dels sentiments humans i religiosos per Sant Joan” *Revista Especial Diari Menorca*, 2009, p. 15.
- [s.n.] : “La fi d’una polèmica”, *Revista Extraordinaria El Iris* 1990, p. 87
- [s.n.]: “De Oristano a Menorca. Una exposición sobre “Sa Sartiglia” ha despertado la atención y el interés en una de las islas de las Baleares, en donde el patrono San Juan, se celebra al galope.” *Revista Extraordinaria El Iris*. 1991, P. 59-60
- [s.n.]: “Museu de Sant Joan. Un projecte perquè Sant Joan es pugui veure tot l’any”. *Revista Especial Diari Menorca*, 1992, p. 37

- [s.n.] :“Cartell de les Festes de Sant Joan”, *Revista Extraordinaria de El Iris*, 1993, p. 10
- [s.n.]: Origen de ses Festes. *Primer especial de Sant Joan, Cap de Ponent*, 1997, P. 25
- [S.n]: Curiositats de Sant Joan. L’any 1997 es compleixen... *Revista Especial Festes de Sant Joan Cap de Ponent*, 1997, nº302, p. 36-38
- [s.n]: “El fabiol”. *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998, nº. 349. p. 48-51
- [s.n]: “Una bandera per una festa” *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998, nº. 349. p.61
- [s.n.]: “Missa sí, himne no”, *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998, nº349, P. 58
- [s.n]: “Caragols i jocs... no sempre per Sant Joan.” *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998, nº349, P.74-75
- [s.n]: “El que era i el que es sa Convidada”, *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998, nº349, P.63-64
- [s.n.]: “Un afegitó.” *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998, nº349, p. 53
- [s.n]: “No per Sant Joan”, *Revista Especial Cap de Ponent*, 1998 nº349, p. 41
- [s.n.]: Sant Joan: “El Plet Clero-Universitat de 1765.” *Revista Extraordinaria El Iris*, 2000, p. 62
- [s.n.]:“Una costum que desapareix”, *Revista Especial Diari Menorca* 2001. p. 12
- [s.n.]: “Ciutadella descarta comprar ahora Es Molí des Cavallitos por no ser “prioritario””, *Diari Ultima Hora Menorca*, 12/04/08.
- [s.n]:“Es Cavallitos propone la compra de Es Molí como seda del museo de Sant Joan”, extret de www.santjoanweb.com [consulta maig 2008].
- [s.n]: “Al 1959, per primera vegada, Televisió Espanyola enregistra Sant Joan” *Revista Extraordinaria El Iris* 2009, P. 33.